CENA 5,00 zł (w tym 5% VAT)
NR 6 (510) czerwiec 2017

ROK JÓZEFA CHEŁMOWSKIEGO

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomerania.pl

w numerze STEGNA
Bezpłatny dodatek kaszubskojęzyczny

MICKIEWICZ PO KASZUBSKU

ISSN 0238-9045 NR INDEKSU 371939 PL
06
9 770238 904906

III LETNIA SZKOŁA JĘZYKA KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE

Rusza trzecia edycja letniej szkoły języka i kultury kaszubskiej

Letnia szkoła języka to nauka języka kaszubskiego pod okiem profesjonalnej kadry, ale również niepowtarzalne doświadczenie żywej kaszubskiej kultury, możliwe dzięki atrakcyjnym wspólnym wyjazdom do okolicznych miejscowości, uczestniczeniu w najważniejszych imprezach kulturalnych, wynikających z kaszubskiego kalendarza obrzędowego.

Kurs jest połączeniem wiedzy teoretycznej z praktycznym doświadczeniem. Oferujemy Państwu:

– Część teoretyczną w systemie stacjonarnym (60 godzin lekcyjnych, w tym 50 godzin zajęć z gramatyki i ortografii języka kaszubskiego i 10 godzin z historii, kultury, sztuki i regionalizmu);

– Część warsztatowo – praktyczną (60 godzin lekcyjnych wyjazdów studyjnych z kaszubskojęzycznym przewodnikiem do miejsc utrwalonych w literaturze kaszubskiej).

Uczestnicy kursu zakwaterowani będą w obiektach położonych w malowniczej Szwajcarii Kaszubskiej.

Cena: 1000 zł

Miejsce kursu: Wieżyca - Szymbark

Termin: 26 czerwca - 9 lipca 2017

Szczegółowe informacje można znaleźć na stronie **www.kaszubi.pl**

POMERANIA

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.
Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego.
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
i ze środków Miasta Gdańska.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
WOJEWÓDZTWO POMORSKIE
GDAŃSK miasto wolności
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

W NUMERZE:

3 **Pùpczi, dramë, dokazë na binã...**
DM

4 **„Pan Tadeusz. Kaszubska odsłona" – nalezc Lëtwã na Kaszëbach**
Éwelina Stefańskô

6 **Ò Chełmòwsczim, Derdowsczim i S6**
Red.

7 **Zdënk na wiôldżim ekranie**
Red.

8 **Mòja niedojadłosc pò *Kaszëbsczim wieselim***
Rómk Drzéżdżónk

9 **Kaszëbsczé wieselé – co to mô bëc?**
Adóm Hébel

10 **III Areopag Pelpliński na tle wielkiego dziedzictwa**
Jan Kulas

12 **Refleksje na marginesie 60-lecia gdańskiego oddziału Zrzeszenia**
Józef Borzyszkowski

18 **Mój sąsiad Grass**
Sławomir Lewandowski

20 **Zez Brus i nié leno. Remùs wanoži...**
Felicjô Bôska-Bòrzëszkòwskô

22 **Śladami Gryfa**
Jerzy Necel

23 **Listy**

24 **Na Kaszuby! (część 1)**
Piotr Schmandt

28 **Gawędy o ludziach i książkach. Europa w pakiecie, czyli coś za coś?**
Stanisław Salmonowicz

30 **Pòmachtóny żëwòt Bruna Richerta wedle aktów z archiwùm INP (dzél 14)**
Słôwk Fòrmella

32 **Literatura. Węgorz (część 2)**
Ryszard Ronczewski

34 **Gdańsk mniej znany. Długie Ogrody**
Marta Szagżdowicz

NAJÔ ÙCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 6(108)

35 **Skaszëbiony przez dzecë**
Z wiceprzédnikã KPZ Stanisławã Kòbùsã gôdôł Dark Majkòwsczi

38 **Wujek Tosiek, pseudonim Doktorek (część 1)**
Stanisław Janke

40 **Wòjnowi Kaszëbi. Tam bëła òkropnô biéda**
Ze sp. ks. Édmùndã Kòsznikã gôdôł Eùgeniusz Prëczkòwsczi

42 **Bólszewsczé rozegracje Rodny Mòwë – Miónczi Jedny Wiérztë**
Tomôsz Fópka

44 **Pamiętne dni. Dolna szosa straszy**
Józef Ceynowa

45 **Gadki Rózaliji. Kociewski po mniamniecku ji po rusku**
Zyta Wejer

46 **Òrmùzdowé Skrë 2016. Bielickòwò**
Marta Miszczak

49 **Z Kociewia. O święcie dra Floriana Ceynowy na Kociewiu**
Maria Pająkowska-Kensik

50 **Zrozumieć Mazury. Pupy**
Waldemar Mierzwa

52 **Z południa. Imprezowe lato**
Kazimierz Ostrowski

53 **Z pôłnia. Rozegracjowé lato**
Kazmiérz Òstrowsczi, tłom. Ana Hébel

54 **Lektury**

60 **Sport. Pobiegane!**
Mateusz J. Schmidt

61 **Klëka**

67 **Sëchim pãkã ùszłé. Co plażi na plażi**
Tómk Fópka

68 **Z bùtna. Gòspòda "Kòl Czipczin Tatka"**
Rómk Drzéżdżónk

68 **Zachë ze stôri szafë. Welewetka**
RD

Od Redaktora

Kaszubski świat kolejny raz pojawia się na kinowych ekranach. Za nami uroczysta premiera filmu „Kaszëbszczé wieselé" przedstawiającego kaszubskie zwyczaje weselne. Pokaz odbył się w kwietniu br. w wejherowskiej filharmonii. O tym, jak przyjęli film zgromadzeni na sali widzowie, o tym, skąd pochodzą aktorzy i kim są twórcy tego przedsięwzięcia, przeczytacie Państwo na stronach 7–9.

Przed nami z kolei premiera filmu, o którym już teraz dużo się mówi nie tylko na Pomorzu. „Pan Tadeusz – kaszubska odsłona", do którego w maju na kościerskim rynku kręcono finałową scenę – poloneza, to pomysł, który zrodził się kilka lat temu w głowie Wiesława Kwapisza, reżysera, dokumentalisty, a zarazem wielkiego miłośnika historii i tradycji Pomorza. Rozmowa z twórcą na stronach 4–5.

Za nami III Pelpliński Areopag, jego tematem było „Dziedzictwo Diecezji Chełmińskiej na Pomorzu". Jak pisze autor relacji z tego wydarzenia, „Biblioteka Diecezjalna im. Biskupa Jana Bernarda Szlagi w Pelplinie to dobre miejsce do wspólnego poszukiwania dobra, prawdy, mądrości, uniwersalnych wartości i może piękna". Więcej na stronach 10–11.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA

Pomerania z dostawą do domu!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:
- dokonać wpłaty na konto:
PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,
ZG ZKP, ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk, podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres
- zamówić w Biurze ZG ZKP, tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31, e-mail: red.pomerania@wp.pl

Prenumerata realizowana przez RUCH S.A: zamówienia na prenumeratę (...) można składać bezpośrednio na stronie www.prenumerata.ruch.com.pl. Ewentualne pytania prosimy kierować na adres e-mail: prenumerata@ruch.com.pl lub kontaktując się z Infolinią Prenumeraty pod numerem: 22 693 70 00 – czynna w dni robocze w godzinach 7–17. Koszt połączenia wg taryfy operatora.

POMERANIA
MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI
80-837 Gdańsk
ul. Straganiarska 20–23
tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY
Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY
Bogumiła Cirocka
Dariusz Majkowski
Marika Jocz (Najô Ůczba)
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE
Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Aleksander Gosk
Ewa Górska
Stanisław Janke
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI
Anna Hebel

ZDJĘCIE NA OKŁADCE
Paweł Kwapisz

WYDAWCA
Zarząd Główny
Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
80-837 Gdańsk, ul. Straganiarska 20–23

DRUK
Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin
Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

ÓDJ. DOMINIK WINDORPSKI

PÙPCZI, DRAMË, DOKAZË NA BINÃ...

W Słëpskù szkólny kaszëbszczégò jãzëka gôdelë ò téatrze i mòżlëwòtach wëzwëskaniô téatrowëch fòrmów w ùczbie. Króm te, jak wiedno òbczas pòspólnëch zéńdzeniów, wëmieniwelë doswiôdczenia i mielë starã wëfùlowac swòje kaszëbszczé biblioteczczi.

27 łżëkwiata Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié i Institut Pòlonisticzi Pòmòrsczi Akademie w Słëpskù zòrganizowelë didakticzną kònferencjã dlô szkólnëch kaszëbszczégò jãzëka „Teatr dla szkoły kaszubskiej. Reżyser, nauczyciel i uczeń na drodze twórczej". *To ju pòstãpny rôz prawie téater stôwô sã témą naji kònferencje. Wrôcómë do ti temiznë, bò brëkùją tegò szkólny, chtërny baro czãsto kòrzëstają na ùczbach òsoblëwie z dramë* – pòdczorchiwô Lucyna Radzymińskô, jakô zajimô sã sprawama edukacje w Biórze Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô.

Bëtnicë zéńdzeniô mòglë wząc ùdzél w warkòwniach, chtërne ùczëłë robòtë z ùczniã-aktorã (prowadzył je Mirosłôw Glinieczczi z Téatru STOP w Kòszalënie), robòtë z pùpkama (Michôł Tramer z Państwòwégò Téatru Pùpczi „Tęcza" w Słëpskù) i robòtë z głosã (Tomôsz Fópka z Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi we Wejrowie).

Co wôżné, kòżdi program bél tak przërëchtowóny, żebë kòżdi szkólny mógł skòrzëstac ze wszëtczich trzech warkòwniów. *Zanôlégô nama na tim, żebë jak nôwiksziësk bél na praktikã, dlôte chcemë pòzwòlëc na jak nôszerszé skòrzistanié z warszatów. Òsoblëwie widzy mie sã, że ùdało sã latos zapòznac najich szkólnëch z mòżlëwòtama, jaczé dôwô pùpkòwi téater, chtëren w szkòłach jesz nie je za czãsto wëzwëskiwóny* – gôdô Lucyna Radzymińskô.

Nôprzód równak ùczãstnicë òbezdrzelë dokôz na binã *Nawrócenié króla Tirana* w reżiserie Danutë Pioch. Zagrelë ùczniowie ze spòdleczny szkòłë w Mòjuszu. Pózni przëszedł czas na referatë. Zaczãlë przedstôwcowie gòspòdôrza kònferencji – ùczałi z Pòmòrsczi Akademie. Prof. Daniél Kalinowsczi kôrbił ò donëchczôs wëdónëch pùblikacjach tikającëch sã kaszëbszczégò dramatu i pòdpòwiôdôł, jak mòżna dokazë na binã wëzwëskac òbczas ùczbë kaszëbszczégò jãzëka. Dôł téż bôczënk na rozmajitosc tekstów tegò ôrtu. Pòtemù prof. Adela Kùik-Kalinowskô pòkazywała, jak mòże z romana zrobic téatrowé widzawiszcze. Na kùńc tegò dzélu wëstąpilë: Mirosłôw Glinieczczi, chtëren òpòwiôdôł ò technice dramë w robòcë szkólnégò, i Michôł Tramer (pùpkòwi téater w szkòle).

Tradicyjno òbczas kònferencji bëła leżnosc do kùpiwaniô kaszëbszczich ksążków, òsoblëwie tëch z Wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô, a téż do diskùsjów midzë szkólnyma, jaczi òpòwiôdelë so ò doswiôdczeniach robòtë z dzecama i wespółdzejaniô z direktorama abò samòrządôrzama w swòjich szkòłach, gminach i miastach.

Kònferencjô „Teatr dla szkoły kaszubskiej. Reżyser, nauczyciel i uczeń na drodze twórczej" bëła ùdëtkòwionô przez Minysterstwò Bënowëch Sprôw i Administracje.

DM

„PAN TADEUSZ. KASZUBSKA ODSŁONA” – NALEZC LËTWÃ NA KASZËBACH

Wierã kòżdi Pòlôch w szkòle czëtôł *Pana Tadeùsza* Adama Mickiewicza i gwësno je w sztãdze przëbaczëc so z niegò chòcbë sławné „Lëtwò, Tatczëzno mòja!”. Ekranizacjô négò dokôzu w reżiserii Andrzeja Wajdë zgromadzëła w kinach wëżi 6 miliónów wzérôczów. Ju czile lat mómë téż mòżlëwòsc czëtac nã epòpejã pò kaszëbskù dzãka wiôldżi robòce Stanisława Janczi. A w 2018 rokù dostóniemë jesz film pòd titlã „Pan Tadeusz. Kaszubska odsłona”.

ÒDJ. PAWEŁ KWAPISZ

Reżiser Wiesłôw Kwapisz

Mickiewiczowski „Pan Tadeusz” dzieje się na Litwie, akcja kaszubskiego będzie się toczyć na Kaszubach. Oczywiście usłyszymy piękny język kaszubski, ale z całą pewnością będzie to też język zrozumiały dla widza niemówiącego po kaszubsku. Paweł Kwapisz i Oliver Kirsz są asystentami reżysera. Jaromira Labudda pełni funkcję konsultanta językowego. Mamy bardzo mocne wsparcie merytoryczne. „Pan Tadeusz...”, który pojawi się na ekranie, będzie miał też strofy po polsku – rzecze reżiser i ùdbòdôwca filmù Wiesłôw Henryk Kwapisz, aùtor taczich dokùmentów tikającëch sã témë kòncentracyjnégò lagru, jak „KL Stutthof – fabryka śmierci” i „Śniegi w żałobie” czë filmù „14 godzin. Pierwsi w walce” ò òbrońcach Pòlsczi Pòcztë we Gduńskù w 1939 rokù. Òbrazë te bëłë wësok òceniané na midzënôrodnëch filmòwëch festiwalach i przëwòzëłë z nich nôdgrodë.

„Pan Tadeusz. Kaszubska odsłona” pòkôże snôżé krôjòbrazë. Pòstacë mają bëc òblokłé w piãkné kaszëbsczé stroje, a niechtërny statiscë w specjalno przërëchtowóné na nã leżnosc mùndurë. Reżiser przëznôwô, że to prawie statiscë entuzjascë robią nen film. W nich je wiôlgô mòc. To wszëtkò w dopełnienim ze słowã mô stanowic sëłã filmù.

Skądka biorą sã taczé ùdbë? Kò na krącenié *Pana Tadeùsza* pò kaszëbskù nie òdwôżiłbë sã kòżdi ùsôdzca filmów... *Premiera miała się odbyć już w tym roku. Niestety ograniczeniem są kwestie finansowe. To są koszty. Nie da się kręcić bez pieniędzy filmu o takim rozmachu, rozpiętości, ilości aktorów. Głównie prosimy o dofinansowanie samorządy. Niektórzy nawet nie odpowiadają na pisma. W takich realiach, by nakręcić taki film, trzeba być odważnym i trochę desperatem. Nie można się poddawać trudnościom. Na dzień dzisiejszy wszystko wychodzi dobrze. Zdjęcia są kręcone w najnowszej technologii zdjęciowej* – mówi òjc tegò projektu.

Ùdba stwòrzeniô kaszëbszczi ekranizacji P*ana Tadeùsza* pòwstała òbczas kôrbiónczi Stanisława Janczi, Maceja Tamkùna i Wiesława Kwapisza. Tamkùn wspòmniôł reżiserowi ò kaszëbczim tłomaczënkù epòpeji zrëchtowónym przez Jankã òbczas przerwë na kawã na planie filmù ò Aleksandrze Labùdze pòd titlã „Aleksandra Labudy portret kaszubski”. Kwapisz je zakòchóny w dokôzu Mickiewicza i jegò snôżim jãzëkù òd licealnëch czasów, czedë zafascynowôł gò nim profesor Stanisłôw Bòrtnowsczi. Filmówc, a tedë jesz ùczéń, rojił ò przeniesenim *Pana Tadeùsza* na ekran. Bëło mù tej baro smùtno, czedë to Andrzéj Wajda zekranizowôł epòpejã w 1999 rokù. Jak dzys gôdô, pòmëslôł tedë: *Dla mnie „Pan Tadeusz” chyba już nie istnieje. Mierzyć się z mistrzem Andrzejem Wajdą nie sposób.* Dodôwô: *Jego szkoła będzie obecna jeszcze bardzo długo. Miał wpływ na wielu filmowców. Podobnie jak Fellini czy Antonioni. Może nie wszyscy o tym pamiętają, ale to fundamenty sztuki filmowej.*

Filmówc słëchôł ò dolmaczenim z czerzwionyma plachcama na skarni. Pòwinszowôł Stanisławòwi Jance bëlny robòtë i pòmëslôł, że równak cos dlô niegò òstało z *Pana Tadeùsza*. Òd ti kôrbiónczi nie mëslôł ju ò niczim jinszim jak ò nakrącenim kaszëbszczégò *Pana Tadeùsza*, za kòżdą cenã. Pò tidzeniu òd przesłaniô manuskriptu przez aùtora tłomaczeniô zaczął pòwstawac scenarnik pióra Magdalénë Bùczkòwsczi, priwatno córczi Wiesława Kwapisza.

Niechtërny mòże mielëbë chãc sã spëtac: Czë kaszëbskô filmòwô wersjô *Pana Tadeùsza* mô riwalizowac ze znóną pòlską z 1999 rokù w reżiserii nieżëjącégò ju Méstra Wajdë? W zamësle Kwapisza film nigdë ni miôł bëc kònkùrencją dlô tegò dokôzu. Reżiser zekranizëje przede wszëtczim XII knégã „Kòchôjmé sã”. Czedë Andrzéj Wajda dowiedzôł sã ò planach gduńszégò reżisera, pòchwôlił nã ùdbã. *To będzie „Pan Tadeusz” w prawdziwie kaszubskiej odsłonie* – przekònëje Kwapisz. Film pòwstôwô we wespółrobòce z kaszëbszczima artistama, chtërny (jak gôdô reżiser) nie bòją sã kamerë, a z jãzëkã twòrzą jednotã.

Baro wôżné dlô filmù są plenerë i scenografiô. Bãdze to przede wszëtczim naszô rodnô nôtëra, naje krôjòbrazë. Scenë bãdą krąconé midzë jinszima w gminie Lëniô, we Wdzydzach, na Głodnicë czë w Kòscérznie, dze òstónie nakrąconô finałowô scena pòloneza. Tańcowac gò bãdze czile zespòłów w kaszëbsczich òbleczënkach (i tak sã stało, co je widzec na òdjimkù niżi i na òbkłôdce – dop. red.). Scenë batalisticzné są ju nakrąconé w Bãdominie przë ùdzélu rekònstrukcyjnëch grëp z Gduńska, Bëdgòszczë i Pòznaniô.

Wôżnô je òbsada filmù „Pan Tadeusz. Kaszubska odsłona". W titlowi rolë òbôczimë Karola Kroskowsczégò, a w roli Zoszë młodą Wiktoriã Proc, chtërna, jak sã òkôzało, rozwôżô zdôwanié do aktorsczi szkòłë. Reżiser zdrôdzô, że w filmie ùzdrzimë znóné w kaszëbsczim strzodowiszczu òsobë, taczé jak Tómk Fópka czë Witóld Bòbrowsczi. Zapòwiôdô téż, dosc krëjamno, ùdzél baro młodëch kaszëbsczich artistów. Reszta òbsadë mô bëc dlô wzérôcza niespòdzónką.

Pan Tadeùsz zekranizowóny pò kaszëbskù to na gwës wôżné wëdarzenié dlô kaszëbsczi kùlturë i kùnsztu. Je jistotnym pónktã w jesz skrómny historëji filmù na „najim pòdwòrzim" i dobrą spòsobnoscą do promòcji kaszëbiznë.

Kaszuby po dzień dzisiejszy nie zostały odkryte. Promocja kaszubszczyzny kuleje. Wraz z „Panem Tadeuszem. Kaszubską odsłoną" pojawi się film „Ósmy cud świata – Kaszuby" i będzie pokazywany przed każdą projekcją ekranizacji dzieła Mickiewicza. Film o ósmym z cudów będzie miał tylko 30 minut. Jaki będzie jego charakter? Ma zachęcić widzów, wszczepić w nich „chip" – „Tam jeszcze nie byliśmy. Jedziemy na Kaszuby!". Na Kaszubach jest prawie wszystko – blisko do morza, nawet piękny górski krajobraz, jak na przykład w gminie Linia – gôdô Wiesłôw Kwapisz. *Jestem zafascynowany kaszubszczyzną. Chciałbym pokazać Kaszuby w dość niecodzienny i zaskakujący sposób. „Ósmy cud świata – Kaszuby" pojawi się również na kanale Travel Channel Martyny Wojciechowskiej.*

Ùtwórca òd lat zajimô sã témą Kaszëb, Kòcewiô i òglowò Pòmòrzô. Zapëtóny ò spòdlé tegò zainteresowaniô òdpòwiôdô, że wiedno blëższô cału kòszla. Filmówc je bò Pòmòrzanã, przede wszëtczim sparłãczonym z Gduńskã. Wiôldżi wpłiw na jegò témòwé wëbòrë mia historiô jegò òjca, chtëren trafił do KL Stutthof. Midzë jinszima dlôte pòwstôł dwùòdcynkòwi dokùmentalno-fabùlarny film „KL Stutthof. Fabryka śmierci". Pòwstało jesz czile filmów tzw. „sztutowsczi serii" a téż jinszé ò historiczny tematice. *Uważam, że jest jeszcze wiele tematów, o których powinny powstać filmy. Powstaje film o legendarnym dowódcy TOW „Gryf Pomorski", księdzu pułkowniku Wryczy pod tytułem: „Ps. Rawycz". Kiedy ktoś mnie zapytał, dlaczego akurat o nim, to odpowiedziałem, że znalazłem jego piękną myśl: „W życiu dwóch rzeczy nie miałem – strachu i pieniędzy". To jest coś niesamowitego, biorąc pod uwagę, że dzisiaj pieniądz stał się bogiem.*

ÓDJ. PAWEŁ KWAPISZ

Wiesłôw Kwapisz rëchtëje téż dokùmentalny film ò historëji gduńsczégò radia òd 25 czerwińca 1945 rokù do terô pòd titlã: „Historia pisana mikrofonem" – film òtrzimôł stipendium artisticzné Marszałka Pòmòrsczégò Wòjewództwa Mieczisława Struka, dokùment „Diament w kaszubskiej koronie" ò zakònie norbertanek w Żukòwie i drëdżi pòd titlã „Złamana lilijka" ò bòhaterstwie młodzëznë z Szarëch Szeregów z terenów Kaszëb i Kòcewiô. Premiera òstatnégò planowónô je na czerwińc 2017 rokù. W planach filmówca je téż zrealizowanié filmù pòd titlã „4:45" òpòwiôdającégò historëjã òbrońców Pòlsczi Pòcztë, tim razã fabùlarno z ùdzélã aktorów z trójmiesczich téatrów. Dérëje szëkanié zdroja finansowaniô. Nama òstôwô trzëmac pôlce, bësmë mògë òbezdrzec jesz nié jeden film dopełniwający pòmòrską i kaszëbską kinematografiã.

ÉWELINA STEFAŃSKÔ

Ò CHEŁMÒWSCZIM, DERDOWSCZIM I S6

W Brusach pòtkelë sã nôleżnicë Przédny Radzëznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Zéńdzenié, jaczé bëło 22 łżëkwiata, zaczãło sã òd pòdzãkòwaniô brusczégò bùrméstra Witolda Òssowszégò za wëbór na patrona 2017 rokù Józefa Chełmòwszégò.

ÓDJ. Z ARCHIWÚM DZÉLU PROMOCJI GMINË BRUSË

Pòzni aktorzë Téatru Lëdowégò Òbrzãdu „Zaboracy" zaprezentowelë na binie dokôz „Świat według Józefa Chełmowskiego". *Mieszkańcë Brus są bùszny z tegò, że patron latoségò rokù béł jednym z nich, dlôte jesmë mùszelë òbradë w najim miesce zacząc prawie òd przëbôczeniô tegò artistë i filozofa* – gôdô przédnik brusczégò partu i wiceprzédnik KPZ Stanisłôw Kòbùs. Pò artisticznym dzélu gòspòdôrze zéńdzeniô przedstawilë kalãdôrz wëdarzeniów na pòstãpné miesące rokù Chełmòwszégò.

Pózni przëszedł czas na òbgôdkã ò wôżnëch rozegracjach we Wielu. Zbigórz Studzyńszczi z partu Wiele-Kôrsëno i wójt gminë Kôrsëno Róman Brunka (pòl. Brunke) òmówilë program ùroczëznów sparłãczonëch z 60. roczëzną òdkrëcô pòmnika Hieronima Derdowszégò we Wielu a téż z jëbleùszã 40-lecô Turnieru Lëdowëch Gadëszów Kaszub i Kòcewiô.

Nôleżnicë Przédny Radzëznë wësłëchelë téż sprawòzdënkù Òglowégò Zarządu KPZ z dzejaniô w 2016 r. Zacwierdzëlë tak meritoriczny, jak financowi dzél tegò dokùmentu i delë absolutorium Zarządowi za łońszczi rok.

Zapòznelë sã téż z inòrmacjama ò pòdjimiznach, jaczima w 2016 r. zajimôł sã Kaszëbszczi Lëdowi Ùniwersytet, Fùndacjô Wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô, Akademiô Warkòwégò Sztôłceniô, Klub Sztudérów „Pomorania" i Turisticzny Klub „Wanożnik".

Zacwierdzony òstôł téż roczny plan dzejaniô i financowi plan Òglowégò Zarządu Zrzeszeniô na 2017 rok. Wôżnym pónktã òbradów bëła diskùsjô w sprawie bùdowë ekspresowi drodżi S6 z Gduńska do Słëpska. Hewò stanowiszcze, jaczé przëjimnãła Radzëzna:

Przédnô Radzëzna Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô z wiôldżim nieùbëtkã òbzérô òpóźniającé sã robòtë nad realizacją wôżny dlô Pòmòrzô inwesticje, jaką je ekspresowô droga S6 w dzélu òd Gduńska do Słëpska. Je òna partã ekspresowi drodżi parłãczący Szczecëno z Trzëgardã. Przédnô Radzëzna ùznôwô wstrzëmiwanié decyzje tikający sã rozpòczãcô realizacje ti inwesticje jakno dzejanié, chtërno ni mô meritoricznégò spòdlô i nie dôwô pòmòrszczémù regionowi szans na całowną transpòrtową integracjã.

Ekspresowô droga S6 je jednym z nôwôżniészich sparłãczeniów krajewégò i eùropejszczégò transpòrtowégò systemù – sécë TEN-T. Je òna wpisónô w spòdlowé krajewé i regionalné strategiczné a téż planisticzno-projektowé òbrobienia jakò sparłãczenié, jaczé mô zmòcnic spòlëznową, gòspòdarczą i teritorialną zrzesz kraju w tim òbrëmim. Strategiô Òdpòwiedzalnégò Rozwiju, znónô téż jakno Plan Mòrawiecczégò, wskazywô na mùsz wëfùlowaniô felënków w sécë drogòwëch sparłãczeniów, w tim TEN-T, do jaczi słëchô ta inwesticjô.

Spòlëzna Pòmòrzô wiele razy wëpòwiôdała sã w ti sprawie. Dlô zachtnégò dzélu pòmòrszczégò wòjewództwa felënk ti strategiczny z pòzdrzatkù Pòmòrzô i Pòlszczi inwesticje òznôczô gòspòdarczą i spòlëznową zastëdłosc. Je òna wôżnô dlô pòdjimców, dlô rozwiju gmin, akademicczich òstrzódków, jak i dlô wszëtczich mieszkańców Pòmòrzô.

Przédnô Radzëzna apelëje do Wastnë Premiérë i Rządu Pòlszczi ò jak nôrëchlészé zôczącé robòtów nad realizacją ekspresowi drodżi S6.

Pò zakùńczenim òbradów jich ùczãstnicë zwiedzëlë warkòwniã Józefa Chełmòwszégò w Brusach-Jaglach, chëcz i ògród, w jaczim są dokazë artistë.

RED.

ZDËNK NA WIÔLDŻIM EKRANIE

Placów w Kaszëbsczi Filharmónie we Wejrowie nie sygło dlô wszëtczich zainteresowónëch. Premiera filmù *Kaszëbsczé wieselé* zrealizowónégò przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié bëła wiôldżim kùlturalnym wëdarzenim.

Chãtny do òbezdrzeniô fabùlarizowóny ekranizacje kaszëbsczich wieselnëch zwëków przëjachelë 18 łżëkwiata do Wejrowa z całëch Kaszub. Nôwicy bëło równak mieszkańców Lëzëna. Nie je to dzywné, kò to prawie aktorzë Regionalnégò Dramaticznégò Téatru z ti wsë zagrelë role bòhatérów filmù. Króm nich przédnym partnerã ti pòdjimiznë bëło Mùzeùm – Kaszëbsczi Etnograficzny Park we Wdzydzach a téż Kaszëbsczé Karno Spiéwë i Tuńca Sierakowice i Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizznë i Mùzyczi we Wejrowie.

Ùroczëstô premiera òdbëła sã prawie 18 łżëkwiata. Ùtwórców filmù i òbzérôczów przëwitelë: przédnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Édmùnd Wittbrodt, prezydent Miasta Wejrowa Krësztof Hildebrandt i wójt gminë Lëzëno Jarosłôw Wejer. Bëłë téż pòdzãkòwania dlô aktorów, a pózni nôwôżniészi dzél pòtkaniô – pierszô projekcjô *Kaszëbsczégò wieselô*.

Reakcje na zalë bëłë dosc żëwé, òsoblëwie òbczas dzélëków, gdze pòjôwiałë sã szpòrtowné tekstë abò sytuacje. Je jich w filmie dosc tëlé, tej co sztót w Kaszëbsczi Filharmónii dało czëc głosny smiéch.

Pò projekcje zaczãła sã òbgôdka na témã robòtë wkół filmù, jegò célów, redotów i jiwrów sparłãczonëch z jegò pòwstanim. Ò tim wszëtczim prowadzącô ten ùroczësti wieczór Lucyna Radzymińskô kôrbiła m.jin. z reżisérkama (Tatianą Slowi i Marią Krosnicką), aktorama i direktorã Bióra Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Łukaszã Richertã. Rôczimë do òbezdrzeniô nagraniô z ti diskùsje na zrzeszeniowim karnôlu YouTube (www.youtube.com/user/BiuroZKP/). Ju wnetka bãdze tam téż całi film, tej kòżdi bãdze mógł sóm òtaksowac, co mù sã w *Kaszëbsczim wieselim* widzy. A ju w tim numrze bédëjemë najim Czëtińcóm dwa głosë na témã tegò dokazu.

RED.

Na starnie dwa kadrë z filmù *Kaszëbsczé wieselé*.

MÒJA NIEDOJADŁOSC PÒ *KASZËBSCZIM WIESELIM*

Regionalny Dramaticzny Téater z Lëzëna, żlë jidze ò wiesela, wiôldżi doswiôdczënk mô. Kò na binie lëzyńsczi achtorzë wiele razy „Hankãżenilë" (nã z dokôzu ksãdza Bernata Zëchtë). Ną razą wzãlë sã za téatralny dokôz *Wieselé* napisóny bez Tomasza Fópkã. Wzãlë sã a… delë sã nagrac. Òd Anno Domini 2017 mómë tej pòstãpny kaszëbsczi film… a mòże lepi bë rzekł: pòstãpny sfilmòwóny téater, chtëren zrëchtowałë dwie białczi: Mariô Krosnickô (reżisérka téatru) a Tatiana Slowi (reżisérka filmù).

Akcjô bez sztërdzescë minut jidze sprawno, za régą cygną sã pòsklôdóné scenë: òd wizytë dobrégò mãża do wëcygnieniô młodëch z dodomù z dobëtkã na karze. We westrzódkù je wszëtkò, jak sã słëchô – zdënk w kòscele, òbéńdzenié wkół wôłtôrza, tuńc bùtnowëch, brutczi tuńc, òczepinë, maszczi, granié w kôrtë, tobaka… Kò bëlnô instrukcëjô, jakùż przódë lat (wierã w midzëwòjnowim czasu) wëzdrzało kaszëbsczé wieselé. Do te mòże so pòrównac, co nama z nëch dôwnëch zwëków òstało.

Równak bëło to wieselé bez dramaturgie. Nie bëło niebiańsczi miłoscë, zôzdroscë, niezgòdë starszich, chòc malińczi szkalińdżi, sztachétë, jak stojałë, tak spòkójno stoją z płota niewërwóné.

Na wieselim słëchô sã, żebë bëlë gòsce, i są, ale czemù jejich je tak mało? Zafelowało statistów? Westrzód gòscy midzë jinszima je wùja z Kanadë, chtëren gôdô pò kaszëbskù z anielsczim akceńtã, òbòniającë gôdkã anielsczima słowama. Żlë ju jesmë kòl kaszëbiznë, tej mùszi achtorów pòchwalëc – za kaszëbiznã słëchô sã jima co nômni piątka. Młodi z wiksza gôdają lëteracką kaszëbizną, a kòl starszich czëc je lëzyńską gwarã. Je téż kaszëbienié – chòcbë tedë, czej wieselnicë spiéwają pòlską kòscelną piesniã „Kto się w opiekę".

Dzãka Bògù achtorzë nie bëlë òblokłi w kaszëbsczé stroje regionalné, le w normalné ruchna z epòczi.

Mie nôbarżi widza sã rola ksãdza (Marek Zelewsczi), chtëren béł narratorã – le szkòda, że nie zamknął òn całégò przedstôwkù, dżinącë dzes pòd kùńc wieselégò.

Òglowò film chwôlã – chòc, jakno człowiek spragłi „mòcniészégò ùderzeniô", czëjã sã kąsk niedojadłi.

RÓMK DRZÉŻDŻÓNK

Òdjimczi z wejrowsczi promòcji filmù

KASZËBSCZÉ WIESELÉ – CO TO MÔ BËC?

Pëtanié pòstawioné w titlu ni mô bëc pòkôzkã niezadowòlnieniô. To je prosto pëtanié, jaczé Czëtińc mô dosłowno pòtraktowac. Film, za jaczim më długò żdelë, dôł nama trzë wiertle wieselnëch zôbawów w snôżich jizbach bùdinków wdzydzczégò mùzeùm. Pò tim wszëtczim równak cãżkò je to òceniwac, bò drãgòscą je klasyfikacjô dokazu. Jeżlë film pòtraktowac jakno fabùlarny, tej wszëtkò w nim graje òkróm tegò, że ni ma fabùłë. Jeżlë to je dokùmeńt, tej kòmiczné elemeńtë za baro sã òbzérnikòwi nalinają. Dopiérze wëzbëcé sã w głowie mùszebnotë szëflôdkòwaniô òdmikô nama òczë na dodôwné wôrtnotë produkcje.

Zasniéżonô wies ze zôczątkù XX stalata pòkôzónô z lotu ptôcha, nad jaką miast smògù ùnôszô sã pòczestny a równoczasno cepłi zwãk bazunë. Tak òczny òbrôzk mòże nawetka sã sparłãczëc z Gòdama, le titel i zôpòwiésc ksãdza ju nama klarëją – młodi sã mdą żenic. Realizatorsczi kùńszt je na wësoczi niwiznie, skómpònowónô mùzyka, aktór grający ksãdza – wszëtkò pò prôwdze naju przënôszô nié le w czasu, le téż do jaczis lepszi, miodniészi krôjnë. Ksądz, równoczasno narratór historie, zarô wzbùdzywô w òdbiércë sympatiã, dôwô sã pòznac jakno mądri, a równoczasno wrazlëwi i dobri człowiek. Jô rzekã wicy. Dlô mie jakno recenzeńta òn je tak sympaticzny, że jaż mie serce bòli, czej jô to mùszã rzec: jegò bëtnosc w ti historie je bezcélowô. Le przë samim przëjãcym sakrameńtu żeńbë òn sã do czegòs przëdôwô. Nié do kùńca je wiedzec, czë òn ò tim gôdô, cobë to ùdokùmeńtowac (kąsk jak ks. Zëchta, lubòtny aùtór lëzyńsczégò téatru, chtëren graje we filmie), czë mô na cos dac bôczenié, czegòs naùczëc. Taczé pòwiôdanié dlô pòwiôdaniô.

Aktorowie z Regionalnégò Dramaticznégò Téatru z Lëzëna to są amatorowie, nimò tegò ni mòże scwierdzëc, że mają zagróné lëchò. Jedurnô wikszô fela, jaką mòże jima zarzucëc, to „ùrzeszenié do binë". Ten sóm zort ekspresje, jaczi je widzec na jich wëstãpach, przed kamerą nie zjiscywô swòji rolë i tu zmiana fòrmë òkôzała sã żimczim zadanim. Nimò tegò dobrze so mają pòradzoné w cãżczich ùjãcach, dze wieselny gòsce ledwie sã mieszczą w kadrze i pò prôwdze zagranié tegò je dlô kòżdégò na planie richtich wëzwanim.

Pòzytiwnym zdzywienim bëła mùzyka. Jô sã mòże i nie spòdzéwôł, że òni prosto „wrzucą" we film mùzykã z platczi wëdóny przez jaczé karno piesnie i tuńca, równak tak wësokô niwizna kómpòzycjów, nôstrój i nadczidnionô bazuna, z jaczi aùtór mùzyczi „wëcësnął" całi ji pòtencjôł, zasłëgiwô na apartné achtniãcé.

Cobë òcenic scenarnik, to mùszi sã copnąc do jegò zdroju – dramë Tomasza Fópczi napisóny dlô tegò samégò téatru, le na binã. *Kaszëbsczé wieselé* jakno tekst gróny na żëwò to bëła kòmédiowô kònfrontacjô stôrëch, nierôz czësto cëzëch dlô naji mentalnoscë zwëków (jak np. aranżowóné wrëje) z tim, co znajemë z dzysdniowëch wiesołów. Takô wòjna kòsédra z disco polo. Zadanim filmù bëło pòkôzanié dôwnëch zwëków, temù téż w scenarnikù wszëtczé dzysdniowé wątczi bëłë grëbą sztrépą wësztrichnioné. Dokôz tedë sã stôł òdzarti z całi jegò wôrtnotë, jemù je zabrónô fabùła i przédny problem.

Dobrze zagróné detale i aktorsczé, a téż kòmiczné ùmiejãtnotë aktorów i reżisérczi Tatianë Slowi nadrôbiają równak jak mògą ten felënk. Mie nimò tegò i tak braknie akcje. Sã pòznelë i òżenilë – tak mòże zamknąc fabùłã. Czemù nicht nikògò nie zdradzył, nicht sã ò majątk nie pòwadzył, nikògò nie zabilë?

Òglowò dokôz je baro cepłi (to słowò baro pasëje do *Kaszëbsczégò wiesoła*), rozmieje bawic, ale téż òczarzëc i zagwësnic dobré, esteticzné przeżëca. To, co je w nim negatiwné, to colemało nie je zarzut do artistów. Jich ambicje i taleńt bëłë ùtemperowóné zamëszlënkã projektu – cyfrowim ùdokùmeńtowanim zwëkù. Jô móm nôdzejã, że ta pòdjimizna to nie je symptom tegò, że dlô naju przëchôdô czas spisac to, czegò ju ni ma, i traktowac kùlturã jakno òdtwòrziwanié, bò nick nowégò ju nie pòwstónie.

ADÓM HÉBEL

Film *Kaszëbsczé wieselé* pòwstôł w òbrëmienim projektu zjiscywónégò z dotacji Minysterstwa Kùlturë i Nôrodny Spôdkòwiznë „Wesele na Kaszubach – digitalizacja i odtworzenie obrzędu". Òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniu Minysterstwa Bënowëch Sprôw i Administracje.

Film pòwstôł na spòdlim dokazu na binã Tomasza Fópczi pt. *Wieselé*. Wicy informacjów na jegò témã je na starnie kaszubi.pl.

III AREOPAG PELPLIŃSKI NA TLE WIELKIEGO DZIEDZICTWA

Tegoroczny Areopag Pelpliński, który odbywał się 12 i 13 maja, poświęcony został liczącemu blisko 750 lat dziedzictwu diecezji chełmińskiej na Pomorzu. Jej działalność zakończyła się w 1992 r. wraz z reorganizacją polskich diecezji. Na przemożnej większości jej terenu powstała wówczas nowa diecezja – pelplińska – której pierwszym biskupem został ks. prof. Jan Bernard Szlaga.

FOT. J. CHEREK

Od lewej: ks. prof. A. Nadolny, Ł. Grzędzicki i B. Ugowska

12 maja 2017 r. biskup diecezjalny ks. dr Ryszard Kasyna dokonał otwarcia III Areopagu Pelplińskiego. Przywitał zebranych w imieniu organizatorów, w tym Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (ZKP). Biskup pelpliński przypomniał, że pierwszy Areopag Pelpliński poświęcony był religijności Pomorza, a drugi szkole na Pomorzu. Następnie o wadze i znaczeniu Areopagu mówił również prof. ZKP Edmund Wittbrodt, który nawiązał do Spotkań Pelplińskich (1981–2000), zaznaczając, że „coś, co zgubiliśmy, powoli się odbudowuje".

W tym samym dniu odbył się I panel wykładowy, który prowadził Łukasz Grzędzicki, wiceprezes ZKP. Wpierw wysłuchano znakomitego i niezwykle erudycyjnego wykładu ks. prof. Anastazego Nadolnego pt. „Utworzenie i organizacja diecezji pelplińskiej". W ramach I panelu prelekcję wygłosiła również Bożena Ugowska (z Rady Języka Kaszubskiego), temat jej wystąpienia brzmiał: „Rozwój i popularyzacja nabożeństw w języku kaszubskim na obszarze dawnej diecezji chełmińskiej – rys historyczny i współczesne realia". Po wysłuchaniu powyższych wykładów odbyła się zwięzła i bardzo ciekawa dyskusja. Podczas niej niżej podpisany wskazał na ówczesne realia społeczno-polityczne na terenie ówczesnego województwa gdańskiego i kapitalną rolę w budowie diecezji pelplińskiej księdza i biskupa rodem z Kaszub, z Gdyni, Jana B. Szlagi. Rozmowy i dyskusje na tematy I panelu kontynuowano także przy stole refektarza Collegium Marianum. Pierwszy dzień III Areopagu Pelplińskiego zakończył się promocją książki dr. Krzysztofa Kordy – biografii historycznej ks. ppłk. Józefa Wryczy.

Drugiego dnia III Areopagu Pelplińskiego w ramach II panelu, prowadzonego przez ks. prof. Janusza Szulista, wysłuchano z dużym zainteresowaniem dwóch wykładów. W pierwszym ks. prof. Henryk Skorowski (rodem z Rumi) zaprezentował temat: „Kościół w Polsce wobec współczesnych dylematów aksjologicznych". Prelegent, wypowiadając się ze swadą i głębokim znawstwem, zaprezentował ten temat w szerokim kontekście wielkich przemian społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych. Ponadto w ramach tegoż panelu dr Michał Białkowski przybliżył zebranym temat „Posoborowe projekty reformy struktur kościelnych w Polsce w latach 60. i 70. XX wieku". Pokazał ówczesne realia i rolę w dziele soborowym Episkopatu Polski pod przewodnictwem wielkiego Prymasa Tysiąclecia ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego. Następnie wiele ciekawych uwag i spostrzeżeń zgłoszono w dyskusji.

Ostatni panel III Areopagu Pelplińskiego poprowadził dr Michał Kargul. Zaprezentowano w jego ramach dwa kolejne ważkie tematy. Prof. Waldemar Rozynkowski omówił „Ruchy i stowarzyszenia katolickie w diecezji chełmińskiej, a następnie w diecezji toruńskiej". Trzeci panel zakończył Józef Belgrau, kompetentnie prezentując wizerunki biskupów chełmińskich drugiej połowy XIX wieku i początku XX wieku, głównie w kontekście spraw narodowościowych na Pomorzu Gdańskim. I ten panel zwieńczyła ciekawa i „poszukująca" dyskusja.

Chyba można i trzeba się pokusić o kilka wniosków podsumowujących III Areopag Pelpliński. Po pierwsze, odbywał się na wysokim i twórczym poziomie. Biblioteka Diecezjalna im. Biskupa Jana Bernarda Szlagi w Pelplinie to dobre miejsce do wspólnego poszukiwania dobra, prawdy, mądrości, uniwersalnych wartości i może piękna. Warto jednak głębiej się zastanowić nad terminem kolejnego Areopagu. Po drugie, wskazana byłaby pewna korekta w konstrukcji formuły tej konferencji popularno-naukowej, to znaczy bardziej syntetyczne prelekcje (ok. 20 minut), wzbogacone elektroniczną prezentacją i odesłaniem do źródeł oraz zarezerwowaniem większej porcji czasu na dyskusję. Po trzecie, całkiem dobrze się sprawdza współpraca kilku ośrodków życia akademickiego (Pelplin, Toruń, Gdańsk, Warszawa). Może jedynie warto by zaprosić większą liczbę profesorów Uniwersytetu Gdańskiego. Po czwarte, konieczne jest opublikowanie materiałów pokonferencyjnych (w tym roku tego zabrakło), ale to można jeszcze uzupełnić. Po piąte, w sumie bogate dzieło Areopagu trzeba bardziej zakotwiczyć w naszych parafiach i dekanatach. Promocja organizacyjna przyszłego IV Areopagu Pelplińskiego, jak się wydaje, powinna się odbywać w szerszej skali, z dużo większym zaangażowaniem mediów, ale i wspólnot parafialnych! Może warto również pomyśleć o honorowych patronach i konkretnych regionalnych patronach medialnych.

FOT. J. CHEREK

Ks. prof. A. Nadolny

B. Ugowska

Prof. E. Wittbrodt

Dr K. Korda

I na sam koniec, na III Areopagu Pelplińskim przekazano wiele ciekawych i mądrych treści. Trzeba z nimi dotrzeć do młodzieży. To bardzo ważne. I warto, raz jeszcze, odwołać się do mądrości i przesłania ks. prof. H. Skorowskiego z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie: „Może to zaowocować poszukiwaniem wspólnych wartości". Dodajmy, wartości, które uczą, wychowują i zakorzeniają.

JAN KULAS

REFLEKSJE NA MARGINESIE 60-LECIA GDAŃSKIEGO ODDZIAŁU ZRZESZENIA

FOT. A. HEIMOWSKA

Główne uroczystości odbyły się w Katedrze Oliwskiej

Na poświęconym przed laty sztandarze Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział w Gdańsku, ufundowanym w jakże innym niż dziś klimacie i rzeczywistości PRL równolegle ze stanicą Zarządu Głównego Zrzeszenia, umieszczone zostało zaczerpnięte od Aleksandra Majkowskiego ważne hasło: „O ziemio pomorska, kraju nasz święty"[1]! Pełnia zawartego w nim przesłania-zobowiązania ujawnia się jednak dopiero wtedy, gdy uwzględnimy drugie, to Świętopełkowe ze stanicy Zarządu Głównego – „Zrzeszonëch naju nicht nie złómie". Zrzeszonych, zjednoczonych nie tylko podczas wielkich manifestacji i uroczystości, ale przede wszystkim w codziennym działaniu, w pracy organicznej, ludzi skupionych także tu w Gdańsku – w Zarządzie Głównym, Oddziale, klubie „Pomorania", Instytucie Kaszubskim itd. – ludzi różnych zawodów i pokoleń, mających różne doświadczenia i sympatie polityczne, współdziałających na rzecz dobra wspólnego: tej ziemi i jej mieszkańców – wszystkich Pomorzan, nie tylko Kaszubów, na rzecz naszej małej i wielkiej ojczyzny, dziś cząstki zjednoczonej Europy. Zrzeszenie to przede wszystkim nasza dodatkowa i dobrowolna praca oraz zobowiązanie; zobowiązanie, ale też duma i chwała, chociaż zbyt często doprawiana przez nas samych goryczą.

Czuję się wyróżniony przez organizatorów umieszczeniem mego wystąpienia w programie tej jubileuszowej, historycznej uroczystości Oddziału, którego członkiem zostałem ponad pół wieku temu i… w którym dotąd wytrwałem, nie straciłem nadziei na jeszcze lepsze czasy, choć nigdy tak dobrych, jakie mieliśmy do niedawna, nie było!!! To wyróżnienie tym większe dziś, gdy nie po raz pierwszy słyszę, czytam głosy niektórych „młodych" – tych około 50±, że starzy, stare elity, blokują im stołki...[2] . Litości! – wołam. Toż żniwo było i nadal jest tak wielkie, że wciąż robotników mało, a przecież o możliwościach pracy w ZKP nie decydują stołki… Ich zajmowanie to ogromna odpowiedzialność, wymagająca wyrzeczeń i ofiary szczególnej, nie tylko danej jednostki, ale i jego rodziny, jednak przede wszystkim doświadczenia, zaufania, pokory – nieustannej nauki.

[1] Na nowym sztandarze, poświęconym 18.02.2017, który miał być repliką pierwotnego, ze zdumieniem „odkryłem" inną jego wersję: „O zemio kaszëbskô…"!? Litości! Kto o tym zadecydował? Kiedy Zarząd Główny ZKP to zatwierdził? Przyjmuję to jako jeszcze jedno wyzwanie, jakie stoi przed stołecznym oddziałem ZKP i Zarządem Głównym.

[2] Zob. „Pomerania", nr 2/2017, s. 3–7: „Mùszimë wespółdzejac". Jednak duch autentycznej współpracy jest w zapisie tej rozmowy, zaczynając od „Redakcji", nader słaby. Na szczęście na łamach naszego pisma jest wciąż m.in. obecny prof. Stanisław Salmonowicz, uświadamiający nas nie tylko w zakresie historii, ale przede wszystkim o współczesnych zagrożeniach, w tym hipokryzji…

FOT. A. HEIMOWSKA

Prof. Józef Borzyszkowski wygłaszający cytowaną tu mowę podczas jubileuszowej uroczystości

Samo godne i uczciwe życie buduje przede wszystkim nieustanna nauka i praca. Godne życie zrzeszonych to ciąg dokonań kolejnych pokoleń, ich nauka i praca z myślą o przyszłości. Tylko nauką i pracą uczciwe jednostki i narody się bogacą! To przekonanie i wzorce społecznej pracy na podstawie doświadczenia i samokształcenia – głównie w klubie „Pomorania", ale też i na innym gruncie – wyniosłem z młodych lat, z aktywnej obecności w społeczności zrzeszonej! Z budowania jej wewnętrznej siły i wspólnego dorobku… Mamy wiele przykładów społecznej pracy na rzecz dobra wspólnego, nie tylko naszej małej Tatczëznë, czekających na przypomnienie w społeczności zrzeszonej.

Pojęcie społeczność zrzeszona pojawiło się, o ile dobrze pamiętam, dopiero w 1971 roku, przy okazji XV-lecia ZKP, kiedy to pod tymże tytułem wydaliśmy tomik wypowiedzi-refleksji członków naszej organizacji; wypowiedzi będących ledwie sygnałami „ogromu trosk i szerokiego wachlarza zagadnień nurtujących autorów i nasze środowisko", których nam nigdy nie brakowało i nie zabraknie[3]. Idzie jednak o to, by dzięki Zrzeszeniu było ich mniej! To piękne określenie zaczerpnęliśmy z refleksji wówczas młodego poety z Bydgoszczy, Edmunda Puzdrowskiego rodem z Kartuz[4]. Tomik ten otwiera wypowiedź jednego z ówczesnych seniorów, Konstantego Bączkowskiego z Torunia (1906–1977), urodzonego w Czersku, znanego jako kociewski Kuba z Pińczyna. Dano jej tytuł „Jednostka i więź regionalna". Autor na końcu przywołuje zasługi Tadeusza Bolduana jako redaktora czasopism „Kaszëbë" i „Litery". Stwierdza, że jemu pierwszemu należałoby nadać order „Pomorania Restituta", gdyby takowy zaistniał, i dodaje: „Korzystam z okazji, by złożyć hołd Franciszkowi Sędzickiemu, przytaczając pierwsze strony z jego poematu »Historiô barzo czekawô i wiarogòdnô«:

Witajta Kaszuby, kraju mój rodzinny!
Cebie chwalëc trzeba wobec krajów jinnych[5].

Ile w tej refleksji sygnałów dotyczących naszej wspólnej kaszubsko-pomorskiej, nie tylko wąsko kaszubskiej, rzeczywistości dawnej i współczesnej. Sądzę, że zapominamy o tym, iż najważniejszym naszym zadaniem, także edukacji szkolnej, jest budzenie ducha kaszubsko-pomorskiego, jaki daje o sobie znać w wypowiedzi kociewskiego Kuby z Pińczyna.

Następny tekst w *Społeczności Zrzeszonej*, autorstwa Lecha Bądkowskiego, nosi tytuł „Pytanie o głębszy sens". A ponieważ jesteśmy w naszym kraju, więc zgodnie z nauką Lecha, świadomi swych – oddziałowych – autentycznych dokonań, chwalić się tu nie musimy, a wręcz przeciwnie: szukać głębszego sensu, rozpoznawać swoje słabości i drogi wzbogacania dorobku pokoleń.

W tejże broszurze *Społeczność Zrzeszona* redaktorzy zapowiedzieli jej uzupełnienie w postaci przygotowywanej kroniki działalności ZKP oraz wyboru artykułów o problemach kaszubsko-pomorskich zamieszczanych na łamach prasy w Polsce Ludowej. Niestety, jeśli znowu się nie mylę, to te zapowiedzi nie zostały zrealizowane[6]. Ale...

Po kolejnych 15 latach, pod koniec epoki PRL-u, ukazała się *Kronika Oddziału Gdańskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego 1957–1988*, autorstwa dziennikarki związanej wcześniej z „Głosem Wybrzeża", a później „Gwiazdą Morza", Izabelli Greczanik-Fillip, skądinąd przyjaciółki Izabelli Trojanowskiej i synowej inż. Alfonsa Fillipa, współtwórcy siedziby gdańskiego oddziału przy ul. Szewskiej, nazywanej z inicjatywy Lecha Bądkowskiego „Fillipówką". Warto do tej *Kroniki* dziś sięgnąć i wzbogacić ją, a przede wszystkim uzupełnić i kontynuować.

Niemal równolegle z „Fillipówką" – wówczas wspólną siedzibą Oddziału Gdańskiego i Zarządu Głównego – narodziło się w naszym Oddziale ogólnozrzeszeniowe, organizacyjne odznaczenie „Pierścień Świętopełka Wielkiego". Jego „najmłodszym" laureatem została wraz z ks. Stanisławem Bachem z Gościcina Barbara Rezmer z Oliwy, *spiritus movens* Klubu Siedmiu Kolorów i współtwórczyni

[3] Zob. *Społeczność Zrzeszona. XV-lecie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 1956–1971*, pod red. T. Bolduana, J. Borzyszkowskiego i W. Kiedrowskiego, Gdańsk 1971.
[4] Zob. tamże, s. 44–45: E. Puzdrowski, „Zrzeszona Społeczność".
[5] Tamże, s. 7.
[6] Dysponujemy różnymi antologiami – np. reportażu, ale ów tom artykułów programowo-ideologicznych nadal czeka na swego twórcę.

teczek haftu kaszubskiego, którymi swego czasu zasłynął oddział w kraju i poza jego granicami...[7] Lepiej późno niż wcale! Serdeczne gratulacje zatem dla tegorocznych laureatów! A pamiętać trzeba, że tym odznaczeniem mamy wyróżniać tych, którzy wykazują samodzielną inicjatywę i wykonują najtrudniejsze, najżmudniejsze, niekiedy najmniej doceniane, dla niektórych mało szlachetne, prace organizacyjne. Obejmują one np. przygotowanie imprez, ale też sprzątanie, pakowanie, a nawet ustawianie przed uroczystością i po niej krzeseł, co inni uznają za niegodne ich „wielkiego" powołania. Bywali już młodzi od pierwszych lat jeno do wyższych zadań stworzeni…

Wracając do jubileuszowych publikacji, dziś w czas 60-lecia, mimo braku pełnej kroniki Oddziału, dysponujemy kilkoma innymi wydawnictwami o pomnikowym wręcz charakterze, dotyczącymi całej społeczności zrzeszonej. Najważniejsze z nich to książki – Tadeusza Bolduana pt. *Nie dali się złamać...* [8] i Cezarego Obracht-Prondzyńskiego *Zjednoczeni w idei...* [9]. W każdej z nich znajdziemy cząstkę dziejów i dokonań także członków gdańskiego oddziału ZKP – **oddziału stołecznego**!

Określenie „oddział stołeczny", podobnie jak „Gduńsk stolëca Kaszëbów", to dodatkowe zobowiązanie – odpowiedzialność Oddziału, także za różne nasze małości, mniej lub bardziej wyszukane pretensje do tego miana wśród innych podmiotów. To przede wszystkim zobowiązanie do przyzwoitego poznania przeszłości i promowania dokonań poprzedników – kiedyś młodych, potem starych – a także formułowania nowych idei i wizji oraz zadań wynikających z konieczności życia i pracy z twarzą ku przyszłości. Zbyt często budzą się w różnych miejscach złe duchy przeszłości, nawet takie, o których wstyd dziś wspominać.

Z myślą o niniejszej refleksji poprosiłem kol. Łukasza Richerta o wykaz prezesów i składów władz Oddziału z całego 60-lecia, zwłaszcza drugiego 30-lecia, nieobecnego w *Kronice*, bym nie przegapił którejś z ważnych postaci, bo przecież od lat nie tkwię na co dzień w życiu Oddziału, ustępując swego czasu różne, przypisane kiedyś i do mnie, stołki młodszym i starszym, niekoniecznie wiekiem... Otrzymałem pokaźny segregator sprawozdań i informację o tym, że listę prezesów można znaleźć na stronie internetowej Oddziału. Chociem starej daty, skorzystałem z tej rady i uzyskałem wykaz wszystkich władz Oddziału w kolejnych kadencjach. Lista to ogromna. Wypadałoby tu przywołać przynajmniej imiona i nazwiska tych ludzi, którzy nie tylko figurowali, ale w większym lub mniejszym stopniu współtworzyli dorobek Oddziału i całego Zrzeszenia. Pamiętać bowiem trzeba, że nasza 60-letnia przeszłość to nie tylko dokonania i wzloty, ale też upadki, a nawet przerwa w działalności w latach 1961–1964!

Jam zjawił się w oddziale w roku akademickim 1964/65, tuż po wznowieniu jego działalności jako Oddziału Trójmiasto, gdy prezesem był śp. Jan Gruchała, dyr. II LO w Sopocie. Za jego przyczyną, jako nowy prezes klubu „Pomorania", w 1967 r. zostałem członkiem zarządu. Już w następnym roku wybrano mnie prezesem oddziału na moją pierwszą kadencję[10], w czasie której, dzięki przyczynieniu się nas, ówczesnych pomorańców, do odrodzenia oddziału w Gdyni, mogliśmy wrócić do nazwy Oddział Gdański i próbować pełnić stołeczne funkcje. To wtedy poznałem bezpośrednio pierwszego prezesa Jana Pastwę (1901–1973), przedwojennego prof. Gimnazjum Polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku, a także jego następcę, zmarłego przed kilku laty Pawła Brzeskiego, z którym bliżej zaprzyjaźniłem się dopiero w 2001 roku w Toronto, gdzie działał on od niemal półwiecza wśród Polonii i Kaszubów kanadyjskich[11]. W latach kadencji Pastwy i Brzeskiego wskutek ich rezygnacji prezesowały Oddziałowi zacne panie: Zofia Marszałkowska i Damroka Majkowska – córka Aleksandra, wkrótce moja bezpośrednia szefowa w Bibliotece Gdańskiej PAN, a do końca życia aktywna w ZKP[12].

Jak pamiętam, kwestia wyborów władz w Oddziale (i w całej naszej organizacji) nigdy nie była łatwa! Nigdy, nie tylko w okresie PRL, nie było za wielu chętnych a przygotowanych do rzetelnej, codziennej, organicznej pracy – organizacji współpracy, łączenia sił różnych osobowości i żywiołów! Stąd swego czasu częste zmiany w składzie zarządów w trakcie kadencji, stąd nieustanne poszukiwania nowych ludzi, także sojuszników, a zwłaszcza następców, jak i unikanie tzw. oszołomów, przed którymi nie tylko w czasie karnawału pierwszej „Solidarności" ostrzegał dobitnie wszystkich Lech Bądkowski[13].

W czasie mojej młodości moimi następcami – prezesami Oddziału zostali Lech Bądkowski i Izabella Trojanowska,

[7] B. Rezmer, lat 95, jest również autorką najlepszego podręcznika *Jak haftować po kaszubsku,* wydanego przez ZKP Oddział w Gdańsku.

[8] Tadeusz Bolduan, *Nie dali się złamać. Spojrzenie na ruch kaszubski 1938–1945*, Gdańsk 1996.

[9] Cezary Obracht-Prondzyński, dz.cyt., Gdańsk 2006.

[10] Była to kadencja 1968–1971. 27.02.71 wybrano mnie na drugą, ale już na jej początku z powodu wyboru na sekretarza Zarządu Głównego przekazałem tę funkcję Izabelli Trojanowskiej. Po Izabelli, w trakcie kadencji 1974–1977, w 1975 roku „stołkiem" tym „obdarowano" Lecha Bądkowskiego, a już w następnym kolejny raz J. Borzyszkowskiego, który „okupował" nie tylko z własnej woli ten „urząd" przez kadencje 1980–1983 i 1983–1986, będąc także w poprzednich członkiem zarządu. – Zob. http://www.kaszubi.pl/o/gdansk/artykulmenu?id=11

[11] Zob. J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie. Kaszubsko-kanadyjskie losy i dziedzictwo kultury*, Gdańsk – Elbląg 2004, s. 554–570 („Listy i życiorys własny Pawła Brzeskiego").

[12] Zob. J. Borzyszkowski, „Majkowska Damroka Pelagia (1922–1979)", w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement III, Gdańsk 2012, s. 151–152.

[13] Zob. J. Kotlica, *Lech Bądkowski rzecznik Rzeczypospolitej...* Pelplin – Gdańsk 2001, s. 56, gdzie cytat: „Powtarzam z naciskiem: w ruchu niezależnym trzeba wystrzegać się ludzi nieodpowiednich, którzy przyłączają się do niego, bo coś im się w życiu nie udaje, bo mają kompleksy, albo dla tak zwanej draki, po to wreszcie, aby w swoim mniemaniu zabłysnąć". Zob. też J. Borzyszkowski, „Pomorska myśl polityczna Lecha Bądkowskiego – jego udział w ruchu kaszubsko-pomorskim", w: *Pro memoria Lech Bądkowski…*, s. 70–94.

„młodsi" ode mnie o 26 i 17 lat, które nie przeszkadzały nam w codziennej współpracy, a wręcz przeciwnie… Prezesowską funkcję w Oddziale pełniłem ponownie między innymi w latach 1980–1986, kiedy Izabella, a następnie Szczepan Lewna byli prezesami całego Zrzeszenia. (Sądzę, że te lata w dziejach ZKP wyróżniają się szczególnie bliską współpracą Oddziału Stołecznego i Zarządu Głównego, jak i „Pomoranii", a nawet „Pomeranii"). Po nich wybrano i mnie na ten najwyższy „stołek", z którym rozstałem się z ulgą po dwóch kadencjach. O okolicznościach wyboru mnie i następców możemy czytać różności m.in. w monografii *Zjednoczeni w idei...* oraz w „Dziennikach" śp. prezesa Stanisława Pestki.

Mimo że z codzienną pracą Oddziału Gdańskiego rozstałem się przed 30 laty, nadal tkwiłem – także moja białka Hania – w jego działalności, wspierając, na ile mogłem (lub o ile inni chcieli) prezesów następców: śp. Jerzego Sampa, Feliksa Borzyszkowskiego, Zbigniewa Jankowskiego, Andrzeja Ceynowę, Tomasza Szymańskiego, pozostając nadal gotów do współpracy – także w ramach Instytutu Kaszubskiego – z niedawnym prezesem Pawłem Trawickim, jak i aktualnym Grzegorzem Jaszewskim.

Stołeczny Oddział ZKP, klub „Pomorania" i miesięcznik „Pomerania", Dom Kaszubski i Zarząd Główny, a także KUL i Instytut Kaszubski, to podmioty, których działalność na co dzień winna być przykładem współpracy, zarazem inspiracją, spoiwem – tkanką łączącą całe Zrzeszenie, zabezpieczeniem przed prywatą i wynaturzeniami. Stąd potrzeba naszego wsparcia w pracy (po trochu i kontroli) prezesów.

Studiując składy władz Oddziału w kolejnych kadencjach, z satysfakcją stwierdzam, że zdecydowana większość koleżanek i kolegów zapisała się na trwałe w dziejach ZKP i w mojej pamięci. Z pewnym zaskoczeniem zauważyłem, że bywały zarządy „jednopłciowe" – złożone wyłącznie z mężczyzn!?[14] Stąd *pro memoria* – ku pamięci nie tylko własnej – muszę dodać, że poza wymienionymi wyżej na szczególną moją wdzięczność zasłużyły m.in. takie mężne niewiasty, jak: Urszula Szornak-Bolduanowa, Aniela ze Skwierowskich Trzosowa, Regina Grzenkowicz-Kaliszewska, Jadwiga Suwarowa, Adela Olejnik, Alina Ceynowa, Maria Kowalewska, Wanda Przybysławska, Krystyna Groth, Teresa Subocz... Niektóre z nich towarzyszą nam nadal, będąc już w innym świecie[15], są bowiem z nami, nie tylko ze mną, na co dzień.

Wsłuchując się od dziesiątków lat w nasze deklaracje, czytając przeróżne teksty, wyznania, stwierdzam, z pewną satysfakcją, że niemal wszyscy odwołujemy się do idei i przykładu prezesa Lecha Bądkowskiego! To ważne, cenne i wielce zobowiązujące zjawisko! Zobowiązanie tym większe, im coraz częściej możemy zaobserwować niezgodność słów i czynów. Stąd dziś, jak sądzę, warto się skupić na tej stronie naszej przeszłości i rzeczywistości – Oddziału i całego ZKP, która zgodna jest z ideologią ruchu kaszubsko-pomorskiego, która stanowi kontynuację dokonań Floriana Ceynowy, Hieronima Derdowskiego, a przede wszystkim młodokaszubów: Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego, oraz ich godnych następców, a wśród nich na pierwszym miejscu Lecha Bądkowskiego[16] – Kaszuby z wyboru, nie z krwi i kości, ale z ducha; ducha, który decyduje o naszej tożsamości i o naszym człowieczeństwie.

Lech Bądkowski – żołnierz, pisarz i obywatel – jak określono go na nagrobnym krzyżu, to człowiek z grona tych, jakich nam, Polsce i Europie, wciąż nie dostaje. W świecie polityki i kultury w Polsce mówiono o nim, urodzonym w Toruniu, jako o Kaszubie z Gdańska. Był Kaszubą, Pomorzaninem, Polakiem, Europejczykiem, **człowiekiem nieprzeciętnym** – rzecznikiem nie tylko Kaszubów i „Solidarności", ale przede wszystkim demokracji, samorządności i Rzeczypospolitej! Na co dzień był rzecznikiem pokoju i pracy organicznej, dialogu i koniecznego kompromisu, współpracy na rzecz dobra wspólnego, nie tylko w naszym kaszubsko-pomorskim i polsko-europejskim, tak bardzo zróżnicowanym świecie! Polecam jego zbiór reportaży *Wielkie Jezioro Gorzkie*! Nie tylko współczesnym miłośnikom militariów i rekonstrukcji wojennych, a zwłaszcza młodzieży, polecam także inne książki Bądkowskiego, żołnierza wojny obronnej 1939 roku, bohatera spod Narwiku i cichociemnego, jak: *Bitwa trwa, Wszystko się liczy, Połów nadziei, Sąd nieostateczny* i młodzieńczą, żołnierską, *Pomorską myśl polityczną* – myśl o czasach pokoju. Polecam jego wystąpienie z 1979 roku w PenClubie w rocznicę wybuchu wojny, zatytułowane „Dla bojaźliwych nie ma litości", wzywające do pojednania i współpracy polsko-niemieckiej[17]. Był bowiem Lechu wśród prekursorów polsko-niemieckiego pojednania i współpracy z sąsiadami, które dziś urzeczywistniamy (oby lepiej), będąc członkami Unii Europejskiej, a jej Radzie Europejskiej przewodniczy Kaszuba, gdańszczanin, wychowanek Lecha – Donald Tusk.

Pamiętamy, że Lech Bądkowski w latach PRL-u był inicjatorem literackich Spotkań Skandynawskich i Zjazdów Twórców Literatury Kaszubsko-Pomorskiej we Wdzydzach. Jako agnostyk doceniał rolę Kościoła i kultury chrześcijańskiej w naszych dziejach i współczesności. Inspirował, zachęcał do **partnerskiej** współpracy świeckich i duchownych, której

[14] To kadencje 2002–2004 i 2004–2007, a w części także 2001–2002!?

[15] W tym kontekście warto zwrócić uwagę na ich obecność m.in. na kartach *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego* i kilku tomów instytutowej serii „Pro memoria…".

[16] Szczęśliwie w minionym 60-leciu dorobiliśmy się biografii każdej z przywołanych postaci i wielu innych opracowań, kiedy wcześniej dysponowano wciąż cenną, ale jedyną monografią Andrzeja Bukowskiego *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej,* Poznań 1950. – Zastanawiam się, jak liczne grono członków ZKP przestudiowało Statut Zrzeszenia i choćby kilka z ww. książek!?

[17] Polecam m.in. biografie Lecha Bądkowskiego autorstwa Jacka Kotlicy *Lech Bądkowski rzecznik Rzeczypospolitej…*, Pelplin – Gdańsk 2001 oraz Pawła Zbierskiego *Na własny rachunek. Rzecz o Lechu Bądkowskim*, Gdańsk 2004, jak i *Pro memoria Lech Bądkowski (1920–1984)*, zebr. i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004 oraz *Lech Bądkowski. Literatura i wartości*, red. Daniel Kalinowski, Bytów – Słupsk – Gdańsk 2009.

FOT. A. HEIMOWSKA

Poświęcenie sztandaru gdańskiego oddziału ZKP

wyrazem stały się Spotkania Pelplińskie i Kolokwia Gdańskie, w jakich uczestniczył, a tym w Oliwie patronował śp. ks. abp. Tadeusz Gocłowski, wspierający działalność Oddziału Gdańskiego i całego Zrzeszenia na wielu płaszczyznach życia, regionu i państwa, tak w latach PRL-u, jak jeszcze bardziej w III RP, gdy Lecha już zabrakło. Pamiętamy o powrocie epitafiów fundatorów oliwskiej świątyni i sarkofagu książąt gdańsko-pomorskich w roku 1986 w godne miejsce, jak i o wcześniejszych obchodach 700-lecia Zôpisu Mściwoja! W 1986 roku ks. abp. Tadeusz Gocłowski został członkiem honorowym ZKP, a później także laureatem Medalu Stolema. Niejednokrotnie wraz z nami przypominał postać i dokonania Lecha Bądkowskiego, a także zawsze podkreślał rolę Oliwy jako kaszubskiego Wawelu oraz stołeczność Gdańska.

Przy zaangażowaniu Oddziału Gdańskiego i całego ZKP, pod patronatem ks. abpa Tadeusza Gocłowskiego, witaliśmy w latach 1987 i 1999 Ojca Świętego Jana Pawła II na Zaspie i w Sopocie oraz w Gdyni, gdzie padły słowa skierowane do nas – ludzi morza i Pomorza, a w tym osobne do Kaszubów, jako najstarszych gospodarzy tej ziemi[18]. Ta rola, poczucie bycia gospodarzem i współgospodarzem, to także przede wszystkim zobowiązanie do odpowiedzialności, wyzwanie współczesności. To zadanie nie tylko elit, ale ich rola i potrzeba jest szczególna. Posiadanie elity i jej rolę w społeczności zrzeszonej doceniają, a i nieraz jej nam zazdroszczą poza Pomorzem i Rzeczpospolitą. Jej kształtowanie, rozwój, świeży dopływ sił, to kolejne niełatwe zadanie, wymagające m.in. szacunku dla poprzedników i budowania – umacniania autorytetów. Pamiętajmy o tym, wiedząc, że ZKP winno być zawsze swoistą szkoła kształcenia obywatelskiego, którego brak odczuwamy nie tylko w skali ogólnopolskiej. To szczególne zadanie także dla Oddziału Gdańskiego, głównego fundatora m.in. gdańskiego pomnika Świętopełka Wielkiego i wielu pamiątkowych tablic *pro memoria* naszych wielkich gdańskich poprzedników, zwłaszcza tych sprzed 1945 roku[19]!

O tych i innych sprawach – dokonaniach i zadaniach – mówiliśmy m.in. na II Kongresie Kaszubskim, I Kongresie Kociewskim i Kongresie Pomorskim. Ten ostatni zapoczątkowaliśmy w roku milenium Gdańska w Oliwie, a zakończyliśmy na Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie, gdzie wcześniej biskupi z Pomorza skierowali ważne wezwanie do mieszkańców tej ziemi. Przygotowując III Kongres Kaszubski, warto dokonać rachunku sumienia w odniesieniu do uchwał poprzednich[20]. Wciąż aktualne i niedostatecznie wykorzystane pozostają także „Wskazania duszpasterskie" ks. abpa Tadeusza Gocłowskiego. Jego obecność wśród nas, podobnie jak ks. abpa Mariana Przykuckiego i innych biskupów z Pomorza – życzliwych nie tylko w odniesieniu do obecności języka kaszubskiego w liturgii Kościoła, to jeden ze swoistych cudów, jakie były naszym udziałem w minionym 60-leciu, a o których nie marzył nawet ks. Franciszek Grucza. Do tych cudów doszli Prymas i Premier z Kaszub, a także Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym – kaszubskim. Tymczasem nieraz zapominamy, że nie ma nic trwałego na naszym świecie…

Jak sądzę, nie muszę tu przypominać naszych spotkań z Janem Pawłem II, przygotowanych także w Oliwie i Pelplinie, a mających miejsce nie tylko w Gdyni i Gdańsku, ale także w Sopocie i Rzymie, oraz przeróżnych pielgrzymek – z tymi do Ziemi Świętej i z „Pater noster" w centrum. Za każdym z tych wydarzeń stoją działalność i dokonania także gdańskiej społeczności zrzeszonej.

Czcząc dziś pamięć śp. Jana Pawła II, wołając „Më trzimómë z Bògã", niekiedy zapominamy o jego naukach, obowiązkach chrześcijanina i obywatela oraz o nauczaniu papieża Franciszka – kolejnego cudu, jaki stał się naszym udziałem, tak dziś ważnym wobec wyzwań współczesności. Nie da się ukryć, że przykład i nauczanie ojca św. Franciszka, jak i dawniejsze Jana Pawła II oraz bliskich nam księży profesorów Janusza Pasierba i Józefa Tischnera, tak często nie po myśli nawet wielu duchownych, wymaga od każdego z nas sporego wysiłku, przede wszystkim intelektualnego, o który zawsze było niełatwo, a dziś jakby trudniej. Już przed laty postawiliśmy pytanie „Quo vadis Cassubia", dziś można by dodać – Pomorania, Polonia i Europa, na które nieustanie trzeba drogą dialogu szukać odpowiedzi, formułować je oraz działać tak, by nie sprawdziły się pesymistyczne proroctwa i prognozy, wynikające stąd, że nie znamy przeszłości i się niczego z niej nie uczymy.

Z dumą też niejednokrotnie przywołujemy zaślubiny Polski z morzem i postać Bernarda Chrzanowskiego (1861–1944), za którego przyczyną przed ponad 100 laty

[18] Jestem przekonany, że w domowych księgozbiorach niejednego z nas znajdują się tomy papieskich homilii, albumy itp. publikacje, do których dawno nie zaglądaliśmy. A warto!

[19] Pamięć o Polonii Gdańskiej, w której tak liczni byli Kaszubi, Pomorzacy, z których tak wielu oddało życie za polskość, a i cierpiało wiele po wojnie, to nasze szczególne zadanie.

[20] Zob. księgi pamiątkowe z tychże kongresów…, a „różności" im towarzyszące można wybaczyć, ale zapomnieć nie wypada!

FOT. A. HEIMOWSKA

powiał po raz pierwszy wiatr od morza. Po raz drugi było to w 1980 roku, a przed 30 laty ustanowiliśmy Medal im. B. Chrzanowskiego „Poruszył wiatr od morza", którym jako pierwszy został wyróżniony wspomniany ks. prof. Janusz Pasierb. Polecam jego słowa wygłoszone podczas uroczystości wręczenia mu tego medalu w Kaplicy Królewskiej, a także późniejsze rekolekcje oliwskie, gdyńskie i gdańskie ks. Józefa Tischnera[21]. To nasze skarby, o których nie wolno zapominać; talenta, których nie wolno zmarnować. Zawarte w nich ideały człowieka i obywatela, chrześcijanina – wzorce i postawy moralne oraz pozytywne działania społeczności zrzeszonej stanowią przecież o istocie ruchu kaszubsko-pomorskiego, w którym Gdańskowi na zawsze przypisane stołeczne funkcje i zadania. Jeśli dziś obok hymnu kaszubskiego autorstwa Hieronima Derdowskiego i Feliksa Nowowiejskiego tak często i chętnie śpiewamy pieśń Jana Trepczyka „Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju,/ Òd Gduńska tu jaż do Roztoczi bróm,/ Të jes snôżô jak kwiat rozkwitłi w maju,/ Ce, Tatczëznã, jô lubòtną tu móm", to nie zapominamy o tym, że żyją na niej obok Kaszubów i innych Pomorzan-Polaków – Kociewiaków, Krajniaków, Borowiaków, Powiślan, Chełminiaków (o starym i nowym korzeniu), także Niemcy oraz ludzie innych religii i nacji – po prostu wspaniała miniatura zjednoczonej Europy. Nie dajmy, nie pozwólmy, by te wielkie dokonania poprzedników zostały zniweczone.

Bardzo często odnoszę wrażenie, że także naszą społeczność kaszubsko-pomorską zdominował rosnący populizm, niechęć do wysiłków intelektualnych i organizacyjnych, wykraczających poza tradycyjne spotkania, konkursy i… igrzyska – światowe i inne zjazdy, pozbawione tego, co najważniejsze. Męczy mnie niechęć do autentycznego dialogu (niektórzy mówią „to niemożliwe!"), bez fałszów i medialnych gier, bez manipulacji, podejmowanych wobec starych czy młodych pod szczytnymi hasłami, mającymi przykryć własne interesy – dalekie od tego, co naprawdę ważne i najważniejsze. Myślę między innymi o rzetelnej rozmowie – czy to z grupą Eugeniusza Pryczkowskiego (także o jego publikacjach), czy z Kaszubską Jednotą kierowaną przez Artura Jabłońskiego. Oczekuję też na rzetelne, dziennikarskie reakcje z ich strony, jak też np. ze strony Mariusza Szmidtki i Leszka Szmidki oraz „Pomeranii" i kilku innych siłaczy kaszubskich mediów, wobec tego, co nadal czynią, piszą panowie Uciński i Dambek.

Z satysfakcją wysłuchuję pozytywnych opinii o Kaszubach, Gdańsku i Pomorzu, jakie żywe są w głębi kraju i gdzieś za granicą. Jednak nie jestem wciąż ani głuchy, ani ślepy na to, co się dokoła mnie dzieje. W warunkach rosnącej dominacji wspomnianego populizmu, głupoty nie tylko politycznej, w czym ogromny udział właśnie mediów, promujących nieustannie zło, skrajności, szukam tych, którzy w swoim postępowaniu potwierdzają pokrewieństwo z przywołanymi wyżej mistrzami; którzy dają przykład dobrej roboty – tak zawodowej, jak i społecznej, mając minimum rzetelnej wiedzy o przeszłości i wyobraźnię – poczucie własnej odpowiedzialności za naszą przyszłość. Nie tracę nadziei, że spełnienie nie tylko moich marzeń, choćby w skromnym wymiarze, jest możliwe. Na pewno jest to konieczność! Tymczasem stare przysłowia w rodzaju „bez pracy nie ma kołaczy", na tym naszym przynajmniej polu, nic nie straciły ze swej aktualności. Akceptując starszeństwo Zrzeszenia i stołeczność Oddziału Gdańskiego, liczę przynajmniej u nas na większe obywatelskie zaangażowanie młodych i starych, także tych 50 ±, na ich choćby ciut większy udział w codziennej pracy organizacyjnej i organicznej, a tym samym na dobrą zmianę – bez cudzysłowu!

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

PS W kontekście jubileuszu 60-lecia kłaniam się seniorom – m.in. Tadeuszowi Jabłońskiemu i zawsze młodej Hannie Kościeleckiej, dziękując za ich społeczną pracę w ZKP i przykład dobrej dziennikarskiej roboty – rzetelnej informacji na pierwszym miejscu!
PS II Swoje wystąpienie podczas uroczystości 60-lecia w Oliwie zakończyłem słowami: „co złego to ja", stąd i tutaj proszę o wybaczenie…

[21] Na bieżąco były one (lub informacje o nich) publikowane na łamach „Pomeranii", której współczesny profil i rola także wymagają dialogu i wysiłku, by wyróżniała się ona choć trochę *in plus* pośród naszych mediów. W tym kontekście nie zawadzi lektura zrodzonej wokół „Pomeranii" książki-albumu *Gdy myślę Gdańsk…*!

MÓJ SĄSIAD GRASS

Dolny Wrzeszcz to część Wrzeszcza, która wskutek poprowadzenia w drugiej połowie XIX wieku przez środek tej dzielnicy linii kolejowej została odcięta od swojej „górnej" części, ta zatem stała się Górnym Wrzeszczem. Choć podział jest wyraźnie zaznaczony przez nasyp kolejowy, jednak nie każdy z mieszkańców, jak się wydaje, przywiązuje wagę do tego, czy mieszka w Górnym czy też w Dolnym Wrzeszczu, może nawet nie każdy wie, która część ma jaką nazwę...

Można dyskutować, która część Wrzeszcza jest ładniejsza, ciekawsza, bardziej intrygująca. Ja wskazałbym na Dolny Wrzeszcz. Oczywiście ktoś z Górnego Wrzeszcza może mieć odmienne zdanie i podkreślać na przykład wyższość stylowej zabudowy wzdłuż Jaśkowej Doliny nad dwupiętrowymi kamienicami, których nie brakuje po drugiej stronie kolejowych torów. Ale nie o architekturę mi chodzi. Jeśli wziąć pod uwagę liczbę mieszkańców Górnego i Dolnego Wrzeszcza, którzy otrzymali literacką nagrodę Nobla, to w tej konkurencji wygrywa Dolny Wrzeszcz. Skromnie, bo tylko 1:0, ale jednak. To bowiem za torami – patrząc od Jaśkowego Lasu – 90 lat temu urodził się pewien chłopiec, który po skończeniu trzydziestu kilku lat stał się bardzo sławnym pisarzem, a gdy miał lat 72, z rąk przedstawicieli noblowskiej Akademii Szwedzkiej otrzymał najważniejszą na świecie nagrodę przyznawaną w dziedzinie literatury. Günter Grass, bo o nim mowa, jako dziecko mieszkał przy dzisiejszej ulicy Lelewela. W swojej twórczości często wracał do lat spędzonych w Gdańsku, a szczególnie do Dolnego Wrzeszcza, który w twórczości Grassa nazywał się Langfuhr, podobnie zresztą jak Górny Wrzeszcz!

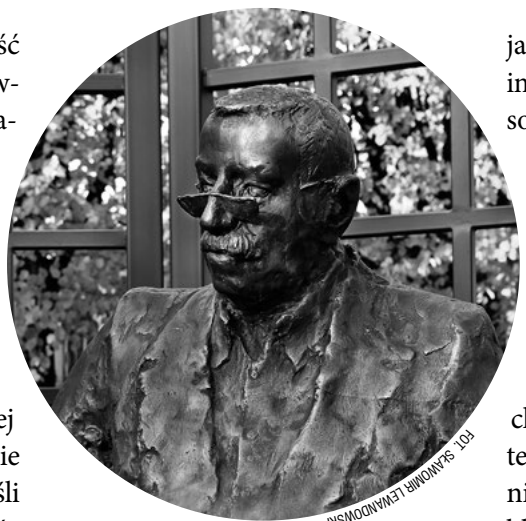
FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Jako dziecko nie zdawałem sobie sprawy z tego, że mieszkam w Dolnym Wrzeszczu. Do siódmego roku życia mieszkałem na „Kolonijkach" – tak nazywano Kolonię, która jest częścią Dolnego Wrzeszcza. Osada pełna ogrodów, sadów i tzw. fińskich domków – kolorowych i drewnianych jak w Skandynawii – była całym moim światem. Po przeprowadzce do kamienicy leżącej niemal w sercu Dolnego Wrzeszcza odkryłem nieco inny świat, jak się później okazało, skrupulatnie opisany kilka dekad wcześniej przez Güntera Grassa.

Wychowałem się w tej części Wrzeszcza, co nasz noblista, i choć będąc dzieckiem, nie miałem świadomości, że chodzę jego śladami, to jednak dzisiaj, gdy mam tę wiedzę, odbieram Wrzeszcz, który znam, jako jeszcze piękniejszy, bardziej intrygujący i w dużej mierze Grassowski.

Piszę o podziale na Dolny i Górny Wrzeszcz, ponieważ ta część Wrzeszcza, w której mieszkał Grass, prawie się nie zmieniła od czasów jego młodości, co powoduje, że wiele opisów miejsc z jego książek zachowało aktualność. Nie dziwi zatem, że właściwie tylko po tej stronie kolejowych torów, która jest bliższa Zatoki Gdańskiej, znaleźć można wiele materialnych nawiązań do Güntera Grassa. Najbardziej znane miejsce poświęcone pisarzowi to ławeczka na placu gen. Józefa Wybickiego, na której pisarz siedzi obok Oskara – bohatera jednej ze swoich najgłośniejszych powieści *Blaszany bębenek*. Obie rzeźby wykonał gdański artysta, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku Sławoj Ostrowski.

Pomnik noblisty gotowy był już w 2002 roku i miał być odsłonięty jednocześnie z figurką małego Oskara. Günter Grass początkowo zgodził się na postawienie pomnika, jednak z czasem zmienił zdanie. Uznał bowiem, że dopóki żyje, dopóty pomnik nie powinien być upubliczniony. Rzeźba trafiła do przechowalni, by ujrzeć światło dzienne po śmierci pisarza, a więc zgodnie z jego wolą. Ostatecznie

pomnik z brązu trafił na plac Wybickiego po śmierci noblisty, w jego 88. urodziny. Günter Grass siedzi na ławeczce z nieodłączną fajką w ręce. Ma na sobie m.in. swoją charakterystyczną marynarkę. Na kolanie trzyma otwartą książkę, pełznie po niej ślimak, ten sam, którego pisarz uwiecznił na okładce swojej powieści pt. *Z dziennika ślimaka.*

Grass i Oskar nie są sami. Kilka kroków od ławeczki, na której siedzą, a która jest miejscem dość często odwiedzanym przez turystów, znajduje się fontanna. Zdobi ją figurka dziewczynki z parasolką. Jest nią Tulla Pokriefke, jedna z bohaterek powieści Güntera Grassa. Nieco dalej, przy obecnej ul. Lelewela 13, stoi kamienica, w której mieszkał pisarz i którą miłośnicy twórczości urodzonego w Gdańsku pisarza dobrze znają: *Ulica Labesa to były kocie łby. Na ubitym piachu podwórza mnożyły się króliki i trzepano dywany. Poddasze (...) ofiarowywało widok, perspektywę i owo piękne, lecz złudne uczucie wolności, którego szukają ci wszyscy, co wspinają się na wieże, które z mieszkańców mansard czyni marzycieli* – informuje cytat z *Blaszanego bębenka,* który umieszczono na ścianie kamienicy.

Jeśli ktoś zastanawia się w tym momencie, czy wspólne wychodki nadal znajdują się na klatce schodowej tej kamienicy, to informuję, że w tej kwestii od blisko 90 lat nic się nie zmieniło.

Kiedy pójdziemy dalej w kierunku ulicy Aldony, na jej końcu, u zbiegu z ulicą Wajdeloty zobaczymy rondo. Kilka tygodni temu ustawiono na nim tablicę: „Rondo Güntera Grassa", z podkreśleniem nazwy dzielnicy „Wrzeszcz Dolny" – tak bowiem brzmi administracyjna nazwa tej części Wrzeszcza, którą rzesza moich byłych sąsiadów i ja nazywamy Dolnym Wrzeszczem.

Śladów Güntera Grassa miłośnicy jego twórczości znajdą w tej części Gdańska zapewne jeszcze więcej. Dolny Wrzeszcz to bodaj jedyne miejsce na naszej planecie, które tak pięknie odzwierciedla świat opisywany przez naszego noblistę. Niewiele się tutaj zmieniło przez ostatnie dekady, a jeśli już jakaś zmiana tu zaszła, to nie wpłynęła ona negatywnie na wyjątkowość tego miejsca, o którym dzięki Grassowi usłyszał już niemal cały świat.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

REMÙS WANOŻI…

ÒDJIMCZI PAWEL FINSTER

Na Kaszëbach òdbiwô sã wiele kònkùrsów i kòżdi z nich mô swòjã historiã. Jednym z nich je „Czëtanié Remùsa", kònkùrs, chtëren naczął ju pòstãpną dzesątkã. Narodzył sã westrzód szkólnëch, jaczi pòtikają sã na samòsztôłceniowëch zéńdzeniach w I Kaszëbsczim Òglowòsztôłcącym Liceùm w Brusach. To prawie òni téż òprôcowelë regùlamin i scenarnik rozegracji i jesz wiedno mają bôczënk nad jegò meritoriczną starną. Ùdbelë so, że mdze òn, jak Remùs z karą, wanożił pò szkòłach. Pierszi miôł môl w Lesnie, a pózni (pòsobicą) w Kòsobùdach, Wiôldżich Chełmach, Czëczkòwach, Lubni, spòdleczny brusczi szkòle, brusczim liceùm, brusczim gimnazjum, Czôpiewicach, Centrum Kùlturë i Biblioteczi w Brusach.

Kòżdi z kònkùrsów je kąsk jinszi, mô swój klimat, równak wszãdze towarzi mù wiôldżé zaangażowanié môlowi wespòlëznë. Zdrzącë na jegò rozwij, czãsto wspòminómë nen pierszi lesnieńszczi, gdze regionaliscë przëjachelë ze swòjima ùczniama. Ò mùzyczną òprawã miało starã Karno „Kaszuby" z Wiela-Kôrsëna pòd czerënkã Zbigòrza Studzyńszczégò, a dzãka ksãdzu kanonikòwi Stanisławòwi Prondzyńszczémù ùczastnicë kònkùrsu pòznelë historiã lesnieńszczégò, jednégò z trzech drzewianëch na Kaszëbach, kòscółka. Wspòmòglë naju i bëlë najima gòscama: bùrméster Gminë Brusë Witóld Òssowszczi i Zbigórz Talewszczi z Gôchów. Òd II kònkùrsu wespółòrganizatorã je KPZ Part w Brusach.

Môłô Spòdlecznô Szkòła w Zôlesu, tak jak wszëtczé donëchczasné, przëszëkòwała „Remùsowi" bëlną gòscënã. Kònkùrs òdbiwôł sã w dwóch môlach i chòc dzelëła je rëchlëwô szasô Kòscérzna – Chònice, równak òrganizatorzë pòradzëlë so tak z zagwësnienim bezpiekù, jak i ze snôżim ùbarnienim zalów na rozegracje. I chòc kònkùrs dérowôł dosc długò, nicht nie béł głodny, a Krësztof Gradowszczi z Chëczë w Jaglach zabôwiôł dzecë i młodzëznã, nie zabôcziwającë ò wëzgódkach sparłãczonëch z ògłoszonym przez KPZ Rokã Józefa Chełmòwszczégò. Czëło sã, że szkólnëch wspòmôgô całô wies: rodzëce, Kòło Wiesczich Gòspòdëniów, ògniôrze… Gòscy witała direktorka szkòłë Bòżena Rolbieckô. Direktór I KÒL Zbigórz Łomińszczi przedstawił krótką genezã kònkùrsu, a przédnik KPZ w Brusach Stanisłôw Kòbùs nôpierwi nadczidnął do symbòliczi kònkùrsu zrëchtowónégò na spòdlim arcëdokazu Majkòwszczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*, a pòtim rôcził mie do przekôzaniô Remùsowi karë. Tak tej pòprosëła jem dwie białczi: òrganizatorkã X edicji Anã Òrlikòwską – direktorkã Centrum Kùlturë i Biblioteczi w Brusach i Bòżenã Rolbiecką – direktorkã Spòdleczny Szkòłë w Zôlesu. Jedna do drëdżi wiozła przez zalã karã i pitała: „Chcałabë të wëbawic zaklãti zómk? Chcałabë të przeniesc królewiónkã przez głãbòką wòdã?" Brawama òstałë nôdgrodzoné zôleszczi direktorczi òdpòwiedzë: „Chcã". A nie bëło jim kùńca pò òbezdrzenim binowégò pòkôzkù szkòlników ò dokazach dzysdniowégò Remùska, w reżiserii Pawła Finstera.

Kòmisjô ùdała sã pòtemù do szkòłë, gdze w dwóch zalach przesłëchała 73 ùczastników, zjachónëch z rozmajitëch miescowòsców: Chòniców, Brusów, Swòrów,

ÔDJIMCZI PAWEŁ FINSTER

Czëczków, Szlachecczégò Brzézna, Gòtelpia, Czerska, Lëpùsza, Tuszków, Słëpska…

Wszëtcë jesz rôz pòzebrelë sã na zalë i słëchelë, jak czëtają *Remùsa* starszi: amatorzë i profesjonaliscë. Nen dzél kònkùrsu ceszi sã wiedno nôwiãkszim zainteresowanim, a kòmisjô mô nôwiãkszi jiwer z przëznanim placów i dlôte je jaż tak „żëczlëwô", cobë w nym piãknym czëtanim doczëc chòc malinką zmiłkã. A widzało sã słëchińcóm to, że kòmisjô dozwòlëła starszim, chtërny dopiérze terô pòdnôszëlë sã za stółków na zalë ze słowama: „Jô téż spróbùjã… a co tam…", wząc ùdzél w kònkùrsu.

Przédniczka jurorów (piszącô nã relacjã) pòdzelëła sã òglowima ùwôgama, pòdsztrëchnãła corôz lepszé òpanowanié techniczi czëtaniô, dzãkòwała za wiôldżé zainteresowanié kònkùrsã. Prosëła pòsobicą jurorów ò òdczëtiwanié dobiwców nôdgrodów.

Mirosława Łąckô ògłosëła wëniczi w kategórii klasów I–III: I môl Òlga Szyngwelskô (SP Kòsobùdë), II môl Michôł Mòga (SP Swòrnégace), III môl Izabela Kòssak Główczewskô (ZS Brzézno Szlachecczé); wëapartnienia: Antón Galikòwsczi (SP nr 7 Chònice) i Antonina Rolbieckô (SP Tuszkòwë).

Paùlëna Kòzyczkòwskô pòdała wëniczi w kategórii klasów IV–VI: I môl Milena Swiątk-Brzezyńskô (ZS Brzézno Szlachecczé), II môl Nataliô Sykòrskô (SP Kòsobùdë), III môl Aleksandra Januszewskô (SP Czëczkòwë); wëapartnienia: Òlëwiô Czedrowicz (SP Czëczkòwë) i Òskôr Prieba (SP JPII Brusë).

Éwa Nowickô infòrmòwała, że laùreatama w kategórii gimnazjum òstelë: I môl Karolëna Kòssak Główczewskô (ZS Brzézno Szlachecczé), II môl Paweł Żëwicczi (ZS Lubniô), III môl Judita Romahn (ZS Lëpùsz); wëapartnienié Marta Mùcha (ZS Lubniô).

Alicjô Szopińskô przedstawiła dobiwców westrzód strzédnëch szkòłów: I môl Michalëna Szczesôk (KPZ Chònice), II môl Alicjô Czarnowskô (Technikùm nr 3 Chònice), III môl Michalëna Warsyńskô (ÒL Filomatów Chònice).

Wòjcech Mëszk ògłosył place, na jaczich ùplasowelë sã starszi amatorzë: I môl Ana Erdmańczik, II môl Tomôsz Cysewsczi z Chòniców, III môl Kadzmiérz Bùdzyńsczi.

Przédniczce òstało w ùdzélu pòdanié laùreatów westrzód starszich profesjonalistów: I môl Karolëna Keler – szkólnô w Spòdleczny Szkòle nr 2 w Słëpskù, II môl Katarzëna Główczewskô – szkólnô w Technikùm nr 3 w Chònicach, Spòdleczny Szkòle w Gòtelpiu i w Spòłecznym Gimnazjum w Czerskù, III môl Sylwiô Chełmòwskô-Malich – szkólnô w Spòdleczny Szkòle w Lesnie.

Nôdgrodë wrãcziwelë m.jin. Mariola Rodzeń – sekretôrz Ùrzãdu Gminë w Brusach, chtërna téż skłôdała gratulacje laùreatóm w miono Bùrméstra Witolda Òssowszégò, i Sztefón Rimòn Lipińsczi – starszi wizytatór Kùratorium Òswiatë Delegaturë w Kòscérznie, chtëren pòzdrôwiôł pòzeszłëch w miono wastnë Kùratór Móniczi Kòńczik ze Gduńska.

Westrzód szkólnëch zrodzëła sã nawetka ùdba, cobë nen Remùsowi kònkùrs wanożił nié le pò szkòłach w gminie Brusë. Czekawé, jaką Majkòwszégò bòhatéra òbierze drogã. Do ùzdrzeniô na XII „Czëtanim Remùsa".

FELICJÔ BÔSKA-BÒRZËSZKÒWSKÔ

Znaszli tę ziemię, gdzie Łyska świeci,
Szembarskie Góry giną w zamieci,

Znaszli tę ziemię, gdzie sobie bierze
GRYF swój początek i ma swe leże!

Maryla Wolska, Kaszuby*

ŚLADAMI GRYFA

Drapieżny orło-lew czyli gryf jest formą ukształtowaną w wyobraźni ludów Starożytnego Wschodu. Uosabia siłę i zręczność, ale symbolizuje też podstęp i fałsz.

Trudno dziś dociec, skąd się wziął gryf na tarczach herbowych Pomorza. Przypuszczalnie po raz pierwszy jako symbol Pomorza został użyty na dworze króla Waldemara II, w Danii. Faktem jest, że gryf stał się godłem Pomorza Zachodniego na przełomie XII i XIII wieku i występuje najwcześniej na pieczęciach książęcych. Oznaczałoby to, że już u schyłku XII wieku gryf był godłem książęcym. W heraldyce Pomorza Wschodniego – Gdańskiego gryf pojawia się wyjątkowo, na jednej z pięciu pieczęci księcia tczewskiego Sambora II przy dokumentach z lat 1251–1276. Można przypuszczać, że gryf dostał się na Samborową tarczę za pośrednictwem jego żony Matyldy, córki księcia meklemburskiego. Znak gryfa pojawia się również na monetach (brakteatach) Sambora II pochodzących z mennicy tczewskiej. Nie ma śladu gryfa na pieczęciach książąt władających w Gdańsku, Świeciu i Sławnie. O wczesnej gdańsko-pomorskiej tradycji gryfa, chociażby tylko kaszubskiego, nie można więc mówić.

Gryf jako godło Pomorza Gdańskiego pojawia się dopiero u schyłku XV wieku, kiedy po pokoju toruńskim (1466 rok) utworzono w Prusach Królewskich województwo pomorskie z siedzibą w Gdańsku. Województwo pomorskie powołane po I wojnie światowej przyjęło do swojego godła także gryfa. Dzisiaj herbem województwa pomorskiego jest czarny gryf na złocistym polu o ściśle uformowanym kształcie. Natomiast godłem, symbolem Kaszub – czarny gryf na żółtym tle... jednak kształt tego drapieżnego stwora bywa różnie przedstawiany. Sądzę, że już najwyższy czas, by naszemu kaszubskiemu gryfowi nadać jednoznaczny, ujednolicony obraz – wyraz. Wykorzystajmy zatem czas, jaki nas dzieli od III Kongresu Kaszubskiego, aby dokonać właściwego wyboru.

W ukształtowanych w XVI–XVII wieku herbach pomorskich gryf odgrywał dominującą rolę. W ikonografii wielu gdańskich świątyń, poczynając od kościoła w Świętym Wojciechu, poprzez kościół św. Mikołaja, i dalej w archikatedrze oliwskiej, znajdujemy różne wyobrażenia gryfa. W tej dawnej pocysterskiej świątyni jest ich wiele. Szczególnie drogą mieszkańcom Pomorza, a zwłaszcza Kaszubom pamiątkę historyczną stanowi grobowiec książąt pomorsko-gdańskich. Na tym ufundowanym w 1615 roku przez opata oliwskiego Dawida Konarskiego nagrobku widnieje marmurowy wizerunek gryfa. Jego piękna barokowa forma z wieloma złoceniami piór świadczy o kunszcie ówczesnych rzemieślników. Inny obraz gryfa znajduje się na XVI-wiecznym fresku, który znajduje się na północnej stronie prezbiterium archikatedry. Ten wizerunek jest pierwowzorem aktualnego herbu województwa pomorskiego. W centralnej części transeptu, przed prezbiterium, leży dużych rozmiarów płyta. W jej górnej części znajduje się kolejny wizerunek gryfa przypominający tego z XVI-wiecznego fresku. Około 1613 roku gdański malarz Herman Han (Hahn), jeden z najwybitniejszych artystów baroku w Polsce, namalował szereg portretów książąt gdańskich z dynastii Sobiesławiców. Pod portretem księcia Sambora I umieszczono gryfa, a nad nim napis: „Najjaśniejszy książę pomorski Sambor obdarzył szczodrze Oliwę wioskami, prawami i przywilejami". Niezwykle efektownie prezentuje się gryf przedstawiony na reliefie rokokowym z 1770 roku znajdujący się nad wschodnim oknem prezbiterium katedry. Na tej płaskorzeźbie obok dominującego gryfa pomorskiego widać herb opactwa oliwskiego i herb Radwan – opata Jacka Rybińskiego.

Wizerunków gryfa w naszym Kaszubskim Wawelu jest więcej. Zachęcam czytelników „Pomeranii" do odwiedzenia tego szczególnego miejsca w Gdańsku. Chociaż minęło wiele czasu od śmierci ostatniego Sobiesławica (1294 rok), to fascynacja tym niezwykłym obiektem, jakim jest archikatedra oliwska, wciąż trwa. Stale na nowo odkrywamy jej zabytki i zachwycamy się jej pięknem.

JERZY NACEL

* Opublikowano w „Gryfie" 1909, nr 2 (styczeń)

Listy

red.pomerania@wp.pl

Szanowny Panie Redaktorze,
w ciekawym artykule Adama Lubockiego pt. „Kaszubszczyzna i kaszubskość dla profesora Gerarda Labudy" z kwietniowego numeru „Pomeranii" (4/2017, s. 38–39) brakuje mi języka kaszubskiego. Nie ma go nawet w wykazie literatury, a przecież prof. Labuda pisał również po kaszubsku i o nim tak nieco napisano. Żeby nie być gołosłownym, podaję dwa przykłady:

J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów;* J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów,* Wëdowizna M. Rożôk przë wespółrobòce z Institutã Kaszëbsczim, Gdunsk 1999, s. 17–19 i 141;

M. Jeliński, „Moje Kaszëbë", [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980,* LSW, Warszawa 1986, s. 322.

Cenne są dla mnie dary – książki od Profesora, u którego w Poznaniu bywałem, bo wiele lat mieszkałem w pobliżu tego miasta, z kaszubskimi dedykacjami, np. „Dlô Wastë Mariana Jelińskégò, z pòdzãką za pamiãc i starënk od autora 18/4.2000" z opracowania pt. *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism* (2000).

Profesor Gerard Labuda to był wspaniały człowiek, którego miałem szczęście poznać. Wiele Mu Kaszubi zawdzięczają.
Nasze rozmowy prowadziliśmy po kaszubsku.

Na załączonej fotografii jest prof. Gerard Labuda w swoim domu przy ul. Kanclerskiej 8 w Poznaniu (fot. M. Jeliński).

Istotnie jego „Zacięcie badawcze i niezwykła płodność twórcza szły w parze ze skromnością i szacunkiem dla innych", a jego „(...) ważnym polem badawczym (...) były dzieje Kaszub".

Z wyrazami szacunku,
Marian Jeliński

• DZIAŁO SIĘ W CZERWCU • DZIAŁO SIĘ W CZERWCU • DZIAŁO SIĘ W CZERWCU • DZIAŁO SIĘ

· **VI 1997** – w Gdańsku zmarł Ryszard Stryjec, artysta plastyk, grafik, absolwent Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku. Jego bogata twórczość osnuta jest m.in. na motywach morskich i pomorskich. W swoich grafikach i ekslibrisach rozpowszechnił m.in. wizerunek gryfa kaszubskiego. Urodził się 30 kwietnia 1932 w Lipniszkach k. Lidy (obecnie Białoruś), pochowany został na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku.

· **6 VI 1947** – w Newmark (Wielka Brytania) zmarł Władysław Raczkiewicz, prawnik, polityk, wojewoda pomorski 1936–1939, prezydent RP na uchodźstwie. Jako minister spraw wewnętrznych podpisał zarządzenie o nadaniu Gdyni praw miejskich. Urodził się 16 stycznia 1885 w Kutaisi (Gruzja).

· **11 VI 1987** – pierwsza wizyta papieża na Kaszubach. Ojciec Święty Jan Paweł II odwiedził Gdynię, gdzie spotkał się z Kaszubami i ludźmi morza. Podczas homilii wygłosił wówczas historyczne przesłanie do *potomków prasłowiańskich, lechickich Pomorzan, do drogich nam* (...) *Kaszubów, którzy do dzisiaj zachowali swoją etniczną tożsamość i swoją mowę o słowiańskim rdzeniu (...). Drodzy Bracia i Siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o Waszej tożsamości.*

· **15 VI 1907** – w Zaworach urodził się Karol Krefft, prawnik, poliglota, pierwszy po II wojnie światowej starosta kartuski, działacz społeczno-polityczny zwany królem kaszubskim. W 1927 założył na Uniwersytecie Warszawskim Korporację Akademicką „Cassubia", której był prezesem, współpracował ze Zrzeszeniem Regionalnym Kaszubów w Kartuzach. W imieniu wojewody Władysława Raczkiewicza przemawiał nad grobem Aleksandra Majkowskiego. Zmarł 2 listopada 1995 i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Żukowie.

· **19 VI 1957** – w Wielu odsłonięto pomnik Hieronima Derdowskiego. Na uroczystość odsłonięcia przybyło według ówczesnej prasy ok. 30–40 tys. osób. Była to największa manifestacja Kaszubów po „październikowej odwilży" 1956. Ówczesne władze centralne reprezentował Marszałek Sejmu Czesław Wycech. Organizatorem-gospodarzem uroczystości był chojnicki oddział ZKP.

· **21 VI 1997** – uroczystą mszą świętą w katedrze oliwskiej pod przewodnictwem abp. Tadeusza Gocłowskiego zainaugurowano I Kongres Pomorski. W jego trakcie odbyło się kilkadziesiąt różnych imprez w poszczególnych miastach i wsiach pomorskich: sesje naukowe, festyny, przeglądy i festiwale, rajdy turystyczne, debaty publiczne, wystawy, koncerty, zjazdy rodzinne, turnieje i konkursy. Zjazd zakończył się w Szczecinie.

· **22 VI 1987** – w Nadolu otwarto skansen – zagrodę gburską z drugiej połowy XIX w., stanowiącą filię Muzeum Ziemi Puckiej.

· **28 VI 1937** – w Toruniu zmarł ks. Wacław Wojciechowski, filomata pomorski, działacz społeczno-niepodległościowy i młodokaszubski, publicysta, współorganizator Koła Kaszubologów w Seminarium Duchownym w Pelplinie, członek Towarzystwa Młodokaszubów, sekretarz w redakcji „Gryfa". Urodził się 19 września 1885 w Chełmnie, pochowany został na cmentarzu garnizonowym w Toruniu.

Źródło: F. Sikora, *Kalendarium kaszubsko-pomorskie*

Na Kaszuby! (część 1)

PIOTR SCHMANDT

Wakacje! To piękne słowo towarzyszy nam prawie od zawsze, a na pewno świadomie od czasu, gdy po raz pierwszy przekroczyliśmy progi szkoły. Czeka się na nie długo, przez niemal cały rok, a im do nich bliżej, tym czas wlecze się wolniej. Tuż przed ich nastaniem wszystko jest jakieś inne, piękniejsze...

Dla naszych przodków z wakacjami zapewne wiązały się podobne emocje do tych, jakich my doświadczamy. A może większe? Świat był wtedy ogromny, nie było samolotów i autostrad, podróżowało się rzadziej, a wycieczka do innej krainy geograficznej w obrębie Polski musiała być wydarzeniem na miarę odkrywania nowych lądów. My mamy do wyboru, o ile nas stać, Tajlandię, Malediwy czy Maghreb dla odważnych, więc jak tu porównywać dawne wakacje z naszymi możliwościami? Ale dla przykładowych pradziadków np. z Łomży Kaszuby były takimi Malediwami na miarę czasów. Rzadko, o ile w ogóle, wyjeżdżali z domu, a tu inni ludzie, inna architektura i wreszcie – morze. Może jeszcze nigdy nie widzieli morza? Bywali tacy, co jeździli przepuszczać oszczędności w Monte Carlo, niektórzy takie same fortuny tracili na hazard w Juracie, jeszcze inni realizowali swoje pionierskie pasje, jak Kazimierz Nowak w latach 1931–1936 podróżujący przez Afrykę na rowerze, niemniej była to bogata mniejszość. Dla reszty wyjazd na Huculszczyznę, w Tatry czy na Kaszuby musiał być bardzo znaczącym wydarzeniem.

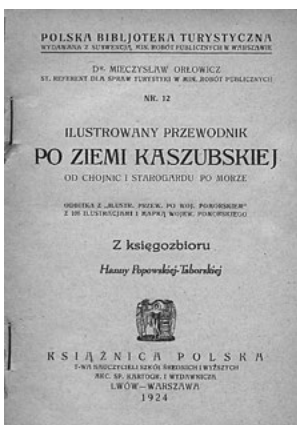
POLSKA BIBLJOTEKA TURYSTYCZNA
WYDAWANA Z ZASIŁKU MIN. ROBÓT PUBLICZNYCH W WARSZAWIE
Dr. MIECZYSŁAW ORŁOWICZ
ST. REFERENT DLA SPRAW TURYSTYKI W MIN. ROBÓT PUBLICZNYCH
NR. 12
ILUSTROWANY PRZEWODNIK
PO ZIEMI KASZUBSKIEJ
OD CHOJNIC I STAROGARDU PO MORZE
OSOBNIKA Z „ILUSTR. PRZEW. PO WOJ. POMORSKIEM"
Z 108 ILUSTRACJAMI I MAPKĄ WOJEW. POMORSKIEGO
Z księgozbioru
Hanny Popowskiej-Taborskiej
KSIĄŻNICA POLSKA
S-WO NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH I WYŻSZYCH
REC. SP. AKCYJNA, DRUKOGR. I WYDAWNICZA
LWÓW—WARSZAWA
1924

Wakacje zawsze są czasem (nadużywane słowo) magicznym. I takimi są miejsca, które przyjdzie nam wtedy oglądać. Kaszuby w ogóle są (nadużywane słowo) magiczne i tym bardziej były takimi dla mieszkańców innych krain II Rzeczypospolitej. Bo były nieco bardziej autentyczne we wszystkich sferach niż dziś. A o to również chodzi podczas wakacji.

PRZEWODNIKI TURYSTYCZNE

Dziś trudno nam sobie wyobrazić wyjazd wakacyjny bez dobrego przewodnika. Co prawda na miejscu rzadko z niego korzystamy, ale sama świadomość, że jesteśmy posiadaczami skarbnicy wiedzy pomocnej w przetrwaniu w odmiennej rzeczywistości, musi wprawiać w samozadowolenie.

W międzywojniu przewodniki cieszyły się dużą popularnością i chociaż nie były tak kolorowe, jak dzisiejsze, to jednak na owe czasy stanowiły dużą atrakcję, nie tylko przed planowanymi wakacjami. Często po prostu uczono się z nich historii Polski; ich celem, oprócz poznawczego, było nade wszystko wzbudzanie miłości do ziemi ojczystej, jej dziejów i dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego.

Bliskimi sercu Pomorzanina, a przydatnymi naszym pradziadkom i dziadkom były przewodniki Józefa Staśki. Ów pasjonat pisał z uczuciem, ale też fachowością, prezentując rozliczne atrakcje pomorsko-kaszubskie, miejskie i przyrodnicze, do dziś czyta się jego książki z prawdziwą przyjemnością. *Przewodnik po polskiem wybrzeżu* stanowi całościowe kompendium historyczno-turystyczne, obejmując swoim zakresem m.in. Półwysep Helski, Kępę Swarzewską, Ziemię Żarnowiecką, Puszczę Darżlubską, Kępę Pucką, Dolinę Rewa – Gdynia i Kępę Oksywską. Jak na rasowy przewodnik przystało, publikacja zawiera również rozdział „Kilka wskazówek dla wycieczek", w którym nie zabrakło i takiej rady: *Jeżeli na wywczasy wybiera się liczniejsza rodzina, nie można zapominać o zapasach żywności, które lepiej zabrać ze sobą na bagaż, aniżeli być skazanym na brak ich na miejscu*[1].

Niekwestionowanym „królem przewodników" był Mieczysław Orłowicz, społecznik i działacz krajoznawczy, rozmiłowany w ojczystej geografii i historii, pracowity i obdarzony niezwykłą energią, dobry duch rozmaitych przedsięwzięć właśnie krajoznawczych. Również Pomorzu, w tym Kaszubom, poświęcił wiele czasu i uwagi. Efektem tychże zainteresowań są m.in. *Ilustrowany przewodnik po Ziemi Kaszubskiej,* w którym autor bardzo dokładnie omawia historię, geografię i atrakcje turystyczne Kaszub, *Przewodnik po województwie pomorskiem* będący *de facto* całościową

[1] J. Staśko, *Przewodnik po polskiem wybrzeżu*, Warszawa – Kraków 1926, s. 208.

monografią ziemi pomorskiej, *Przewodnik po Gdańsku, Oliwie i Sopotach*, tak jak i inne dzieła Orłowicza wyróżniający się starannością doboru materiału i jego bogactwem. Podobny do tego ostatniego jest również Orłowicza *Ilustrowany przewodnik po Gdańsku*.

Skoro mowa o Gdańsku, wydawano wiele przewodników poświęconych temu miastu i jego najbliższej okolicy. Z uwagi na udział procentowy przewodników opisujących Gdańsk na rynku wydawniczym w „segmencie" turystycznym można mieć pewność, że *miasto niegdyś nasze* ze swoją wtedy niemal tysiącletnią historią i zabytkami klasy zerowej cieszyło się niesłabnącym zainteresowaniem szerokich rzesz społeczeństwa polskiego. Popyt dokonuje weryfikacji rynku księgarskiego. Turystyka miejska na północnym Pomorzu, o której będzie mowa poniżej, miała więc swojego zdecydowanego faworyta. Właściwie wszystkie przewodniki po Gdańsku są do siebie podobne, opisują krótko historię miasta (z punktu widzenia polskiej historiozofii, co zrozumiałe), główne zabytki i wreszcie Sopot, przedstawiając miasto z mewą w herbie jako stolicę wszelkich rozrywek i szykownego wypoczynku[2].

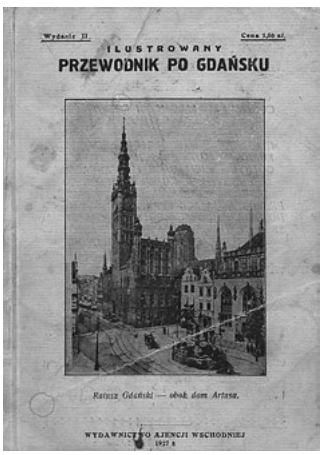

Także małe ośrodki miejskie miały swoje monografie krajoznawczo-historyczno-turystyczne. Na przykład Pelplin (wprawdzie leżący na Kociewiu, ale poprzez seminarium duchowne mający rozliczne kontakty z Kaszubami) doczekał się własnego przewodnika[3]. Jest on, z uwagi na rangę zespołu katedralnego, niemal w całości podręcznikiem historii sztuki i opisem dzieł zgromadzonych w Pelplinie. Zwraca uwagę benedyktyńska (w tym przypadku raczej: cysterska) praca wykonana przez autora, ks. Frydrychowicza.

Jak ważna i popularna w szerokich rzeszach społeczeństwa polskiego była turystyka doby dwudziestolecia, świadczy ilość przewodników dotyczących chociażby Kaszub. Trudno je zliczyć, bo oprócz tych profesjonalnych, napisanych przez renomowanych autorów, opublikowanych w znanych wydawnictwach, weryfikowalnych i „uczciwych", pojawiło się mrowie tańszych, niedokładnych. Wszystko to świadczy o tym, że Kaszuby były jednym z dwóch czy trzech najpopularniejszych kierunków wakacyjnych wyjazdów naszych pradziadków. W tytułach „kaszubskich" przewodników wykorzystywano kilkanaście słów mających zachęcić do odwiedzin nadmorskiej krainy: *Przewodnik po Wybrzeżu, Przewodnik po „Szwajcarji Kaszubskiej", Przewodnik po Gdyni, Wybrzeżu i Szwajcarji Kaszubskiej, Brzegiem Bałtyku, Wybrzeże, Przewodnik po polskiem wybrzeżu Bałtyku i po Ziemi Kaszubskiej, Nad morzem polskiem*.

W tych publikacjach zwraca uwagę to, że autorzy pieczołowicie pochylają się nawet nad małymi miejscowościami, których walory turystyczne nie były nazbyt imponujące. Góra i np. Luzino sąsiadują w publikacjach z poklasztornymi zabudowaniami w Żukowie czy Kartuzach. Rzecz jasna, dużo w tych przewodnikach historii. Mniej natomiast informacji praktycznych, które mogłyby zostać wykorzystane do celów „logistycznych" przez osoby przyjezdne. Tak jest z przewodnikiem *Wybrzeże* Bernarda Chrzanowskiego, gdzie autor rysuje sugestywny obraz północnych Kaszub; jest to jednak publikacja, którą można czytać, nie mając wcale zamiaru wyjeżdżać nad Bałtyk. Niekiedy można odnieść wrażenie, że książeczki będące z założenia przewodnikami bardziej nadają się na skrypty dla studentów geografii. *Dane historyczne o kształcie Helu, prądy morskie koło brzegów Bałtyku, pochodzenie kęp i dolin* itd. Przyroda w ogóle zajmuje poczesne miejsce w większości przewodników. Do tego dodać należy, że ich autorzy potrafili niekiedy zainteresować turystów i miłośników ojczystej flory w sposób nader literacki, jak w tym opisie okolic jezior potęgowskich: *Więcej w zachodnim kierunku połyskują wody jeziora Bukowińskiego i „Świętego", przez które przechodzi Struga Bukowińska. Widok na te rozległe i szerokie jeziora, jak też na dolinę strugi z Młynem Kamienickim jest wielce interesujący, czasem piękny, osobliwie z tak zwanej „Diablej Góry", która za miejscem tem się wznosi. Stąd rozpościera się piękny widok na bogatą w jeziora i bagna okolicę, aż daleko w powiat lęborski z wioską Bukowiną*[4]. Skądinąd, obok tak sielankowych fragmentów, cytowana publikacja zawiera też pożyteczne informacje o lekarzach, aptekach, drogeriach oraz liniach autobusowych.

Skoro była mowa o przewodnikach niepozbawionych ambicji historycznych i literackich, dodać należy, że ważne były też właśnie takie, których główne zadanie polegało na podaniu prostej i konkretnej

[2] *Ilustrowany przewodnik po Gdańsku*, Warszawa 1927; *Przewodnik po Gdańsku*, Gdańsk [b.r.w.]; *Przewodnik po Gdańsku*, Gdańsk 1929.
[3] R. Frydrychowicz, *Nowy ilustrowany przewodnik po Pelplinie*, Pelplin 1928.
[4] *Przewodnik po „Szwajcarji Kaszubskiej" z ilustracjami*, Kartuzy [b.r.w.], s. 57.

informacji o urzędach, sklepach i pensjonatach. Jeżeli turysta (lub inny przyjezdny) chciał poznać rozkład jazdy pociągów, sprawdzić telefon (np. do latarni morskiej w Rozewiu, bo czemu by nie?), zorientować się, jakie są w okolicy hotele, pensjonaty, restauracje, kawiarnie i dancingi, powinien był sięgnąć do *Polskiego morza. Informatora Wybrzeża morskiego*. Publikacja do dziś budzi podziw dokładnością i nowoczesną formą wydania.

Charakterystyczną cechą przewodników, zwłaszcza tych dotyczących miast, jest obecność reklam. Ów swoisty haracz na rzecz komercji z pewnością ułatwiał życie wydawcom i autorom. Ale turystom również... Fachowy przewodnik informuje więc, że „Pani", skład Józefa Karwackiego z ul. Świętojańskiej 56 w Gdyni, poleca najnowsze fasony kapeluszy damskich, Czesław Kierejewski natomiast zachwala zegarki, zegary, biżuterię, bursztyny (*zakład na miejscu*). Jest też oferta bardziej wakacyjna: *najładniejszą pamiątkę z Wybrzeża* można było kupić *dla siebie i dla dziecka* w „Wilniance" przy ul. 10 Lutego 2. Zdecydowanie z kolei nie należało proponować dzieciom korzystania z całego wachlarza następującej propozycji reklamowej: *Bar restauracja „Bodega" poleca: smaczne i solidne dania barowe, obiady, kolacje (a la carte). Z pełnym wyszynkiem – wina, wódek i likierów. Pielęgnowane piwa. Specjalność piwa grodziskie. Ceny przystępne. Franciszek Nowacki, długoletni fachowiec branży gastr. Gdynia, ul. Abrahama 39*. Koledzy z tejże branży (raczej konkurenci) ze Skweru Kościuszki 20 (Britania) oferowali ponadto *codziennie dancing przy znakomitej orkiestrze*[5].

Nie tylko z przewodników można było czerpać informacje dotyczące turystycznej strony Kaszub. Treści owe umieszczano również w rozmaitych księgach jubileuszowych, jakich nie brakło w dwudziestoleciu. Dobrym przykładem jest album *XV lat polskiej pracy na morzu* zawierający rozdział poświęcony kąpieliskom morskim, charakterystyce wybrzeża bałtyckiego i propagowaniu nadmorskiej turystyki[6].

Z pogranicza przewodników i publikacji historyczno-etnograficznych można wymienić pracę *Z polskiego brzegu. Przyroda i lud*. Są tam i fotografie przedstawiające Kaszubów, i rysunki obrazujące morską faunę. Można tam znaleźć mapę narzecza kaszubskiego, rys historyczny i wiele innych rzeczy. W związku z tym jednak, że nie jest to przewodnik klasyczny, brak w nim porad dla turystów.

W przewodnikach rzadko znajdzie się informacje na temat stanu dróg. Warto więc dodać, że Kaszuby, jak i całe Pomorze, nie miały się czego wstydzić. *Kolejnym utrapieniem ówczesnych automobilistów była jakość dróg, po których przyszło im się poruszać – tylko na Śląsku, Pomorzu i w Wielkopolsce kierowcy mogli jeździć szybciej i wygodniej dzięki dłuższym odcinkom równych, dobrze utwardzonych szos*[7].

NAD MORZEM

Morze stanowiło dla bardzo wielu turystów największą atrakcję nie tylko Kaszub i Pomorza, ale w ogóle II Rzeczypospolitej. Do gór zdążono już się przyzwyczaić. Bo i Chałubiński, i skandalizujący Przerwa-Tetmajer, i spokojniejszy Kasprowicz, Sabała i cała legenda Młodej Polski. Ale Bałtyk i pas wybrzeża? Nieodkryta, a fascynująca kraina, tak inna od reszty kraju. Inna ludźmi i przyrodą. I jeszcze marzenia o morskiej potędze Rzplitej, o okrętach, transatlantykach i koloniach. A wszystko to na wyciągnięcie ręki, bo morze już było. I wkrótce była Gdynia, a z nią razem i możliwość wyjazdu na wakacje. Półwysep Helski, Rozewie. Tu z kolei – legenda Bałtyku.

Młode miasto, gdy chodzi o wakacyjne przyjemności, było miejscem niezwykle atrakcyjnym. Nie dość, że morze (wprawdzie w postaci zatoki, ale z perspektywy brzegu aż tak tego nie widać) i plaża, to jeszcze rejsy białej floty, sieć lokali dostosowanych do rozmaitych możliwości finansowych i skłonności indywidualnych, koncerty, sklepy... Gdynia już od końca XIX wieku była skromnym uzdrowiskiem, posiadała nawet swój „kurhaus", jednakże jej prawdziwy rozkwit, również jako centrum turystycznego, nastąpił po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i zwłaszcza wtedy, gdy ruszyła budowa portu i miasta. Już w roku 1920 powstało Polskie Towarzystwo Kąpieli Morskich, które skupowało ziemię, parcelowało ją i budowało wille[8]. Infrastruktura z kolei przyciągała turystów, turyści – handlowców. Najbardziej poszukiwane były okolice Kamiennej Góry, gdzie też powstał, jako jeden z pierwszych, Hotel Kaszubski. Z kolei Polska Riwiera,

[5] *Przewodnik po Wybrzeżu*, [b.m.r.w.], s. VII.
[6] *XV lat polskiej pracy na morzu*, Gdynia 1935.
[7] M. i J. Łozińscy, *W przedwojennej Polsce. Życie codzienne i niecodzienne*, Warszawa 2011, s. 183.
[8] D. Płaza-Opacka, *Zobaczyć Gdynię i...* [w:] D. Płaza-Opacka, T. Stegner, E. Sztykiel, *Po słońce i wodę. Polscy letnicy nad Bałtykiem w XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, Gdańsk 2004, s. 85.

kompleks hotelowo-restauracyjny, miał tę zaletę, że umiejscowiony był tuż przy plaży. Tak samo atrakcyjne było piękne Casino, dziś już niestety nieistniejące. Powstały Zakłady Kąpielowe zwane łazienkami i Dom Kuracyjny. Domów zdrojowych, czyli obiektów hotelowo-restauracyjno-sanatoryjnych (ówczesne spa) powstało zresztą więcej, najczęściej były one przeznaczone dla klientów zamożniejszych. Rozbudowa tego rodzaju infrastruktury trwała nieustannie. *W 1937 Komisariat Rządu i Kąpielisko Morskie Orłowo sp. o.o. przystąpiły do budowy nowych łazienek, w których było 100 kabin z bieżącą wodą i 4 kabiny z wannami do kąpieli w podgrzewanej wodzie morskiej. Wokół – w całej strefie nadmorskiej Orłowa – urządzono ogrody i plantacje*[9]. Atrakcją morską Gdyni była możliwość wynajmowania przez letników łodzi. Rozkwitało także żeglarstwo. Powstał Yacht-Klub Polski, a generał Mariusz Zaruski niestrudzenie popularyzował „yachting" wśród szerokich rzesz młodzieży.

Najbardziej snobistyczna była Jurata. Gdynia zróżnicowana, pełna, jakby powiedzieli marksiści, różnic klasowych, reszta półwyspu również, ale Jurata... Dojechać tam można było koleją, linię na Hel zbudowano w latach 1922–1923. Dopiero jednak od roku 1928 zaczyna się era polskiej „Palm Beach". Obok skromniejszych domków kampingowych powstał dom Wojciecha Kossaka. Najsłynniejszy za to był hotel Lido. *Powstał w latach 1932–1933, otynkowany przez gdyńską firmę „Elewacja" Zakłady Przemysłowe pod kierownictwem Władysława Lorentowicza, był najbardziej ekskluzywnym miejscem w okolicy. To właśnie w „Lido" gościli Eugeniusz Bodo, siostry Halama, Jadwiga Smosarska, Józef Beck, gen. Władysław Sikorski, Jan Kiepura i wielu, wielu innych*[10]. W Juracie działały jeszcze Cafe Casino i liczne pensjonaty: Florida, Wielkopolanka, Hungaria czy Mewa (*Kuchnia pierwszorzędna pod fachowym kierownictwem*[11]). Funkcjonowały większe, branżowe domy wypoczynkowe, jak Dom Wypoczynkowy Rodziny Urzędniczej i inne, planowano budowę domu wczasowego Rodziny Kolejowej. Do Juraty przyjeżdżali m.in. prezydent Mościcki, wiceminister komunikacji inż. Bobkowski, wojewoda pomorski Władysław Raczkiewicz. W miarę rozbudowy infrastruktury turystycznej pojawiało się również coraz więcej „zwykłych" rodaków, choć nie tych najbiedniejszych. 767 osób odwiedziło miejscowość w samym tylko lipcu 1938 r.[12]

Nadmorskie miejscowości posiadały rozliczne atrakcje, dzięki którym pobyt nad Bałtykiem stawał się bardziej urozmaicony.

W Pucku z zajęciem obserwowano lądujące na falach zatoki hydroplany Morskiego Dywizjonu Lotniczego. Rozbudowano Dom Kuracyjny, nadając mu modernistyczny kształt[13]. Nieopodal znajdował się Zielony Mostek, punkt widokowy na Półwysep Helski.

Czy ktoś pamięta, że w międzywojniu chętnie odwiedzanym kąpieliskiem było Swarzewo z pensjonatem Bałtyk i przebieralniami?

Hel, z latarnią i plażą, z uroczymi małymi domkami na ul. Wiejskiej, z hotelem Polonia i pensjonatami Jantar czy Lwia Jama, z centrum żeglarskim, z portem rybackim i suszącymi się na brzegu flądrami[14] musiał być dla osób spoza Kaszub miejscem doprawdy egzotycznym.

Podobny urok miała Jastarnia z przystanią linii pasażerskiej statków krążących między wsią a Gdynią. W Jastarni powstały nowoczesne obiekty Żeglarskiego Ośrodka Szkoleniowego. Były tam szerokie ukwiecone skwery, którymi przechadzali się wczasowicze.

Zwolenników natury i autentyzmu przyciągały z kolei rybackie Chałupy i Kuźnica.

We Władysławowie powstał Dom Rybaka i Gen. Orlicz-Dreszera, ufundowany przez Zarząd Główny Ligi Morskiej i Kolonialnej, ale działała też Dyskoteka Night Club Czarny Koń[15]. Hallerowo mogło się poszczycić pięknym pensjonatem Warszawianka, na wskroś modernistycznym Ośrodkiem Wypoczynkowym Kolejarzy „Rybitwa" i Kolonią Oficerską.

Jar koło Chłapowa to już bliskie okolice Jastrzębiej Góry z hotelem Bałtyk i licznymi pensjonatami oraz Rozewie z najsłynniejszą polską latarnią morską. Dalej jeszcze Karwia i Dębki, dziś zadeptane i zatłoczone, wtedy spokojne, niemal nostalgiczne.

Dokończenie w numerze wakacyjnym

[9] M. Sokołowska, *Myć się czy wietrzyć? Dramatyczne dzieje higieny od starożytności do dziś,* Gdynia 2012, s. 88.
[10] M. Abramowicz, *Jurata, kurort z niczego,* Gdańsk 2003, s. 35.
[11] Tamże, s. 39.
[12] Tamże, s. 47
[13] M. Kuklik, T. Żmuda-Trzebiatowski, *Ziemia Pucka na dawnych pocztówkach,* Gdańsk 2003, s. 51.
[14] Tamże, s. 99.
[15] J.w., s. 191.

Europa w pakiecie, czyli coś za coś?

STANISŁAW SALMONOWICZ

Polacy mieszkają w Europie, co wszyscy (jak mniemam) wiedzą. Już jednak pytanie, gdzie się kończy Europa, budzi wiele wątpliwości. Za czasów Związku Radzieckiego, dziś nazywanego Sowieckim, Polacy raczej mniemali, że już za Bugiem zaczyna się Azja. Mało kto wierzył generałowi de Gaulle'owi, który z typową francuską misją dogadania się zawsze z Rosją miał w polskim sejmie w dobie PRL-u (1967 r.) mówić o „Europie od Atlantyku po Ural", co podchwycili ci wszyscy, którzy zawsze i nostalgicznie (do dziś!) marzyli o dobrych handlowych stosunkach z Rosją.

Nie kto inny jak znany nam wieszcz narodowy, rodem wprawdzie z Litwy, Adam Mickiewicz, tak pisał w XIX w.:

(...) gdzie się obrócisz, z każdej wydasz stopy,
Żeś znad Niemna, żeś Polak, mieszkaniec Europy.

Czy jednak dziś wzmianka w tym kontekście o Niemnie, rzece, chcąc nie chcąc, białorusko-litewskiej, nie budzi nowych wątpliwości? Jak wiemy, Europa dziś w Polsce, a raczej jej skrócona wersja zwana Unią Europejską, ma się zgoła nie najlepiej. Wielu sądzi, że Watykan i Jasna Góra z pewnością należą do „ich Europy", ale wątpliwości budzą Bruksela, Wenecja i Strasburg. Wielka Brytania zawsze traktowała kontynentalną Europę jako źródło dla niej kłopotów, a nie pożytków, co dziś formalnie i z hałasem ogłosiła. Notabene nie kto inny, jak właśnie wspomniany wyżej generał de Gaulle zawsze był przeciwny wejściu Wielkiej Brytanii do jednoczącej się Europy, tworzonej głównie przez Francję. Jeżeli mgliste rozważania felietonowe ograniczymy tylko do Europy ze stolicą w Brukseli, to wątpliwości liczne wcale nie znikają. Wiele osób zacnych mówi często w tej kwestii, i robią to nawet politycy, tak jak kiedyś mówiono metaforycznie o rządach sowieckich w Polsce: „Cyryl jak Cyryl, ale te metody". Zazwyczaj więc politycy mówią tak: Europa i jedność europejska to rzecz wspaniała, do tego te pieniądze, ale...! – resztę możemy dopisać wedle politycznego bieżącego rozdzielnika. Powstaje jednak pytanie, które postawiłem w tytule. Jak wiadomo, mądrość potoczna stworzyła zdanie, które zasługuje tu na uwagę: „Nie można zjeść ciastka i nadal mieć ciastko". W każdej sprawie zazwyczaj, jeżeli coś zyskujemy, to również nas to kosztuje. Zjednoczona Europa, tak jak ją tworzono mozolnie etapami, sporami, wizjami, przez długie lata, jest swego rodzaju „pakietem", w którym się mieści nie tylko to wszystko, co przyjmujemy oficjalnie, podpisując takie lub inne traktaty czy zobowiązania, ale także ich wielorakie konsekwencje, także te pośrednie, także takie, które mogą nam nie być szczególnie miłe. Zjednoczona Europa z wolnością podróży, pracy, migracji, komunikacji społecznej, mediów wszelakich, mód najrozmaitszych, trendów niekiedy głupawych, taka Europa jest zespołem spraw, w które weszliśmy i z których generalnie korzystamy. W każdym niemal kraju europejskim są różne zwyczaje kulinarne i tradycje obyczajowe, religijne, mniej lub bardziej odmienne, podobnie jak różnice w gospodarce i życiu społecznym. Można powiedzieć, że zwłaszcza do niedawna i różnice klimatyczne były wyraziste. Niejaki Monteskiusz już w XVIII w. wskazywał, że klimat decyduje o wielu sprawach, rządzi ludźmi. W XVI wieku jeden z pierwszych polskich poetów Klemens Janicki (pisywał jeszcze po łacinie) stwierdził: „Nikt nigdy nie podobał się wszystkim"! Znam nieco bliżej stosunki francuskie, kraju od wieków rządzonego centralistycznie, mającego także jednolity system oświaty. I co powiemy o Francuzach przy bliższym spojrzeniu? Kto jest „rdzennym Francuzem"? Paryżanin? Nigdy w świecie – powie każdy prawdziwy Francuz z prowincji (o ile się nie przeniósł do Paryża). Zostawmy Paryż, ale co robić z Bretonią? Kraina pochodzenia celtyckiego, w której nawet dziś około miliona Bretończyków używa ojczystego języka bretońskiego. W czasie II wojny istniał nawet prohitlerowski ruch separatystów bretońskich! Jeżeli podróżujemy po Prowansji doliną Loary, to się dowiemy, że miejscowy język prowansalski posiada piękną tradycję

literacką, ważną od wczesnego średniowiecza. Tak więc, w szczegóły nie wnikając, możemy powiedzieć, że w pięknej Francji różnice regionalne (także Alzacja, kraj Basków, włoska Nicea) są ogromne, ale przecież wszyscy w sumie dziś się czują Francuzami. Czy nie jest podobnie w Europie, że obok ogromnych różnic wszelakich jesteśmy także wszyscy Europejczykami? Istotne bowiem może jest jednak to, co nas łączy, a nie to, co nas dzieli. O tym, co nas łączy, będzie mowa. Czy jednak rację mają ci, którzy chętnie „pieniądze" z Unii wezmą, handel nawet będą popierać wspólny, a co do reszty wara od naszego czy od naszej piaskownicy? I tu wracamy znów do koncepcji „pakietu". Jeżeli chcemy pokonać jakąś chorobę, naprzód nieraz nas się szczepi czy leczy środkami dalece nieprzyjemnymi, ale chodzi o szczęśliwy koniec choroby. Tak jest i z różnymi procesami trudnej modernizacji, zwłaszcza gospodarczej, jakże istotnymi dla tych krajów, które mają za sobą marnotrawstwo półwiekowej gospodarki komunistycznej. Dziś Europa to nie tylko współpraca ekonomiczna, to problem jej roli w świecie, to problem jej bezpieczeństwa, to problemy wszechstronnej współpracy, której symbolem do dzisiaj (ale na jak długo?) są otwarte granice dla każdego członka Unii Europejskiej. Żaden bodaj kraj w Europie nie straci tyle na angielskim Brexicie co Polska i Polacy. Podobno gros naszej młodzieży sądzi, że otwarte granice to jest normalne, zawsze tak było i będzie. Nic bardziej mylnego! Przed I wojną światową Europa Zachodnia to była oaza, ale imperium rosyjskie czy tureckie takich swobód podróżowania nie uznawały. Po I wojnie wizy właściwie nie wszyscy wprowadzali, USA praktycznie zamykały swe granice przed imigrantami, a tym wszystkim, którzy nie pamiętają stalinizmu w Polsce czy rządów Władysława Gomułki, przypominam, że Polska „od Zachodu" była w istocie oddzielona żelazną kurtyną. Wyjazdy służbowe, naukowe były stosunkowo rzadkie, wycieczki zbiorowe kontrolowane. Najłatwiej można było wyjechać do Rumunii i Bułgarii, oczywiście także wyjazdy zbiorowe.

Spytajmy więc, czy są ostatecznie ważniejsze elementy naszej wspólnoty europejskiej niż euro czy handel, podróże wakacyjne czy za pracą. Otóż łączy nas wspólna kultura europejska, pewien styl życia, a jego korzenie najważniejsze to dorobek antyku śródziemnomorskiego, w tym chrześcijaństwa, które stworzyło średniowieczną Europę, a następnie mimo tylu niewesołych epizodów historii, powolna ewolucja Europy w kierunku polityki pokoju, tolerancji dla innych, współpracy, nowoczesności państwa świeckiego, praworządnego, demokratycznego, zapewniającego obywatelom Europy w całej Europie prawa obywatelskie. Jeżeli ktoś sądzi, że to niewiele, że nie są to sprawy najważniejsze, to może niech spojrzy na współczesny świat: na kraje, które zasad fundamentalnych Unii Europejskiej nie przyjęły i nie respektują – Rosja czy Białoruś, kraje arabskie, afrykańskie, azjatyckie, w tym kontekście można by ich wymienić parę tuzinów, a jak wyglądają, warto może zobaczyć na miejscu! Możemy oczywiście na „Europę brukselską", na jej biurokrację, nieraz narzekać, często zresztą słusznie. Sam wiem, jak czasami śmiesznie ona wygląda, owa dobrze płatna i niespieszna w swych działaniach biurokracja europejska. Biurokracja i jej magiczne zazwyczaj wzrosty są znane w wielu krajach niemal od wieków, może od epoki starożytnego Egiptu. Jak to wyglądało w PRL-u, można książki pisać, także o tym, jak próbowano oficjalnie, a zawsze bezskutecznie, ową biurokrację ograniczać czy reformować. Reformowanie w dobie chyba Gierka przedstawia taka autentyczna anegdota. W pewnym ważnym biurze zatrudniano w dziale sekretariatu 6 osób. Przyszło zarządzenie, że określony procent pracowników trzeba zwolnić, za dużo mamy kierowników i dyrektorów itd. Zebrała się narada „aktywu". Trzeba zwolnić dwie sekretarki, ale które? Jedna jest przyjaciółką szefa, druga jest aktualnie w ciąży, trzecia ma męża w KW PZPR. Zdecydowano z pozostałych dwie zwolnić, a tak się składało, że były to pracownice o najlepszych kwalifikacjach i do tego pracowite. Po 6 miesiącach okazało się, że praca sekretariatu została całkowicie sparaliżowana, i „z góry" przyszły groźne monity. Ostatecznie problem rozwiązano, przyjmując trzy nowe pracownice na miejsce dwóch zwolnionych. Tak to zazwyczaj bywa do dziś wszędzie, także w Brukseli.

> Może więc jednak zjednoczona Europa jest nam potrzebna, by widzieć coś więcej niż nasz egoistyczny interes?

Reguł postępowania mamy w Europie dostatek, ale kto ich przestrzega? Dominuje wąska, regionalna perspektywa, którą najlepiej wyraża tak zwana etyka Kalego, dziś powszechna w Europie po Brexicie. Przypominam tym wszystkim, którzy z Sienkiewiczem nie są już na bieżąco, że etyka Kalego w Afryce polegała na lapidarnym stwierdzeniu, iż jeżeli Kali ukraść krowę, to wszystko w porządku, jeżeli natomiast krowę ukraść Kalemu, to zbrodnia! Od święta każdy powie, że jest tolerancyjny, daleki od wszelkiego fanatyzmu, a nawet, że kocha bliźnich, bliżej ich nie precyzując. Bieda w tym, że diabeł tkwi, jak od dawna wiadomo, w szczegółach. Może więc jednak zjednoczona Europa jest nam potrzebna, by widzieć coś więcej niż nasz egoistyczny interes? Może jednak miłość bliźniego jest potrzebna? Na początek proponuję minimalistycznie – miłość do każdego Europejczyka. Wiem, że każdy początek jest trudny, ale od czegoś trzeba zacząć!

Pòmachtóny żëwòt **Bruna Richerta**

dzél 14

WEDLE AKTÓW Z ARCHIWÙM INSTITUTU NÔRODNY PAMIÃCË

Chòc Bruno Richert przecygnął do Karwicë kòle Cewiców (lãbòrsczi kréz), gdze òstôł czerownikã szkòłë, ju w 1957 r., wëzdrzi na to, że Służba Bezpiekù Pòwiatowi Kòmańdë Òbëwatelsczi Milicje w Lãbòrgù zaczã gò rozprôcowiwac dopiérze w łżëkwiace 1958 r. Mòżlëwé je to, że rëchli ji fónkcjonariuszowie nie wiedzelë, że człowiek nen mieszkô w jich òbéndze dzejaniégò. Wierã nie dostelë na tã témã wiadła z PKÒM w Wejrowie, chtërna donëchczôs krëjamno dozéra Richerta w òbrëmienim òperacjowi sprawë ò tacewny pòzwie „Apartnota" (òrig. pòl. „Odrębność"). Pierszô nadczidka w aktach lãbòrsczi SB, co tikô sã bòhatera naszégò tekstu, pòchôdô prawie z łżëkwiata 1958 r. W miesãcznym (z łżëkwiata) rapòrce z dzejnotë bezpieczi z Lãbòrga czëtómë, że *5 łżëkwiata [19]58 r. òb czas kôrbieniô z krëjamnym kòntaktã wëdowiedzelë jesmë sã, że w Karwicë, pòw[iôt] Lãbórg robi jakno czerownik szkòłë òbëw[atel] Richert Bruno. Miôł òn nibë gadac, że bãdze III swiatowô wòjna. Pò ti wòjnie mô pòwstac wiele regionów, np. kaszëbsczi, pòlsczi, biôłorusczi itp. Richert Bruno na stolëcã Kaszëb wskôzywô Gduńsk abò Szczecëno. Stón kaszëbsczi (przińdny) mô miec ju wëbróny rząd, co składac sã mdze z lëdzy, jaczi są terô na wëższich stanowiszczach. Mieszkanié Richerta je môlã zéńdzeniów Kaszëbów, gdze słëchają [òni] radia zeza grańcë i diskùtëją.* Z dalszégò dzéla tegò dokùmentu wëchôdô, że lãbòrskô SB dopiérze tedë ùdosta tikającé sã Richerta wiadła z wejrowsczi kòmańdë. Tedë téż esbecë z Lãbòrga zaczãlë prowadzëc na „figùranta" Richerta *ewidencjowò-òbzérną sprawã* (òrig. pòl. „sprawa ewidencyjno-obserwacyjna").

Ju w pòstãpnym miesącu, to je w maju 1958 r. lãbòrsczi fónkcjonariuszowie pòd cëskã tegò, czegò sã czësto niedôwno dowiedzelë, ùdbelë so blëżi zainteresowac sã „òperacjowò" dzejarzama kaszëbsczima i ùkrajińsczima. Jeżlë chòdzy ò nëch pierszich, to chòdzëło jima na zycher prawie ò *kaszëbsczégò nacjonalistã* Richerta. Tedë téż zaczãlë szukac kandidata na wiadłodôwôcza, chterën mógłbë dotëgòwiwac SB wiadłów ò tim, co robi i mësli „figùrant". Nigle równak lãbòrsczi esbecë nalezlë pasownégò człowieka, przez jaczis czas wëzwëskiwelë w ti sprawie jinszégò swòjégò agenta. Miôł òn tacewné miono „Butelka" i, co baro cekawé, jegò wprowôdzenié do rozprôcowiwaniô Richerta òdbëło sã czësto prosto. Mieszkôł òn krótkò Richerta a òkróm tegò nen slédny wierził mù i… rôczył gò na kòrnusa. Wôrt w tim môlu zwrócëc ùwôgã na to, że „Butelka" òstôł rôczony na picé. Wëzdrzi tej na to, że wiadłodôwôcz ten prawie w taczich jeleżnoscach ùdostôwôł wiedzã ò lëdzach i wierã dlôte miôł taczé a nie jinszé tacewné miono. Człowiek nen nie bél na zycher nym „richtich" zdrzódłã wiadłów, na jaczim chcelë òprzec swòjã robòtã w òdniesenim do Richerta lãbòrsczi esbecë. Taczégò dopiérkù szukelë. Jesz pôrã miesący minãło, nigle bezpieka wëbra so pasownégò człowieka, zebra do grëpë wiedzã ò nim i ùdba so zwerbòwac gò do krëjamny wespółrobòtë kòle „dozéraniô" Richerta.

Przez nen czas stało sã tak cos, że bezpieka wierã jesz barżi zainteresowa sã najim bòhaterã. Sprawa ta sparłãczonô bëła z òglową sytuacją bënë Kaszëbsczégo Zrzeszeniô w tim czasu. Midzë dzejarzama ti òrganizacji bëła tej richtich spiérka. Z jedny starnë bëlë przédnik KZ Aleksander Arendt i jegò przëstojnicë, z drëdżi zôs zrzeszińcë, chtërny chcelë zjiscewac swòje ùdbë i zwëskac wikszi cësk na dzejnotã zrzeszeniô. Różnicã pòzdrzatków widzec bëło téż midzë jinszima w òdniesenim do „Kaszëb", to je do pismiona, jaczé wëchôdało w tim czasu pòd przédnictwã Tadéùsza Bòlduana. Jak wiémë, gazéta ta òb czas swòjégò wëchôdaniô wiele lëdzóm sã nie widza. Zastrzédżi miałë nié blós pòlsczé wëszëznë i zrzeszonô z nima cenzura, ale téż dosc tëlé kaszëbsczich dzejarzów. Gwësno kòżdémù z nëch strzodowiszczów nie widzało sã cos jinszégò i dlô jednëch cządnik bél „za baro kaszëbsczi", a dlô jinszich zôs „za mało kaszëbsczi". Do tëch slédnëch przënôlégelë w tim czasu zrzeszińcë i wejrowsczi part KZ. Jaczé zastrzédżi mielë ti dzejarze do „Kaszëb" i jich przédnictwa? Na przëmiôr wiadłodôwôcz ò tacewnym mionie „Witold" òdkôzôł SB, że wedle nôleżników wejrowsczégò

[1] Wszëtczé wëzwëskóné w teksce cytatë wzãté z pòlskòjãzëkòwëch zdrzódłowëch tekstów skaszëbił aùtor.

partu cządnik „Kaszëbë" nie je dobri dlô Kaszëbów. Zamkłé w nim artikle *są baro òglowé i jałowé, jeżlë chòdzy ò gòspòdarkã, pòlitikã ë kùlturã. Mało pisóné je ò historicznëch sprawach* (…). Gazétą tą pòwinni czerowac lëdze, co sã znają na historii Kaszëb. Pòdług „Witolda" taczi dbë bëlë dzejarze z Wejrowa a òsoblëwie Jón Trepczik, chtëren nibë *nawetka gôdôł, że napisze do redakcji, jak i co słëchô sã pisac.*

W rapòrce esbecczégò wiadłodôwôcza „Kubacki" z dnia 24 séwnika 1958 r. zamkłé je wiadło, że w zélnikù tegò rokù pòjawia sã ùdba, żebë wëdawac apartny kaszëbsczi cządnik, co bë miôł procëmstawic sã „Kaszëbóm". Z ùdbą tą parłãczi sã gwësno pòstacëjô Bruna Richerta.

W nadczidniãtim zdebło wëżi rapòrce czëtómë, że 30 zélnika 1958 r. „Kubacki" miôł razã z Trepczikã i Janã Rómpsczim wëbrac sã w rézã do Karwicë do Richerta. Równak w kùńcu wëszło tak, że Rómpsczi i Trepczik nie jachelë tam, a do dôwnégò przédnégò redaktora „Zrzeszë Kaszëbsczi" „Kubacki" rëgnął razã z jinszim wejrowsczim dzejarzã Aùgùstinã Nastałim. Czemù Trepczik i Rómpsczi ùdbelë so nie jachac do Richerta, tegò ju wspòmniony wëżi wiadłodôwôcz nie wiedzôł. Czej „Kubacki" wespół z Nastałim bëlë ju kòl Richerta w chëczë, gòspòdôrz zdzëwił sã tim, że przëjachelë do niegò blós òni dwaji. Zapitôł sã, czemù nie przëjachelë do niegò Rómpsczi z Trepczikã, ale jegò gòsce nie bëlë w sztãdze mù òdpòwiedzec, bò téż tegò nie wiedzelë. Òb czas zéńdzeniégò w Karwicë jegò ùczãstnicë gôdelë midzë jinszima ò òglowëch sprawach kaszëbsczich, dzejnoce Trepczika ë tim, co bë mùsz bëło w ni pòprawic. Jak czëtómë w rapòrce, jaczi zrëchtowôł „Kubacki", *Richert przëznôł, że Trepczik pòwinien wiãcy biôtkòwac sã ò kaszëbsczé sprawë w ùrzãdach*, żebë zwëskac swiądã tegò, jaczé je jich òdniesenié do dzejaniów zrzeszeniégò. Rzekł òn tej nibë, że Trepczik nie zjiscywô tegò, czegò wëdowiadowiwùje sã z „terenu". Kùreszce zabédowôł òn swòjim gòscóm, że *më pòwinni w nôblëższich tidzeniach zebrac sã wszëtcë wëcmanim i òbgadac sprawã wëdôwaniô kaszëbsczégò miesãcznika. Richert gôdôł, że je do tegò przërëchtowóny a materiałë mô.* Kąsyczk dali jesz czëtómë, że *miesãcznik, ò jaczim je mòwa, wëdôwóny mô bëc na pòwielaczu (…) i kòlpòrtowóny [mô bëc] przez dowiérnëch lëdzy. Miesãcznik mô wëchadac jakno nielegalny. Zadanim miesãcznika mô bëc sprawa procëmstawieniô sã dzysdniowi kaszëbsczi gazéce „Kaszëbë", chtërna pòdług dbë ti grëpë* (niechtërnëch dzejarzów KZ z Wejrowa i zrzeszińców – S.F.) *ni mô niżódnégò znaczeniô w kaszëbsczi rësznoce.* „Kubacki" spitôł sã tej, jak wëzdrzi sprawa zagwësnieniô pòtrzébnëch do tegò dëtków. Richert òdpòwiedzôł na to, że znaje lëdzy, co są w sztãdze sfinansowac tã pòdjimiznã. Pòcwierdzëc miôł to nibë człowiek ò nôzwëskù Senger z Lãbòrga, chtëren téż òstôł przez Richerta rôczony na rëchtowóné ù se zéńdzenié. Òkróm tegò jinszé drobnotë całi ti sprawë nie bëłë w tim czasu òbgôdiwóné przez to, że do Karwicë nie przëjachelë Trepczik i Rómpsczi. Na pòstãpné zetkanié z Richertã „Kubacki" ùgôdôł sã dopiérze na 24 lëstopadnika 1958 r.

Cekawą rzeczą je, że w aktach bezpieczi przewara do dzysô jinszô relacjô z tegò zéńdzeniô. Pòkazywô je z pòzdrzatkù nadczidniãtégò przed sztótã Sengera z Lãbòrga. Pòchôdô òna ju z łżëkwiata 1959 r., czedë chłop nen òstôł pòjmóny przez milicjã za jaczés dëtkòwé szachrë-machrë. Przë leżnoscë pòtkôł sã z nim przedstôwca lãbòrsczi SB, chtëren wiedząc ò jegò związkach z Richertã, chcôł wëdowiedzec sã czegòs wicy ò nim i ò zéńdzenim z kùńca zélnika 1958 r. Senger bez niżódnëch jiwrów zgòdzył sã na pòwiedzenié wëszëznóm tegò, co wiedzôł, i na prosbã zastãpcë pòwiatowégò kòmańdanta òbëwatelsczi milicje do sprawów SB w Lãbòrgù sóm zrëchtowôł na kôrtce zôpisk ò swòjich zetkaniach z Richertã. Baro wôżną sprawą, ò jaczi mùszimë w tim môlu pamiãtac, je to, w jaczich jeleżnoscach pòwstôł napisóny przez Sengera dokùmeńt. Pisa gò òsoba zatrzimónô przez szandarów, chtërna przëzna sã zresztą do wszëtczégò, ò co òsta pòsądzonô. Na zycher człowiek nen dlôte zgòdzył sã chãtno na napisanié tegò zôpiskù, żebë przë ti leżnoscë zwëskac łaskawiznã przedstôwców milicje i służbë bezpiekù. Dokazã na to je to, że pò napisanim rapòrtu Senger zapitôł sã swòjégò rozpòwiôdôcza z SB, czë za swòjã przesprawã, do chtërny sã przëznôwô, bãdze mógł òdpòwiadac z *wòlny stopë*. Co wôrt pòdsztrëchnąc, ùdało mù sã ùdostac to, czegò chcôł, bò wedle zôpiskù zamkłégò w esbecczich papiorach dzãka starze fónkcjonariuszów zeznôwôł w swòji sprawie bez aresztowaniégò.

SŁÔWK FÒRMELLA*

* Aùtor je starszim archiwistą w archiwalnym dzélu gdańszczégò partu Institutu Nôrodny Pamiãcë.

WĘGORZ* (CZĘŚĆ 2)

Cegliński siedział na swoim zwykłym miejscu. Pokazałem haczyki i żyłkę. Obejrzał haczyki i powiedział, że dobre, ni za małe, ni za duże, a dobre, czarne. Coś mu zaczęło brać, spławik to się chował, to znowu wypływał i wolno płynął na środek stawu. „To lenek, one tak zawsze... ostrożne..." Wreszcie spławik zanurkował i już się nie pokazał. Cegła wyprostował się, naddał wędkę do przodu i zaciął dosyć mocno. Końcówka wędziska wygięła się, ale Stary pochylony nad brzegiem, lekko, delikatnie przyciągał wędkę i po chwili całkiem spory lin ukazał się na płyciźnie.

„No to i kolacja jak się patrzy" – wyciągnął rybę na trawę, takim chytrym poślizgiem, że nawet nie zaczęła się szarpać. Linek dygotał na trawie, Cegliński zerwał duży liść łopuchu i owinął nim rybę, ale zanim schował zdobycz do brezentowej torby, walnął ją w łeb sporym kamieniem: „Rybę zawsze trza zabić, inaczej mięso dębieje, a też łuskę trudno zeskrobać..."

„...żeby się nie męczyła" – przypomniały mi się słowa Taty, gdy złapaliśmy największego pstrąga w Prucie, jakże to już dawno było...

Cegliński wsadził linka do torby, przysiadł na chwilę zapalić papierosa. Kilka razy mocno się sztachnął, z nadpalonego papierosa odstukał o kamień żar, peta schował do pogniecionej paczki. Owinął wędzisko żyłką, końcówkę z haczykiem umocował przy grubym końcu wędki, wbijając haczyk w spławik, oparł wędkę o krzaki i uśmiechając się chytrze, zaczął z gęstwiny nadbrzeżnych oczeretów wyciągać długi leszczynowy kij.

„Uchował się od zeszłego roku, leżał w stajni pod pościółką. Szczyny konia najlepiej robią na elastykie. Na... to będzie twoja pierwsza węda.

Zamarłem, mieliśmy iść w zagajnik leszczynowy wycinać dla mnie kij, ale żebym od razu dostał taki już odleżały w gnoju, obkorowany... Tego się nie spodziewałem. Zacząłem się jąkać, że papierosy przyniosę, że dziękuję...

Cegła mruknął, że fajek mu nie trzeba: „I tak byś je podgrandził ojcu, a takie kradzione, to i kaszel mogą sprowadzić. A zresztą mnie drugi kij niepotrzebny. Spławik to se sam wystrugaj, z kory sosnowej. Dziurkę to najlepiej zrobić grubszą igłą, matka ma na pewno taką. Na końcu, tym grubszym, musisz nasadzić kawałek pióra z gęsiej dupy. Jak już będziesz miał pióro, to ostrym nożem utnij taką rurkę. To będzie trzymało żyłkę na grunt. Tylko nie zawiązuj żyłki na sam koniec kija – pochylił swoją wędkę. – Na końcu pętelka, ale żyłka tak metr poniżej mocowana, jak ryba złamie końcówkę, to ci nie ucieknie z żyłką" – pokiwał głową na pożegnanie, założył torbę na ramię, wędkę wsadził pod pachę i poszedł groblą w stronę Kołaczka.

Zabrałem się i ja do domu. Po drodze zawsze mijałem dwie stare, pokręcone sosny, korę na spławiki wyciąłem z grubszej.

Za upustem, koło mostku nad Pisią, Guzikowa trzymała gęsi, zawsze na mnie syczały, a stary gąsior to i poszczypał mnie po łydkach kilka razy. Wyrwać pióro z gęsiej dupy nie wydawało mi się możliwe, no bo ten gąsior, a stara Guzikowa też baba jak kloc. Postanowiłem na ryzykie, jak mówili w Osadzie.

„Pani Guzikowa, pani Guzikowa" – wrzasnąłem, przystając przy furtce. Zza drzwi wyjrzała gospodyni. „Nie dałoby rady ze dwa pióra z tyłka gęsi dostać, na spławik mi trzeba..."

Guzikowa wolno zeszła z werandki, gęsi, co już się szykowały obskubać mi nogi, gdybym wszedł na podwórko, podleciały do gospodyni, głośno gęgając. Złapała jedną za szyję, podniosła do góry i mocnym szarpnięciem wyrwała jej ze skrzydła kilka piór. Puściła gęś, która z wrzaskiem odleciała na drugi koniec podwórka, inne też się rozbiegły. Guzikowa podeszła do furtki: „Na... niech ci się rybki czepiają..." – podała mi cztery piękne pióra.

„Dziękuję, bardzo pięknie dziękuję, jak złapię ładną rybę, to przyniosę".

Guzikowa odwróciła się w drzwiach: „...a lubię ryby, lubię...".

Pobiegłem do domu, miałem już wszystko, czego potrzebowałem do zrobienia wędki. We Lwowie dostałem od przyjaciela rodziców piękny scyzoryk. Teraz posłużył do wystrugania spławików. Po jakiejś godzinie wędka była gotowa. Z ciężarkiem z ołowiu nie było kłopotów, jeszcze ze Lwowa miałem kilka żołnierzyków ołowianych. Sam je odlewałem z ołowiu zerwanego z kabli, które znaleźliśmy z Alinką w opuszczonych ruskich koszarach na Stryjskiej. Rozklepałem kawałek żołnierzyka, aż zrobiła się blaszka ołowiana, w sam raz na ciężarek. Trzeba było tylko nakopać robaków. Na końcu naszego ogrodu był dół kompostowy, tam zawsze było ich pełno, i to nie takich zwykłych, ale czerwonych.

Następnego dnia, o świcie, wybrałem się z nową wędką na ryby. Poszedłem aż na Ogidel. Na stawy przy Kołaczku Cegliński nie radził z wędką chodzić, tam były zapuszczone karpie, a stróż Frąckowiak, jak

złapał z wędką nad stawem, kij połamał i nieźle mógł pobić. Kołaczek to były cztery stawy, dosyć duże. Kiedy nie miałem jeszcze wędki, często przychodziłem nad brzeg największego i karmiłem karpie kawałkami chleba, zawsze zza krzaków wyłaził Frąckowiak, podejrzliwie się przyglądając.

Na Ogidlu był jeden staw, duży, zarośnięty po brzegach trzciną i grążelami. Przy kładce, nad upustem wody do młyna, była przywiązana łódka, młynarz, starszy już chłop, jak go raz zapytałem nieśmiało, czy mogę wziąć łódkę, z uśmiechem zezwolił, zaznaczył tylko, żebym mu wszystkich ryb nie wyłapał, a łódkę potem porządnie przywiązał.

W ten pierwszy dzień łowienia na nową wędkę nieźle mi poszło. Złowiłem dwie duże płocie i wielkiego okonia. Potem chodziłem też nad fabryczny staw, siadając koło Ceglińskiego. Stary pokazał mi, jak wyciągać z rurki zlepionej z kawałeczków gałązek i ziarenek piasku larwy zwane kłódkami.

Na wędkę łapał w Osadzie tylko Cegliński, no i potem ja, tyle że on mieszkał w Budach Michałowskich, kilka kilometrów od Osady. Chłopaki miały inny sposób na łapanie ryb. Synowie Borowiaka, który hodował kozły na zapłódkę okolicznych kóz (obok ich domu śmierdziało capem i kozimi szczynami), mieli duży kosz. Jak już się poznałem z chłopakami i przestali mnie nazywać Tajoj, od powiedzonka lwowskiego „ta joj", zacząłem i ja brać udział w wyprawach na ryby z koszem. Brzegi Pisi pełne były podmytych krzaków, dziur, w których siedziały całkiem spore raki, ale i ryby, płotki, okonki, czasem się i szczupaczek trafił. Dwóch chłopaków przystawiało kosz możliwie blisko brzegu, a reszta bełtała wodę i tłukła kijami w brzeg. Takie polowanie z nagonką. Jak się już naganiacze zbliżyli do kosza, tych dwóch szybko go podnosiło i prawie zawsze parę ryb, czasem rak, w kosz wpadało. Chodziliśmy też z koszem na staw Kopego, tuż przy torach kolejowych, a tam bełtało się wodę i trafiały do kosza piękne karasie.

Mieszkając nad małą, bo małą, ale jednak rzeczką, powoli zacząłem poznawać rybie obyczaje. Nad Pisią były dwa mosty, obok siebie. Kolejowy i drogowy, a między nimi z jednego brzegu rzeczki piaszczysta płycizna, z drugiego – głęboka woda, pełna zatopionych krzaków i dosyć dużych kamieni. Tam chodziłem sam. Właziłem do wody i czasem prawie nurkując, przeszukiwałem nory pod brzegiem. Prawie zawsze wyciągałem kilka pięknych raków, czasem dużego lina albo i okonia, które się kryły w norach pod krzakami.

Poszedłem któregoś dnia pomyszkować nad Pisią, pomiędzy mostami. Było już pod wieczór. W jednym miejscu odkryłem dziurę w brzegu dosyć głęboką. Zacząłem sięgać coraz głębiej, aż zanurzyłem się prawie z głową, tam było naprawdę głęboko. Nagle natrafiłem na jakieś bardzo śliskie stworzenie. Ani chybi duży lin, więc rozpychałem korzenie krzaka i coraz głębiej wsadzałem rękę w dziurę. W pewnej chwili śliska ryba otarła się o moje nogi i wypłynęła na piaszczystą płyciznę na drugim brzegu.

W przejrzystej wodzie zobaczyłem dużego węgorza. Rzuciłem się w pogoń za nim, było oczywiste, że mi zwieje, ale o dziwo, węgorz zawrócił i wślizgnął się z powrotem w dziurę, z której przed chwilą wypłynął. Zamarłem, potem powoli zacząłem znowu macać ręką w miejscu, do którego się schronił węgorz. Po chwili znowu go namacałem. Cofnąłem rękę, nie miałem żadnej szansy na wyciągnięcie ryby ręką, była za śliska, no i za zwinna.

Na brzegu leżała torba, a w niej mój piękny scyzoryk. Miał trzy, osobno otwierane ostrza, najkrótsze było zagięte, taki jakby hak, tyle że słabo zagięty. Otworzyłem to zagięte ostrze i trzymając wzdłuż palca, zacząłem wolno wsadzać rękę uzbrojoną w ostrze scyzoryka do dziury, w której tkwił węgorz. W końcu go namacałem i, przesuwając ostrze po palcu, poczułem, jak tnę własną rękę, ale po chwili poczułem, że przebiłem też węgorza. Zacząłem wyciągać rękę z nabitym na ostrze węgorzem, czułem, jak kroję swój palec, ale węgorz twardo tkwił nadziany na hakowate ostrze.

W końcu wyszarpnąłem rybę i zakrwawioną rękę na brzeg, na szczęście piaszczysty. Węgorz, choć przebity nożem, ani chybi uciekłby do wody, gdybym go na suchy piach nie wyrzucił. Oblepiony piachem już nie był śliski, wsadziłem go do torby. Zamknąłem ostrze scyzoryka, z pokrojonych palców ciekła krew, ale się tym nie przejmowałem. Miałem węgorza, długi był na jakieś 80 centymetrów, mój pierwszy węgorz.

Opłukałem rękę w wodzie, krew już trochę mniej płynęła. Zacisnąłem pięść tak, że pocięte palce były też zaciśnięte, to zatamowało krew. Zacząłem iść wolno do domu, wyobrażałem sobie, jak to tak od niechcenia powiem, że złapałem węgorza.

Nad daleką Warszawą coraz wyżej podnosił się dym. Jaka to szkoda, że Tato nie będzie mógł skosztować węgorza, był tam... w Powstaniu, w Warszawie.

Nie wiedziałem też wtedy, że krew węgorza, gdy dostanie się do krwi człowieka, powoduje silne zapalenie, i takie skaleczenia bardzo trudno się goją.

RYSZARD RONCZEWSKI

* Opowiadanie stanowi fragment większej całości przygotowywanej do druku przez Autora

DŁUGIE OGRODY

Dla wielu gdańszczan Długie Ogrody to ulica, przy której poszukuje się miejsca do zaparkowania samochodu. Zachęcamy, by spojrzeć na nią z innej perspektywy i odkryć miejsca świadczące o jej bogatej historii.

ZIELONY ZAKĄTEK

Spacer rozpocznijmy na początku ulicy, przy skrzyżowaniu z Szafarnią. Stojąc plecami do Głównego Miasta, spróbujmy sobie wyobrazić, że nie ma przed nami żadnych samochodów. Zamiast tego wije się wiejska niemal droga, a po jej obu stronach stoją domy, za którymi ciągną się ogrody. Prostokątne działki przylegają do drogi swą węższą, kilkunastometrową zaledwie częścią i mają do 300 metrów długości. W XV wieku było tutaj aż 150 ogrodów! Gdańszczanie chętnie zaopatrywali się w świeże owoce i warzywa z tego podmiejskiego wtedy terenu. Nazwa Długie Ogrody pojawiła się w XVI stuleciu.

BARBARA OD „RZECZNYCH DZIECI"

Świadectwem długiej historii tego miejsca jest stojący przy Długich Ogrodach kościół świętej Barbary. Znana głównie jako patronka górników była też czczona przez flisaków. Przybywali oni do Gdańska na tratwach i po ciężkiej przeprawie potrzebowali niekiedy podreperować zdrowie. Kierowali się wtedy do szpitala i przytułku przy Długich Ogrodach, który w XV wieku przebudowano na kościół św. Barbary. W XVI stuleciu świątynia przejęta została przez protestantów. Na początku XIX wieku, gdy miasto oblegane było przez wojska francuskie i rosyjskie, urządzono w kościele magazyn i szpital wojskowy. Największe zniszczenia przyniósł rok 1945. Długie Ogrody były trasą ewakuacji wojsk niemieckich w stronę Wyspy Sobieszewskiej. Wtedy to zawaliła się część wieży, dachy, sklepienia. Odbudowa kościoła zaczęła się dzięki działalności księdza Edwarda Masewicza i wiernych, którzy przezwyciężając niechęć władz, doprowadzili w 1968 roku do erygowania katolickiej parafii św. Barbary. Budynek pozbawiony został południowej nawy. W dawnych łukach międzynawowych podziwiać można niespotykane witraże ze szkła hutniczego. Ich autorką była Barbara Massalska z Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku.

BRAMA ŻUŁAWSKA

Miasto Gdańsk wchłonęło Długie Ogrody w XVII wieku. Przypomina o tym kolejny zabytek, który zamyka oś ulicy. To Brama Żuławska, jej pierwotna nazwa brzmiała Brama Długich Ogrodów. Zbudowana została w 1628 roku przez Jana Strakowskiego. Bramę otaczały bastiony „Lew" i „Wół". Choć nie jest tak piękna jak Brama Wyżynna, jednak widnieje na niej imponujący kartusz z gdańskim herbem. Niestety w czasie remontu w 1933 roku zaginęły zdobiące ją figury rzymskiej bogini wojny Bellony oraz bogini łowów Diany, o których przypominają puste nisze. Za bramą znajdowała się fosa, a paręset metrów dalej stała kolejna brama zwana Elbląską. Wzniesiona w 1656 roku była o wiele prostsza w swej formie, stanowiła wzmocnienie dla Bramy Żuławskiej. Fosa została zasypana w XIX stuleciu, natomiast bramę Elbląską rozebrano w 1925 roku. Jedynie Brama Żuławska świadczy o potężnych fortyfikacjach, które otaczały miasto od strony wschodniej. Obiekt nie został zniszczony w czasie II wojny światowej. Na szczęście cieszy się dobrym stanem, ostatnie prace renowacyjne zakończyły się w 2015 roku. Zabytkowy budynek mieści pracownię konserwatorską Narodowego Muzeum Morskiego.

MARTA SZAGŻDOWICZ

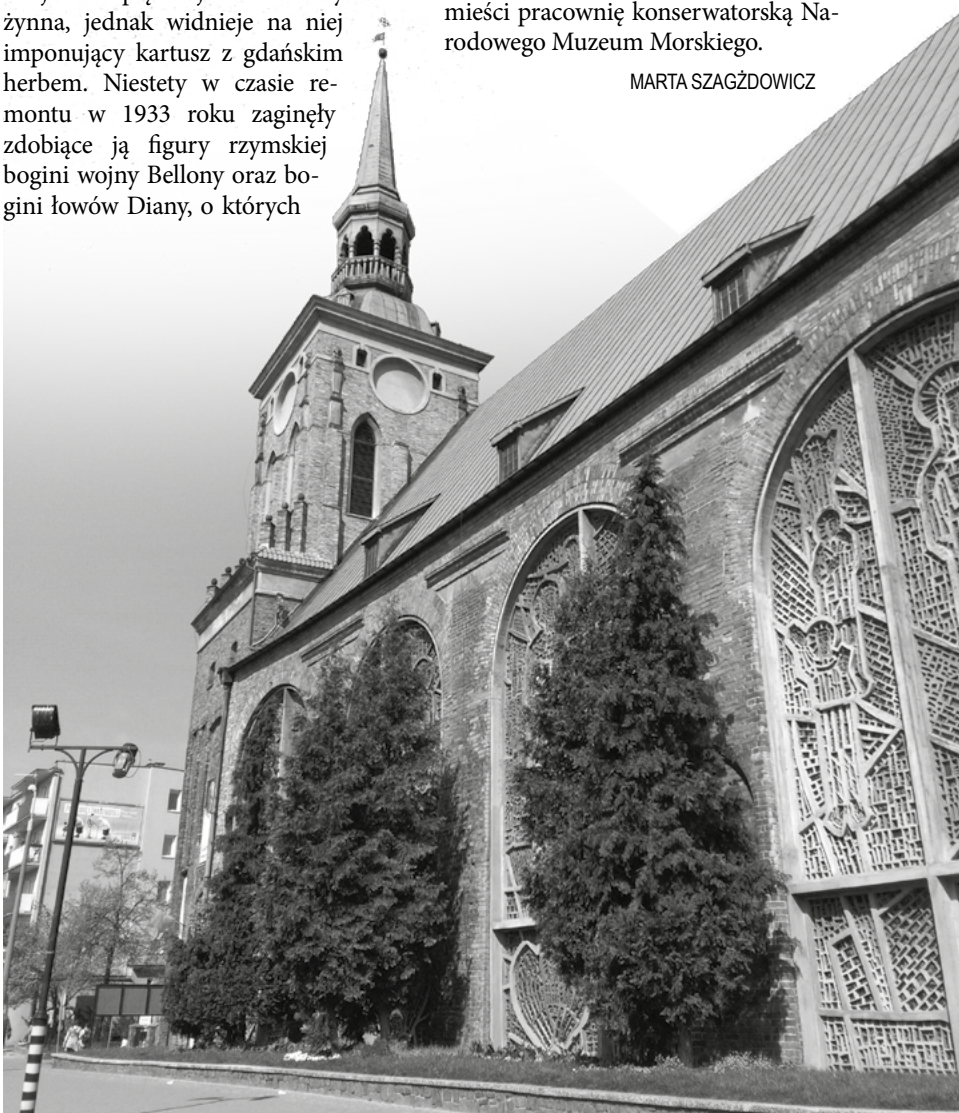

FOT. MS

SKASZËBIONY PRZEZ DZECË

Ze Stanisławã Kòbùsã, wiceprzédnikã Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô i przédnikã partu w Brusach, gôdómë m.jin. ò robòce w Zarządze KPZ, apòliticznoscë i rokù Józefa Chełmòwszczégò.

Stanisłôw Kòbùs (pierszi z prawi w dólny rédze) pò latosëch òbradach Zarządu KPZ we Wieżëcë. Òdj. DM

Wë jesce terô wiceprzédnikã Zrzeszeniô. Niejedny bëlë zadzëwòwóny taczim wëbòrã prof. Édmùnda Wittbrodta, bò donëchczôs Wë nigdë nie bëlë nawet w Zarządze.

Pò prôwdze jem nie béł. Mëszlã, że to przede wszëtczim skùtk corôz mòcniészi pòzycji pôłniowëch partów Zrzeszeniô.

Jesce tej przedstôwcą pôłniégò w centralnëch władzach KPZ?

Mòżna tak rzeknąc, ale mùszã wërazno pòwiedzec, że czëjã sã téż zrzeszony z jinyma partama. Jezdzył jem wiele chòcbë na nordã, móm do dzejarzów z tëch strón wiele ùwôżaniô i wiém, że ni mòżemë sã dzelëc, ale łączëc. Nigdë nie bãdã gôdôł: „më pôłniowi jesmë wôżniészi jak wa nordowi abò westrzédny". Kaszëbë są jedné.

Ta jednota pò prôwdze je? A mòże leno bësmë ji chcelë? Pòdzéle w slédnym czasu bëło widzec dosc wërazné.

Mëszlã, że wiele zmieniło zéńdzenié Przédny Radzëznë, jaczé òdbëło sã 22 łżëkwiata w Brusach, a òsoblëwie pòtkanié w chëczë kaszëbsczi na pòsesji Józefa Chełmòwszczégò. Wiele ùdało sã tam załatwic dlô wespółrobòtë nordowëch, westrzédnëch i pôłniowëch Kaszub, òsoblëwie òbczas kùluarowëch rozmów przë kawie. Òkôzało sã, że parłączi naju przede wszëtczim bp Kònstantin Dominik. Wszëtcë widzymë, że òstatno mni sã dzeje wkół jegò beatifikacje, a baro nama zanôleżi na tim, żebë ta sprawa miała szczestlëwi finał. Nordowi dzejarze rzeklë, że je to dlô nich prioritet, a më sã z tim zgôdzómë. Ù naju centrum dzejaniô w sprawie bpa Dominika je Kaszëbszczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach i najô nôleżniczka Felicjô Bôska-Bòrzëszkòwskô.

Jaczi je dzysdniowi Zarząd Zrzeszeniô?

Mòcny. Zdôwô mie sã, że przédnik wëbrôł so lëdzy òdpòwiedzalnëch. Je téż szeroczi, ale mómë jeden wakat. Wedle mie miôłbë òn bëc zajãti przez nordã, żebë i òna sã dołączëła do Zarządu...

Kò je w Zarządze Danuta Tocke z partu Dãbògórzé-Kòsôkòwò?

I dobrze dzejô. Jô mëszlã równak ò tëch przedstôwcach nordë, z chtërnyma kąsk naje stegnë sã rozeszłë, a terô wedle mie wszëtkò je ju na dobri drodze do całowny zgòdë. Na szczescé chëba ten krótczi czas pòdzélu sã kùńczi.

A z czegò sã wzął ten pòdzél? To leno brzôd dosc òstri kampanii przed welacjama?
To na gwës miało mòcny cësk... chòc wiémë, że norda téż nie bëło zgódnô co do wëbòru przédnika. Ale to ju za nama. A riwalizacjô midzë partama z nordë, westrzódka i pôłnia mùszi bëc, bò to je mòbilizacjô do robòtë, a prôca bùdëje Zrzeszenié. Ale mùszi bëc jeden warënk ti riwalizacji: że człowiek z człowiekã rozmôwiô. Jinaczi pòwstóną grańce.

I taczé mëslenié chce nowi wiceprzédnik Stanisłôw Kòbùs wniesc do Zarządu?
Jo, ale téż jinszą wôżną rzecz. Zrzeszenié, tak jak kòżdô bùtenrządowô òrganizacjô, miałobë bëc do czësta apòliticzné. Trzeba gadac ze wszëtczima – tima z prawi stronë i z lewi. Wnenczas bãdze nama lżi, a jeżlë bãdzemë przëlégelë kòszlą blëżi jednégò, a drëdżégò òdpichelë, bãdze nama gòrzi sã dzejało.

Tej mùszã zapëtac, czë Zrzeszenié je apòliticzné. W òstatnëch latach dało sã czëc, że KPZ je mòcno sparłãczoné z partią Platforma Obywatelska, dzysdniowi przédnik czedës bél ji przedstôwcą w parlamence.
Jô widzã to tak, że jidzemë w tim czerënkù, żebë Zrzeszenié stało sã do czësta apòliticzné. I to mie sã baro widzy. A co do przédnika, to mògã pòwiedzec, pò tim pół rokù dzejaniô, że je baro rozëmnym człowiekã. I słëchającym. I zdôwô mie sã, że te słowa sygną do zrozmieniô, co mëszlã ò jegò czerënkù dzejaniô w ti témie.

Wiémë tej ju, że jesce wchòdzëlë do Zarządu z pòstulatama jak nôwikszi òtemkłoscë na wszëtczich i apòliticznoscë. Z kònkretnëch rzeczi, jaczé òstałë ju zrobioné, wôrt téż wspòmnąc ò ùchwôlënkù, w jaczim Przédnô Radzëzna ùznała Marsz Derdowszczégò za kaszëbsczi himn. Jesce bëlë jednym z nôbarżi zaangażowónëch w tã sprawã. Tegò chcałë òd Was pôłniowé partë czë to Wóm tak zanôlégało na ti sprawie?

S. Kòbùs (pierszi z lewi) òbczas Przédny Radzëznë Zrzeszeniô w Brusach. Òdj. Dzél Promòcji Gminë Brusë

Próbòwôł jem ùregùlowac témã kaszëbszczégò himnu ju òd wiele lat. Marsz Derdowszczégò bél ùznôwóny za himn ju tëlé lat, spiéwelë gò we Wielu przë òdsłoniãcym pòmnika Hieronima Derdowszczégò, gdze bëło zjachónëch 25 tës. Kaszëbów. Nie wiém téż, dlôcze më bë mielë zmieniac jegò słowa z „pòlskô mòwa" na „najô mòwa". Żëjemë w Pòlsce, Pòlskô je prioritetã, a Kaszëbë są pòdpòrą dlô Pòlsczi.

A mùszało to bëc ùchwôloné na pierszim zéńdzenim nowi Radzëznë? Ni mògło òstac, jak donëchczôs, bez regùlacji i bez wëwòłaniô sztridu wkół ti sprawë. Mùszimë rzeknąc, że diskùsjô wkół himnu bùdzëła wiôldżé emòcje.
Ni mògło tak òstac. Żódné przesuwanié terminu nick bë nie dało. Trzeba bëło kùreszce przecąc ten problem. A czas bãdze gòjił renë.

Latos całé Kaszëbë zdrzą na Brusë, bò mómë rok Józefa Chełmòwszczégò, jaczi parłączi sã wnet wszëtczim prawie z wajima stronama. Czëjeta na se to wezdrzenié? Tã bùchã ze swòjégò domôka i równoczasno òdpòwiedzalnotã?
Kąsk wrócã nôprzód do historie. Brusë niedôwno miałë rok Jana Karnowszczégò. Mòże nie bél òbchòdzony jaż tak mòcno jak latosy rok, ale to bél wôżny pòczątk, jaczi òtemkł wszëtczim Kaszëbóm dwiérze do Brus. A jeżlë jidze ò rok Chełmòwszczégò, to pòmësł zrodzył sã w najim parce, ale inicjatiwa jegò ùchwôleniô bëła ju wspólnym brzadã Zrzeszeniô i samòrządu w Brusach. Më jakò part bësmë tegò sami nie ùnieslë. Pò pół rokù je widzec, jak wiele ju ùdało sã zrobic, a wedle planów drëdżé pół rokù bãdze jesz bògatszé, a òsoblëwie te ùroczëznë na pòczątkù lëpińca w òbejscu Józefa Chełmòwszczégò i w Kaszëbsczi Chëczë. Samòrząd mòcno sã do tegò rëchtëje, mieszkańcë Brus téż, bò baro ùrosła bùcha z tegò, że w najich stronach mieszkôł taczi człowiek. Dzysô lëdze z całégò swiata pitają sã ò Chełmòwszczégò, ò jegò prôcã, ò jegò mëslë, ò to, co pò sobie òstawił. Inicjatorzë tegò rokù nawet nie pòmëslelë, że zainteresowanié Chełmòwszczim bãdze jaż tak wiôldżé. A ten rok mù sã òd nas nôleżół. Òn lëdzóm, jaczich ùznôł za dobrëch, rozdôwôł swòje dobré aniołë. W najim òkòlim rozdôł jich tëli, że – jak niejedny gôdają – nama sã dobrze tu żëje, bò nad Brusama je wiele aniołów òd Józwë. Dlôte rozmiejemë tu żëc w zgòdze.

A jak Wë wspòminôce Józefa Chełmòwszczégò? Jaczim bél człowiekã?
Jô gò pamiãtóm òd czasu, czedë jem miôł 15 lat. To bëło 46 lat temù...

Czej ju gôdómë ò latach, to mùszã rzeknąc, że pòtikómë sã 16 maja, prawie w dzéń waji 61. roczëznë. Wszëtczégò bëlnégò!
Bóg zapłac. Jem bùszny, że 16 maja to téż dzéń ùrodzeniô Jana Karnowszczégò. Mëszlã so ò tim wiedno, czej mijóm jegò grób na brusczim smãtôrzu.

A wrôcającë do pierszégò zéńdzeniô z Chełmòwsczim, chòdzył jem wnenczas do zawòdowi szkòłë, praktikã jem miôł w firmie „Las” w Brusach, a Józwa béł tam za pòrtiera. Jak më przëchòdzëlë do robòtë na pół sódmi reno, to òn jaczims nożikã miôł wërzezbioné ptôszczi. Wedle mie to bëłë jegò rzezbiarsczé pòczątczi. I mówił tak: „Obôcz, to jô w nocë zrobił”. Pózni nalôł wòdë w tegò ptôszka i mówi: „Dmuchnij. Widzysz, jak on fajn spśiéwô? Bo to je reno, nié”. A tedë jesz mówi tak: „Terô muszã ju zamiôtac, bo jak te z bióra przińdą, to mie tu wëkurzą z timi skorupami”. Pózni jesmë sã długò nie widzelë, bò òn pòszedł do swòji pòsadłoscë i zajął sã leno twòrzenim. A lëdze gôdelë: „A co to tam je za rzezbiôrz? Taczich to je na Kaszëbach pełno”. A sã òkôzało równak, że Józef béł jiny.

Czedë jem sã zapisôł do Zrzeszeniô, to jesmë sã ju spòtikelë regùlarno, bò òn téż béł w parce. A nôwiãcy òbczas tëch lat, czedë jem béł przédnikã w Brusach. Béł przede wszëtczim skrómny. Widzôł, że czasã chtos chce sã wëbic na jegò plecach, ale nigdë nie pòwiedzôł „nié”.

Gôdôł pò kaszëbskù? Pò „bruskù”?
Gôdôł z nama wiedno pò naszémù. Taczim kaszëbsczim, jaczim gôdómë w òkòlim Brus.

Kòl Was doma téż sã tak gôdało?
Jo. I jesz do dzysô tak gôdómë.
A jô jesz dodóm, że dlô Józwë Chełmòwsczégò pòdpòrą bëła jegò białka Jadwiga. Òna téż mòbilizowała swòjégò chłopa. Czedë Józef za długò sedzôł na ławeczce i gôdôł, mówiła: „Të ju przestań gadac, wez ten zeszit i obôcz, ile të môsz zamówień. Wez rób!” Bez tegò wspiarcô białczi jemù bë sã nie ùdało tëlé lat bëc artistą. Dzysô pani Jadwiga mô dlô wszëtczich òtemkłé dwiérze i przëjmùje zainteresowónëch gòscy, nie zdrzącë na materialné zwësczi. A më jesmë z tegò rôd, bò dlô Brus to wiôlgô promòcjô.

Òd Józefa Chełmòwsczégò chcemë przeńc terô do Stanisława Kòbùsa, Kaszëbë òd ùrodzeniô, jaczégò do kaszëbsczi sprawë ùdostałë dzecë...
To je prôwda. Czedë pòwstôł zespół Krëbanë w Brusach, najô czwórka dzecy sã do niegò zapisała. (Tu mùszã rzeknąc, że Władk Czarnowsczi zrobił baro wiele dlô Brus, zakłôdającë ten zespół. Móm za to dlô niegò wiôldżé ùwôżanié). Bëłë w nim wiele lat. Nasza Marta zaczãła w pierszi klase spòdleczny szkòłë, a skùńczëła rok pò strzédny szkòle. I tej sã stało cos nadzwëkòwégò. Dzecë przestałë chòdzëc do Krëbanów, a jich starszi sã zapiselë i zaczãlë tańcowac. I jesmë tam bëlë przez 10 lat. Kòntakt ze Zrzeszenim béł ju za czasów, czedë w zespòle bëłë dzecë. Tedë mòtórã béł tam Bernat Andrzejczak z Józwą Chełmòwsczim. I tak przez dzecë jesmë téż sã wkół Zrzeszeniô zaczãlë krãcëc... Skaszëbiłë nas dzecë. To òne pchnãłë naju do dzejaniô dlô kaszëbiznë.

A jak wëzdrzała kaszëbskô robòta w Brusach? Co bëło nôwikszim problemã?
Chëba to, że më bëlë w jinszim wòjewództwie, w bëdgòsczim. Nawet w pòblësczich Dzemiónach gôdelë nama, że jesmë jinszi, bò òni są w gduńsczim, a më ju nié. Nôwicy nama pòmôgôł Kazmiérz Òstrowsczi z Chònic. Wielé, Brusë, Tëchòlô – te wszëtczé partë wiele mù zawdzãcziwają. Òn ò tim nie gôdô, ale më pamiãtómë, je to wszëtkò zapisóné w najich kronikach.
W òstatnëch latach to dzejanié jidze lepi, bò jesmë ju w jednym wòjewództwie ze wszëtczima Kaszëbama, rok Karnowsczégò pòkôzôł Brusë szerok na Pòmòrzu, mieszkańcë są chãtny do robòtë w Zrzeszenim.

S. Kòbùs jakno nôleżnik karna Krëbanë. Òdj. z archiwùm familie

Znaczenié mô téż gwës bëlny przédnik. Jesce nim razã ju 10 lat. 61 lat żëcô to jesz nie je wiele, ale wôrt mëslec w przódk. Môce ju nalazłé swòjégò pòsobnika?
Mëszlã ju ò tim. Mómë równak dosc tëlé młodëch chòcbë dzãka najémù Kaszëbsczémù LO. Zdôwô mie sã, że nie bãdze problemù.

Brusë téż mają mòcny „desant” w centralë KPZ we Gduńskù. W „Pòmeranie” wiele lat robiła Kasza Główczewskô, terô Éwa Nowickô, w Biórze Zrzeszeniô je Lucyna Radzymińskô, Ana Dunst. Pòmôgô wama to, że môta tam swòjich lëdzy?
Baro jesmë z tegò rôd. Są dlô naju baro serdeczny, co pòmôgô nama, a mëszlã, że i Brusë pòmôgają jima jak mògą. Bez nich cãżkò bë bëło zòrganizowac chòcle rok Jana Karnowsczégò, ale i wiele jinëch rzeczi. Bióro i naji lëdze, co w nim robią, to wiôlgô pòmòc. Chcã jima za to pòdzãkòwac. Bóg zapłac téż wszëtczim nôleżnikóm partu, bò kòżdi prezes mùszi miec wspiarcé, a jô miôł i móm gò baro wiele. Në i mùszã pòdzãkòwac za wespółrobòtã samòrządowi w Brusach, a òsoblëwie bùrméstrowi Witoldowi Òssowsczémù za zrozmienié i chãc dzejaniô dlô kaszëbiznë. Żëczã wszëtczim partóm taczégò wespółdzejaniô z władzama, jak je to ù naju.

GÔDÔŁ DARK MAJKÒWSCZI

WUJEK TOSIEK, PSEUDONIM DOKTOREK

CZĘŚĆ 1

Antoniego Czapiewskiego pamiętam jak przez mgłę. Wujek Antoni, zwany Tośkiem, urodził się w 1901 roku, a ja, gdy spotkałem go po raz pierwszy w roku 1959, miałem zaledwie trzy lata. Przyjeżdżał do mojego rodzinnego Lipusza z ciocią Zofią (siostrą mojego taty) z Czarnej Dąbrówki, tuż po ostatniej wojnie zwanej romantycznie Czarnolasem, parę razy w roku.

W dzieciństwie uderzył mnie język dialogów cioci z wujkiem. Każde zdanie podczas rozmowy zaczynało się słowami: tatusiek, mamuśka. Gdy wujek zmarł, ciocia przyjechała do Lipusza i opowiadała o ostatnich chwilach życia Tośka. „Mamuśka! Ja widzę coś bardzo jasnego" – to były jego ostatnie słowa do kochającej go żony.

Wujek Antoni Czapiewski urodził się w 1901 roku we wsi Dziemiany w rodzinie Augustyna i Anny z domu Knopik, a ciocia Zosia Janke 15 lat później, w 1916, w przysiółku Wygoda nad jeziorem Wdzydze zwanym Wielką Wodą. Obie miejscowości dzieli odległość zaledwie pięciu kilometrów. Tosiek kształcił się w podstawówce w Dziemianach, później został wysłany do gimnazjum w Starogardzie Gdańskim, z językiem nauczania wyłącznie niemieckim. Ojciec Tośka, krawiec (jak mój ojciec Edmund), z powodu kłopotów finansowych po dwóch latach nauki syna ściągnął go do domu i niedoszły absolwent gimnazjum musiał się zadowolić pracami porządkowymi w przydomowym obejściu. Wtedy mówiło się, że w domu bieda aż piszczy.

Gdy nadszedł niepodległościowy dla Polski rok 1918, Pomorze było jeszcze pod zaborem pruskim (odzyskało wolność dopiero dwa lata później). Siedemnastoletni Tosiek nie chciał czekać na moment kaszubskiej wolności. Zgłosił się jako ochotnik do 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty. 26 czerwca 1920 roku uczestniczył w bitwie przeciw bolszewikom pod Bobrujkami. Potem w tej wojnie polsko-bolszewickiej pułk, w którym walczył, toczył ważne boje nad rzeką Tremlą i Rzeczycą. Torował sobie drogę bagnetem na torze kolejowym Kobryń – Żabinka, bił się też w okolicy Brześcia nad Bugiem, toczył walki o Stare i Nowe Mokrany, 14 września walczył o Horodec... i to był najkrwawszy i ostatni bój Kaszubów w tej wojnie.

Po zakończeniu działań wojennych Antoni od 1921 roku pełnił służbę wojskową w 84 Pułku Strzelców Poleskich w Łunińcu, obecnie 24-tysięcznym mieście na Białorusi. Przyuczał się w fachu felczera, który będzie wykonywał prawie do końca swojego życia, w szpitalu wojskowym w Wilnie oraz w Centrum Wyszkolenia Sanitarnego w Warszawie. W 1925 roku, po zakończeniu szkolenia, zaczął pracę w swoim zawodzie w Garnizonowej Izbie Chorych w Łunińcu. Tam w stopniu sierżanta pracował aż do wybuchu II wojny światowej. W Łunińcu ożenił się z miejscową dziewczyną, miał z nią dwóch synów – Zdzisława i Romana, obecnie uznanych naukowców mieszkających z rodzinami w Gdyni.

1 września 1939 roku wyruszył ze swoim oddziałem na front. Wkrótce jego batalion został zbombardowany w okolicach Kobrynia, nieopodal Brześcia stoczył krwawą bitwę, która przyczyniła się do jego rozbicia – oddział przestał istnieć. Wujek Czapiewski przyłączył się do Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie" generała brygady Franciszka Kleeberga. To z nią brał udział w bitwie w okolicach Włodawy.

6 października 1939 roku został wzięty do niewoli niemieckiej. Po długiej podróży w bydlęcych wagonach trafił do oflagu Hamerswelde w Saksonii. Nie minęły trzy miesiące, gdy wraz ze swoimi kamratami, podporucznikiem Franciszkiem Orlikowskim i podporucznikiem Franciszkiem Misztalem (późniejszym konstruktorem samolotów), postanowił uciec na ziemie polskie.

Z mapą, kompasem i kilkoma kromkami chleba o zmroku czmychnęli z obozu. Kierowali się na wschód, szli nocami, spali w przydrożnych stodołach. Wujek po niemieckiej edukacji w szkole powszechnej i gimnazjum bardzo dobrze znał język

Goethego, Manna i Schillera. I to on rozmawiał ze spotykanymi Niemcami, tłumaczył im, że wracają z robót w głębi III Rzeszy. Trzeciego dnia wędrówki, wcześnie rano, gdy wynurzyli się ze stogu żyta, ujrzeli kierujące się w ich stronę zaprzęgnięte w konie trzy drabiniaste wozy. Siedziało na nich czterech wachmanów i dwunastu niewolników. Na ucieczkę nie było już szans, zaszyli się więc w głębi stogu. Niewolnicy, którzy wrzucali snopy na wóz, okazali się Anglikami. Wujek z kolegami postanowili im zaufać i się ujawnić. Jeńcy w mig zrozumieli ich sytuację i odpowiedzieli przyjaznymi gestami: uśmiechali się, częstowali czekoladą, a nawet wsuwali im w dłonie niemieckie marki. Ale i tak polscy uciekinierzy odetchnęli z ulgą, gdy wozy odjechały.

Po trzech tygodniach marszu dotarli wreszcie na Kaszuby. Zbiedzy z niewoli niemieckiej ukryli się w domu brata Czapiewskiego, Sylwestra, w Niedamowie pod Kościerzyną, na wschodnim krańcu Pojezierza Kaszubskiego. Po tygodniu Orlikowski i Misztal ruszyli dalej, do Warszawy. Później i Czapiewski musiał ruszyć dalej, bo mieszkańcy Niedamowa zaczęli się nadmiernie interesować jego sytuacją.

Przez dłuższy czas ukrywał się u Szyców w przysiółku o anglosaskiej nazwie Belfort, który leży w odległości zaledwie czterech kilometrów od Dziemian. Potajemnie leczył tam pobratymców Kaszubów. Tam też załatwił sobie fałszywą kenkartę i nawiązał kontakt z przywódcami Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski" – komendantem głównym Józefem Dambkiem „Jurem", zastępcą komendanta Józefem Gierszewskim „Rysiem" i Janem Szalewskim „Sobolem". Po zaprzysiężeniu został lekarzem partyzanckim okręgu chojnickiego i kościerskiego. Otrzymał wtedy pseudonim konspiracyjny „Doktorek". W latach 1941–1942 roku pełnił ważną funkcję szefa wydziału sanitarnego TOW „Gryf Pomorski". Gdy Niemcy zaczęli podejrzewać, że mieszkający na Belforcie mężczyzna może mieć coś wspólnego z partyzantką gryfowską, wujek Tosiek uciekł do leśniczówki Głuchy Bór i ukrywał się w domu tamtejszego leśniczego Stanisława Kindelskiego. Jak wspominała ludziom z toruńskiego Archiwum Generał Zawackiej Leokadia Wasilkowska „Leośka", którą felczer przeszkolił na sanitariuszkę, Czapiewski nawiązał kontakt z niejaką Bawelską, farmaceutką w aptece w Kościerzynie i stamtąd sprowadzał lekarstwa – tabletki, zastrzyki – i środki opatrunkowe dla partyzantów. Potrzeby były wielkie, ale nie ze względu na rannych w potyczkach i bitwach, bo tych było naprawdę niewielu, ale z powodu trudnych warunków ukrywania się w bunkrach, szczególnie zimą. Choroba goniła chorobę…

Ciocia Zofia z córeczką i ojcem Edwardem Jankem.
Fot. z archiwum rodzinnego

Rodzina nie ma wątpliwości, że Zosia z Tośkiem poznali się już na początku lat trzydziestych. Jankowie co prawda należeli do kościoła parafialnego w Wielu, czasami jednak jechali swoją piękną bryczką do kościoła św. Antoniego Padewskiego w Dziemianach. Gdy „Doktorek" ukrywał się na wspomnianym pustkowiu Belfort czy w bunkrze leżącym nieopodal przysiółka Słone, Zosia przynosiła z Wygody partyzantom jedzenie – przeważnie w niedzielę, bo na co dzień pracowała przymusowo jako laborantka w warsztacie fotograficznym Fritza Kruschaka w Bytowie. Nie dość, że w XIX wieku Niemcy zamienili nasze rodowe nazwisko Janka na Janke, to jeszcze w czasie okupacji przemienili je na Jahnke. Mistrz fotografii z Bytowa po zakończeniu jej praktyki zaświadczył, co następuje: „Obywatelka Jahnke przez cały ten czas sprawowała się dobrze i wszystkie powierzone jej prace stale wykonywała ku memu zadowoleniu". Wtedy, i w Belforcie, i Słonym, ich dotychczasowa przelotna znajomość przerodziła się w głęboką przyjaźń.

STANISŁAW JANKE

Dokończenie w następnym numerze

Tam bëła òkropnô biéda!

Ksądz prałat Édmùnd Kòsznik, przez wiele lat probòszcz i rezydent parafii w Gòrãczënie, sã ùrodzył 18 łżëkwiata 1921 r. w Kòscérznie. Tam téż pierszé kroczi stôwiôł w ùczbie, tam schôdôł sã z wiele wiôldżima lëdzama, jak chòcbë z ks. Léònã Heyką. Rôczimë do lekturë wëdowiédzë, jaką zrobił z nim Eùgeniusz Prëczkòwsczi, chtëren pitôł ks. Kòsznika ò młodé lata, czas wòjnë i pierszé lata pò ji skùńczenim.

Jak ksądz prałat wspòminô zôczątk swòji żëcowi stegnë, òsoblëwie nen sparłãczony z Kòscérzną?

Jak nasz tata przëszedł z I swiatowi wòjnë nazôd, tej òn założił frizjérsczi zakłôd. Pò sąsedzkù, ù wùje w Kòscérznie òn zeszedł sã ze swòją przińdną białką i naszą mëmą. W 1920 rokù òni sã òżenilë. Jô ze swòją sostrą blëzniaczką sã ùrodzył w chëczach Jastaków w Kòscérznie. Chrzcënë më mielë w parafialnym kòscele sw. Trójcë. Do przedszkòlégò më szlë do sostrów elżbietanków w Kòscérznie, a do spòdleczny szkòłë téż w Kòscérznie. Tam téż sã zaczãła mòja ùczba w gimnazjum. Mòjim szkòłowim drëchã bél pózniészi ksądz Antek Peplińsczi [aùtór wiele snôżich piesniów kaszëbsczich, m.jin. „Stëdzyńszczé jezora, stëdzyńsczi las" – EP]. To bél baro grzeczny knôp. Òn sã mòcno trzimôł kòle harcerstwa. Wiedno jôdł blós chléb ze szmôlcã, bò òn nie ùwôżôł masła. Mieszkôł w internace. Przë bòlëcë je taczi czerwòny bùdink, tam bél nen internat dlô knôpów naszégò gimnazjum.

Czë ksądz Antoni ju tej dôł sã merkac, że je lëterackò a mùzyczno baro zdatny?

Kò prôwdą je, że w trzëdzestim drëdżim rokù Sodalicjô Mariańskô wëstawiła dramat ksãdza Sëchtë pòd titlã „Spiącé wòjskò". To bëło pò kaszëbskù rzecz jasnô. Wszëtczé rolë grelë Kaszëbi. To bëło cos cëdownégò! Antoni bél nen pierszi w całim przedstôwkù. Më jezdzëlë z tim do Kartuz i jesz dze jindze. Jô ju nie pamiãtóm, wszãdze dze to bëło gróné. Më przë tim nawetka kąsk dëtka zarobilë. Mój òjc jakno frizjéra miôł kartąg perugów i nas w nie òblôkôł.

Ksądz prałat Édmùnd Kòsznik

Ksądz miôł w tim téż swòjã rolã?

Jô le bél miemiecczim szandarą, bò jô tej słabò gôdôł pò kaszëbskù. Wiele jinszich gôdało baro bëlno. W internace bëło wiele młodzëznë, òni midzë sobą gôdelë colemało dërch pò kaszëbskù. W maju 1939 rokù më złożëlë maturã. W tim wiôldżim gimnazjum zdôwało le dwanôsce knôpów. Czile bëło z kartësczégò krézu, a wicy z kòscersczégò. Ksądz Antoni nie zdôł prawie z miemiecczégò. Òn bél wspaniałim matematikã, ale z tim jãzëkã miôł problemë. Pò pòprawce szedł do seminarium i òstôł ksãdzã. Ti profesorowie z gimnazjum bëlë rozmajiti. Jedurnym Kaszëbą bél ks. dr Léón Heyka – jeden z ny wiôldżi trójcë młodokaszëbów. Doktor Majkòwsczi pòchòdzył z Kòscérznë, Kôrnowsczi z Brus, a Heyka bél òd Wejrowa. Òni sã dobrze znelë, ale kòżdi z nich pisôł na swój ôrt.

Në jo, ale kò smùtné, że wnetka wëbùchła wòjna. Co tej sã dzejało w ksãdza żëcym?

Tej jô prawie pòznôł ks. Józefa Wrëczã, ù jaczégò jô pò wòjnie bél wikarim. W 1939 rokù bëlë samòrządowé welacje. Òn przëjachôł na wiec do Kòscérznë. Wszëtcë welowelë tak, jak òn gôdôł. Pò wëbùchniãcym wòjnë òjcu wzãlë frizjérsczi zakłôd. Më wëcygnãlë na przedmiescé Kòscérznë. Tej nadeszedł nen lëstopadnikòwi dzéń wësedleniów. Nas znëkelë w kòscele. Stąd wëwiozlë nas do Wësëna, a drëdżégò dnia baną do Kòngresówczi. Më jachelë przez Warszawã. Pòtemù më dojachelë do jaczis wsë, tam bëła môłô stacjô. Bana sã zatrzima, a stąd nas zawiozlë wòzama do wójta, a pòtemù do szôłtësa. Szôłtës nas zaprowadzył do jednégò gbùra. Tam bëła òkropnô biéda! To bëła téż strasznô zëma z 39 na 40 rok. I tam ùmarła mòja mëma. Jã szlach miôł rëszoné. Òna mia le 48 lat. To bëło straszné przeżëcé. Tam jô sã dostôł do warszawsczégò seminarium dëchòwnégò.

Ksądz Hilari Jastak bél wierã téż w nym seminarium?

Jastak bél na piątim rokù. Midzë nama bëło piãc lat różnicë. Jô gò znôł sprzed wòjnë, chòc barżi jegò familiã. Òn kùńcził gimnazjum w Chełmnie. Tak że òn ju kùńcził seminarium, a jô le z Brunã Richertã zaczinôł. Przez dwa i pół rokù më bëlë w warszawsczim seminarium, a pózni dwa i pół rokù w seminarium w Kielcach. Më dërch bëlë razã z Richertã, chtërnégò tatk bél przed wòjną banowim w Kòscérznie. Z Kielców më wrócëlë na òstatny rok 1945/46 do Pelplina. 3 strëmiannika 1946 rokù jô miôł w Kòscérznie primicje. Probòszczã bél tej ks. Landowsczi. Przëjachôł na nie rektor ks. Józef Grochòwsczi z Pelplina, a ksądz Jastak, co gò pózni

Królã Kaszëbów zwelë, prawił kôzanié.

A co sã stało z Brunã Richertã, kò òn doch nie òstôł ksãdzã?

Jo, òn jachôł do Òlëwë. Biskùp Karl Maria Splett dôł mù niższé swiãcenia – diakònôt, i bëłë rëchtowóné wëższé swiãcenia ksãżewsczé. Òne miałë bëc w wejrowsczi farze, a w Swiónowie miałë bëc primicje. Przez całą wòjnã Richert pisywôł dłudżé lëstë z ks. Francyszkã Grëczą blós pò kaszëbskù. Temù Grëcza gwësno chcôł, żebë òn miôł ne primicje w Swiónowie. Ale dzéń przed swiãceniama UB zaszparowało biskùpa Spletta. Tej Richert jesz jachôł do kardinała Hlonda. Ten mù doradzył: „Biôj do seminarium w Pelplinie, tam zdôsz wëmôgóné jesz egzaminë i dostóniesz swiãcenia". Në i tej Richert szmërgnął sutannã.

Pò swiãceniach ksadz zaczął swòjã ksãżewską drogã. Czë òna bëła dërch na Kaszëbach?

Dëcht czësto nié. W tëch czasach biskùp wësélôł Kaszëbów jak nôdali òd Kaszëbów. Jô bél w Kamieniu Krajeńsczim. Czej ùmarł mój dzekan w Kamieniu, tej biskùp Kòwalsczi rzekł: „Jô ce niechc dac ùkamieniowac". Tej jô mù rzekł: „Ksãże biskùpie, jakbë jakô parafiô bëła wòlnô na Kaszëbach, tej jô baro proszã". I tej jô sã dowiedzôł w Pelplinie, że móm jic do Gòrãczëna. Z mòjim tatkã më sedlë do aùtoła i më jachelë òbezdrzec to Gòrãczëno.

Ale rëchli ksądz doch bél jesz w Wejrowie, dze téż përznã miôł do ùczinkù z kaszëbsczima sprawama?

Jo, jô bél leno rok prefektã Môłégò Seminarium Dëchònnégò w Wejrowie. Z ti trzëdzestczi mòjich ùczniów sédmë òstało ksãdzama. Niedôwno mielë òni złoté gòdë, midzë jinszima ksądz Kazmiérz Gòldstrom z Żukòwa, ksądz Stanisłôw Tonditkò z Pãpòwa [ùmarł 27 lëpińca 2015 rokù w wiekù 81 lat w Klonówce – EP]. Niedôwno w Miemcach ùmarł ksądz Stanisłôw Jałińsczi, rëchli ksądz Tadéùsz Penar, wiôldżi biblista i jãzëkòznajôrz. W Wejrowie bëła baro wësokô niwizna ùczbë. W tim czasu jô bél prawie z nima na wanodze pò Kaszëbach.

Në jo wejle, tej ksądz pierszi rôz bél w Swiónowie?

Jo, to bëło w 1951 rokù. Më jachelë nôpierwi w Pòlską, do Krakòwa, Òswiãcymia, do Wieliczczi, Czãstochòwë. A pózni jô ùznôł, że ti wszëtcë knôpi są z Kaszëbów, jedzą kaszëbsczi chléb, a nie znają Kaszëb. Jô téż nie znôł Kaszëb pò prôwdze. I tej jô so ùdbôł taką piãcdniową wanogã. Z Wejrowa më jachelë baną do Òlëwë. Z Òlëwë më szlë piechti dolëzną jaż do Matarni, tam më dostelë môltëch ù ksãdza Józefa Bigùsa, pózni na noc më jachelë do Żukòwa, do ksãdza Józefa Bëstronia. Tam knôpi spelë w stodole. Nastãpnégò dnia baną do Wieżëcë, a z Wieżëcë piechti do Brodnicë Górny, stąd do Chmielna. Tam më nocowelë ù ksãdza Stanisława Grónowsczégò, straszlëwie ùcemiãżonégò w hitlerowsczim lagrze. Pózni më szlë do Swiónowa. Tam më spelë nawetka przez dwie noce. Bò ksądz Jan Kisycczi – wiadomò – òn bél misjónarzã, baro bél gòscynny. Specjalnie zabił celã. Knôpi tam mielë dobrze. Dopiérze tej më jachelë wòzã do Kartuz. Midzë nama bëlë Alfónks i Gerat Fòrmelowie z parafii swiónowsczi. Jich òjc dôł kònie. Më òbezdrzelë kòlegiatã i przëjachelë nazôd do Swiónowa. Dali piechti przez Mirochòwò më szlë przez Strzépcz do Wejrowa, tak jak pielgrzimi òd Kòscérznë jidą.

Pòtemù ksądz bél jesz na kòrunacji w 1966 rokù. Jak ksądz jã wspòminô?

Jo. Nasz biskùp Kazmiérz Kòwalsczi bél baro marijny i baro pòbòżny. Òn zaprosył téż biskùpów gduńsczich i jesz jinszich. Ksãżi przëjachało baro wiele na nen òdpùst. Ale më mało co wiémë z ti ùroczëznë, bò tam bëło baro wiele lëdzy do spòwiedzë. Jô dërch sedzôł w spòwiadnicë

Dzél z ksãdza drodżi ksãżewsczi je òpisóny w książce ò titlu *Wspomnienia starego kapłana*. Co ksądz nôbarżi chcôł w ni ùjąc?

Pò prôwdze jô rôz ùznôł, że nót je spisac wôżniészé wëjimczi z żëcégò. Në i jô zaczął pisac. Czim człowiek je starszi, tim mili wspòminô swòje żëcé. Tim barżi, że tak wiele przódë sã dzejało. Jô wspòminóm pielgrzimczi Òjca Swiãtégò, òsoblëwie jegò słowa w Warszawie: „Niech zstąpi duch twój i odnowi oblicze ziemi". Tej dopiérze nasta „Solidarnosc", a Kaszëbi zaczãlë bùdowac kòscołë, przëkładowò: Tëchlëno, Kamiéńca Królewskô, Miechùcëno.

I ksądz tej zaczął téż bùdowac kòscołë w Somòninie i Òstrzëcach?

To je prôwda. Żlë chòdzy ò Òstrzëce, nen pierszi, co sôł tã sprawã, bél òjc francyszkanin Jack Kùpper. Jô jachôł tej na Pòlitechnikã Gduńską i prosył, żebë mie zaprojektowelë kòscółk w sztôłce kaszëbsczi wiôldżi chëczë, a przë ni bùdink. Z piersza tu miałë bëc zéńdzenia òazë, a w kùńcu jô tu wëlądowôł. Òd dwadzesce lat jô tu spãdzywóm emeriturã.

Ks. prał. Édmùnd Kòsznik ùmarł 4 maja 2013 r. Pòchòwóny je w Gòrãczënie.

BÓLSZEWSCZÉ ROZEGRACJE RODNY MÒWË – MIÓNCZI JEDNY WIÉRZTË

Dzejającô do 31 gòdnika 2016 rokù jakno òsóbnô institucjô kùlturë, Pùblicznô Biblioteka Gminë Wejrowò m. Aleksandra Labùdë w Bólszewie pòd rządama direktorczi Janinë Bòrchmann (nôdgrodzony za dzejanié m. jin. Òrmùzdową Skrą) wëprôcowała stolëmny kùlturalny doróbk. Nôleżą do niegò wëstawë, kònferencje, kòncertë, kònkùrsë a zetkania rozmajité. Pòstrzód nich òsóbny môl mają rozegracje Rodny Mòwë: Méster Bëlnégò Czëtaniô i Miónczi Jedny Wiérztë.

Miónczi Jedny Wiérztë (Turniej Jednego Wiersza) pòwstałë w rokù 2013. Dwa lata pózni weszłë ju eliminacje pòwiatowé, a w roku 2016 – regionalné. Colemało robioné bëłë krótkò Dnia Jednotë Kaszëbów. Pò pòlskù i pò kaszëbskù, chòcô w òstatnëch rozegracjach ju za kaszëbiznã nie bëło nôdgrodzywóné…

Pierszé Miónczi (òtemkłé, leno dlô ùstnëch) bëłë 20 strëmiannika w sedzbie biblioteczi, a robioné bëłë pòspólno ze stowôrą Kaszëbskô Jednota. Leżnoscą bëło III Pòéticczé Pòtkanié w òbrëmim fejrowaniô Midzënôrodnégò Dnia Pòézje. W żuri sedzelë: Mariô Tréder, Karól Róda a Mateùsz Meyer. Dobëlë: Adóm Hébel (1), Krësztof Bòjarsczi (2), Halina Szëmańskô (3). Wëprzédniony òstelë: Macéj Tamkùn, Sławòmir Jankòwsczi, Dorota Mëszk, Daniela Pòlasyk, Elżbiéta Biéńkò-Kòrnackô a Grzegórz Górsczi. Òsóbno wëprzédnionô òstała Henrika Albeckô za nôlepszą recytacjã wiérztë (M. Tamkùna). Czëtóny abò recytowóny przez kòżdégò bél jeden wskôzóny przez aùtora abò jinégò ùczãstnika wiersz. Abò pòlsczi, abò kaszëbsczi. Wpłënãło 20 dokôzków[1, 2].

ÒDJIMCZI ZE STARNË: HTTP://BPGW.ORG.PL/

II Miónczi Jedny Wiérztë (Turniej Jednego Wiersza), 21 strëmiannika 2014 rokù. Miałë ju w regùlaminie sztërë wiekòwé kategórie: ùczniowie klasów IV–VI, gimnazjaliscë, wëżigimnazjowi a ùstny. Òrganizacjowé karno pòwiãkszëło sã ò gimnazjum w Bólszewie a wójta gminë Wejrowò. Òbsądzywelë: Artur Jabłońsczi, Mariô Tréder a Macéj Tamkùn. Zgłoszonëch òstało 25 wierszów, w tim 5 pò kaszëbskù. Nie bëła reprezentowónô wëżigimnazjowô kategóriô. Pòstrzód ùczniów spòdlecznëch szkòłów dobëlë: Wérónika Jarzembińskô (1), Mikòłôj Garstka (2 môl – pò kaszëbskù) a Kòrneliô Rutkòwskô (3). Wëprzédnienia trafiłë do: Anë Witzling a Antoninë Szachòwsczi (pò kaszëbskù). W kategórii szkòłów gimnazjalnëch wëprzédnienié òstało przëznóné Katarzënie Lejkòwsczi. Strzód ùstnëch pierszô bëła Elżbiéta Biéńkò-Kòrnackô, drëgô Daniela Pòlasyk, a trzecy Sławòmir Jankòwsczi (pò kaszëbskù). Wëprzédniony bëlë Dorota Mëszk, Kristina Kòbùs a Féliks Sykòra. Przédnik kòmisje A. Jabłońsczi w pòdrechòwanim rzekł, że „równizna prezentacëjów bëła nierównô". Miónkóm towarził malarsczi wëstôwk „Wiosenne nastroje"[3] a pòétka z Tłuczewa Jaromira Labùdda czëtała swòje nônowsczé dokôzë[4].

19 strëmiannika 2015 rokù w bólszewsczi ksążnicë przë drodze Reja 9 miałë môl I Pòwiatowò-Gminowë Miónczi Jedny Wiérztë (III Turniej Jednego Wiersza). Do karna òrganizatorów doszlë: pòwiatowé starostwò zez Wejrowa, Lëteraccżé Kòło „Krzosańc" a Bôłtëckô Stowôra Marénistów „Mare Nostrum" m. Antoniégò Sëchónka (pòl. Suchanka). Kòmisëjô bëła takô: Stanisłôw Janka – przédnik, Lilia Wilczińskô, Mirosłôw Òdënieccżi a Macéj Tamkùn.

Zgłoszonëch òstało 35 wiérztów: 12 w kat. spòdleczny, 14 – gimnazjowi, 1 – wëżigimnazjowi a 8 – ùstny. Dobiwcoma zaspiéwała aktorka Agnészka Babicz. Bëłë to piesnie z repertuaru Anë German. W kat. spòdleczny wëgrelë: Ana Mëszka ze szkòłë w Bólszewie; wëprzédnienia: Mariô Hadam téż z Bólszewa i Michôł Marszewsczi z Gòscëcëna za wiérztã. Midzë gimnazjalistama

[1] http://bpgw.org.pl/images/Turniej.pdf, przëstãp 24.05.2017.
[2] http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=3333, przëstãp 24.05.2017.
[3] Dokładno: *poziom prezentacji był zróżnicowany*
[4] http://www.bpgw.org.pl/index.php?s=arc&c=kon&id=116, przëstãp 24.05.2017.

ÒDJIMCZI ZE STARNË: HTTP://BPGW.ORG.PL/

nôpierszô bëła Aleksandra Grzenkòwitz ze Strzépcza. Wëprzédnioné òstałë Wérónika Jarzembińskô i Antonina Szachòwskô z Bólszewa. W kategórii dlô ùczniów ze szkòłów wëżigimnazjowëch wëprzédnionô bëła Paùla Wiszniewskô z Wejrowa. Pòstrzód ùstnëch dobél Francëszk Òsmiałowszczi z Rédë, a wëprzédnienié òtrzëmałë Halina Szëmańskô z Kòleczkòwa a Janina Januszewskô ze Zbichòwa. Specjalną nôdgrodã za nôlepszą prezentacjã wiérztë òbsądzëcelowie delë Francëszkòwi Osmiałowszczémù. Nôdgroda pùblicznoscë trafia do Agatë Mëszczi ze Strzépcza[5].

Òstatné jak donëchczôs Miónczi òdbëłë sã 4 strëmiannika 2016 rokù. Òficjalno pòzwa brzëmiała: **Regionalné Miónczi Jedny Wiérztë/II Pòwiatowò-Gminowé Miónczi Jedny Wiérztë/IV Turniej Jednego Wiersza**. Do karna òrganizatorów z ùszłégò rokù dołącził Mirosłôw Òdënieczci – tubawejherowa.pl. Wspiarcé delë: wejrowszczé Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi a part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô w Gdini. Òbsądzywelë: Stanisłôw Janka – przédnik, Grażina Wirkùs, Macéj Tamkùn a Mirosłôw Òdënieczci.

Na Miónczi nadeszło 37 wierszów – nôwiãcy w nômłodszi kategórii. Przë leżnoscë kònkùrsu promòwóny bél zbiérk Marii Wiszniewszczi *W imię Boże* a òtemkłi bél wëstôwk pt. „Wiosna w malarstwie" aùtorstwa nôleżników Koła Pasji Twórczych, co dzejô przë bólszewszczi bibliotece.

Przë taksowanim wëkònaniów kòmisjô òpasowała na: ùtwórczi charakter dokazu, stilisticzną i jãzëkòwą pòprawnosc, samòdzelnosc i òriginalnosc, òglową charakteristikã prôcë, òsoblëwé ùjãcé tematu, ùsadzenié wiersza, bòkadnosc pòéticczich strzódków i kùreszce, recytacjã. W spòdleczny kategórii dobëło dzéwczã z Gòscëcëna – Jessica Mering, a wëprzédniony òstelë Michôł i Łukôsz Marszewscë. Bólszewò „rządzëło" pòstrzód gimnazjalistów. Wëgra Anna Witzling, a wëprzédnioné bëłë téż Katarzëna Lejkòwskô i Wérónika Jarzembińskô. Klaùdiô Walczak z Wejrowa dosta I môl w wëżigimnazjowi kategórii, a Dawid Szreter z Rédë – wëprzédnienié. Westrzód ùstnëch przédną nôdgrodã òtrzëmała Daniela Pòlasyk z Kòleczkòwa. Wëprzédniony bëlë: Alicjô Òrszulôk z Wejrowa i Francëszk Òsmiałowszczi z Rédë. Specjalnô nôdgroda przëznónô òstała Annie Witzling. Pùblicznosc wëprzédnia Agatã Duszińską z Bólszewa[6, 7].

W pòdrechòwanim òstatny edicje Miónk direktorka Janina Bòrchmann napisała: *Już dzisiaj zapraszamy do udziału w przyszłorocznym turnieju „II Regionalné Miónczi Jedny Wiérztë/III Pòwiatowò-Gminowé Miónczi Jedny Wiérztë – V Turniej Jednego Wiersza!"*.

Chcemë téż rôczëc, równak nie je wiedzec, czë bãdą to jesz „Miónczi Jedny Wiérztë" czë leno „Turniej Jednego Wiersza"…

TOMÔSZ FÓPKA

[5] http://www.bpgw.org.pl/?s=arc&c=kon&id=127, przëstãp 24.05.2017.
[6] http://www.bpgw.org.pl/?s=arc&c=kon&id=139, przëstãp 24.05.2017.
[7] http://www.tubawejherowa.pl/aktualnosci/czytaj/1888/IV-TURNIEJ-JEDNEGO-WIERSZA, przëstãp 24.05. 2017.

DOLNA SZOSA STRASZY

– Dolna szosa straszy – powiedział kolega Noryśkiewicz z Treulu do mnie, gdy go na grudziądzkiej konferencji nauczycielskiej zapytałem o stan nawierzchni szosy biegnącej z Grudziądza przez wieś, w której kierował szkołą, do Nowego.

– Do Grudziądza przybyłem rowerem, razem z kolega Sarnowskim Leonardem. Jechaliśmy szosą górną przez Pastwiska, Wielki Komórsk, Dragacz, więc zrobiliśmy znaczne zakole. Przepedałowaliśmy z Dąbrówki około czterdzieści kilometrów, co weszło nam w kości – góra, dół i znowu góra. Chcieliśmy więc z powrotem sobie drogę nieco skrócić. Ta zresztą przez teren pagórkowaty nie prowadziła, a dawała piękną panoramę na dolinę Wisły, która płynęła jeszcze niżej.

– Co to znaczy „dolna szosa straszy"? – zapytał się Norysia obecny przy rozmowie Leon.

– Chyba się domyślacie, że jechać nią wieczorem zbyt bezpiecznie nie jest.

– Z jakiego powodu? Kto tam straszy?

– Straszą łobuzy, bówkowie niemieccy. Obili lub co najmniej obrzucili kamieniami nie jednego mówiącego w czasie podróży po polsku – odpowiedział Noryśkiewicz, dodając: – Ot przed tygodniem pobili niejakiego Podjackiego, gospodarza spod Kolonii, za to, że odpowiedział po polsku na pytanie jakiegoś Niemca.

– Ależ go znam – powiedziałem – mieszka w Dąbrówce, to prawie olbrzym, wysoki, barczysty...

– Dlatego obrzucili go kamieniami, a było ich kilku. Nie radzę wam pod wieczór tam jechać – dodał, przekonany, że dobrze radzi.

My jednak szosą tą pojechaliśmy, na przekór obawom i radom mieszkańca tych stron. Co nam Niemcy – byliśmy młodzi. Przecież Niemcy nadwiślańscy byli potomkami Holendrów, menonitów, a ci uchodzili za spokojnych obywateli państwa. Panowie polscy ich w te strony sprowadzili, dając im dobre warunki, prawo magdeburskie. Chcieliśmy zobaczyć ich osiedla, budowle w stylu dolnoniemieckim. Nawierzchnia szosy była znośna, taka jak innych szos ówczesnych. Asfalt w owych latach jeszcze był w tych stronach nieznany, drobny tłuczony kamień od biedy go zastępował. Niektóre odcinki wymagały remontu, po bokach sterczały pryzmy tłucznia, tłukący kamienie jeszcze pracowali, klęcząc w grubych portkach przy stertach drobiazgu narzutowego i bijąc młotkami co większe polniaki. Ciężką odstawiali robotę. Kamienie szosowe ci tłuc przyjdzie – mawiali przed wojną ojcowie do leniwych i trudnych do prowadzenia synów. Mijaliśmy tych biedaków, starzy byli, biedni, bo mimo ciężkiej pracy słaby mieli zarobek.

Dziwna to była okolica. Osiedla rozciągały się daleko, przedstawiały się okazale, otoczone owocowymi ogrodami, okólnikami bydlęcymi, gdzieniegdzie pasły się dorodne konie. Domy mieszkalne były okazałe, a budynki gospodarcze murowane i obszerne. Od Naryśkiewicza dowiedzieliśmy się, że wszystkie te gospodarstwa lub prawie wszystkie należą do Niemców, potomków menonickich osadników, a ich robotnicy to Polacy. Przypomniałem sobie warszawskie porzekadło żydowskie: Nu, Polacy – wasze ulice, a nasze kamienice. Tu nad Wisłą było podobnie – polska szosa, a pola i budynki niemieckie.

Słońce chyliło się za wzgórza Komórska, niegdyś wsi biskupa włocławskiego, a my ciągle jeszcze drałowaliśmy pedałami coraz bardziej zmęczeni. Konferencja, długa droga, wiatr – robiły swoje. Przestaliśmy rozmawiać, przestaliśmy też podziwiać zasobność osiedli. Chodziło o przelanie całej mocy fizycznej w nogi. Przed nami piętrzyć się zaczęła wysoczyzna nowska, ale gdy prześmignęliśmy obok zboru i usłyszeliśmy niemiecki szwargot, to Leon nie wytrzymał, powiedział (może zbyt głośno):

– Ale tych Niemrów tu wiele.

– Widocznie mieli zebranie albo jakieś nabożeństwo wieczorne – dorzuciłem.

Gromadka chłopców tłoczyła się na naszej linii, musieliśmy jazdę

zwolnić – umyślnie nas wstrzymywali.

– Z drogi – krzyknąłem – widzicie, że jedziemy.

– Polaken – zawołał jeden.

– Wid nur Teutsch gesprochen, ihr Saupolaken (będzie tylko po niemiecku mówione, wy świnie polskie).

– Jedźmy szybciej, nie odzywaj się, ich wiele – krzyknął Leon.

Nacisnęliśmy pedały i pomknęliśmy, ale teraz rozległy się za nami gwizdy pojedyncze, charakterystyczne. Gwizdom tym wnet odpowiedziały gwizdy z przodu, spod drzew i ledwo pod nie podjechaliśmy, zostaliśmy obrzuceni kamieniami. Kamienie pryskały zza krzewów, zapewne kilka osób je ciskało. Celne nie były, bo rwaliśmy szybko, ale Leon jednak odczuł silne uderzenie w plecy, a ja takie same w nogę; rower mój też zadzwonił parę razy. Gwizdy zaczęły się mnożyć, myśleliśmy, że teraz i przy dalszych zadrzewieniach odezwą się kamienie, bo wieś się ciągnęła kilometrami – istny tasiemiec, przerywany większymi i mniejszymi polami i łąkami, bauery i bauery – a wszystkie zabudowania były wtulone w wysokie lipy lub wierzby. Jednak nikt już nas nie nękał. Widocznie tylko tam w okolicy zboru mieli swoją norę, a może i organizację bojówkarską.

To może stąd z chwilą napaści hitlerowskiej na Polskę przybywali siepacze Selbstschutzu bić i mordować Polaków w Opaleniu, Małej Karczmie. Może „gwizdacze" i „ciskacze kamieniami" byli właśnie narybkiem piątej kolumny niemieckiej tak krwawo zapisanej w Bydgoszczy. Noryśkiewicz padł ich ofiarą, a był to człowiek prawy i dobry; jedynym jego przewinieniem było pełnienie przez niego obowiązków nauczycielskich. To jego uczniowie go męczyli i na śmierć zatłukli, o czym się obaj z Leonem dowiedzieliśmy po wojnie. Syn jego gehennę przeżył i nam o tym opowiedział.

JÓZEF CEYNOWA

KOCIEWSKI PO MNIAMNIECKU JI PO RUSKU

ZYTA WEJER

Ja sia pitóm, chto mnie zajiwaniył dobri humór? Dóner weter, toć jezdóm bezofen! Tak óngyfer bez dwa niedziele, żam je dicht szlakfertiś ji razu nie wjam, czi żija, czi łuż móm sia ku pjaskuli abo bliżi zarku! Ruske bi rzekli: „Pagib ji uże jego niet!". Nó ale dość potamu mniamnieckamu. Mi tak do końca zez tó mowó nie palerujim. Mi wszitke, jile nas na funt włazi! Co bi tedi rzekli po naszamu? Po naszamu to jano stankać bi na ta polityka! Łostatnio długo niy gadał żóden ważny minyster, to mi nie wjami, co wew trawje pjiszczi, tj. co Tusek ji Aniela zamniarowujó. Nasz rząd to ma pod górka, jak ja do szkoły, jak byłóm gzub! Razu jednego to walył taki śmiyg ji tak wjater wjał, że żebi niy to, że po drodze mniyszkeli sómsiadi, do chtórnych ja wdepłóm, to bi mnie nie było dzisiaj na słecie! A chdzie wdepnie nasz rząd? Nó jó – ciyrp ciało, co ci sia chciało!

Posmotrim uwidim!

RÓZALIJA

PS Jak mnie sia eszcze co dobrygo przibaczi, to nasmaruja, żebiśta nie gadeli, że Rózalija łuż schodzi na psi!

PS 2 Człowiek durcham żije wew niepewności, czi tedi to je żicie? A do czorta zez takim żiciam! Mniamci bi rzekli fefluchte, szwajne rajn! Jó, jó, tak bi rzekli, bo łóni majó ta swoja Aniela ji łóna jim wszitko witłumaczi. Kaszubi bi rzekli: widolmaczi. Tak czi owak só do przoćka ji ruk cuk robjó ganc gynał porządek zez tim czi owim. A mi żam só do tyłu abo do tyłka! Rózalija, czi ti masz wszitko cuzamen do kupi, tak pleść o swojim narodzie? Brukuj rozum, dziewczyno, zamknij ta plapa, bo ci chto w nia wewali czegoś dobrygo, że sia jano obliźniesz! Samni wjidzita, że miast politykować, to lepsi sia ługriźć wew janzik. Tan, chto cicho siedzi ji śpsi łod ściani, tan najlepsi windzie, jak to mówjó: „Windzie na swoje". A mnie durcham janzor swandzi!

Zaciśnij zambi, Rózalija, ji cicho siedź!

BIELICKÒWÒ

Colemało sã nama zdôwô, że wôrtné òbzéraniô je to, co mô snôżą wiéchrzëznã abò bëlną reklamã. Biwô téż, że żëjemë w môlu, chtërnégò czësto nie znómë, bò „jak to sã nachôdô tuwò, krótkò nas, to nawetkã nie je wôrt sprawdzac, jaczé to je". To slédné równak nie tikô sã mieszkańców gminë Przedkòwò, kò wnetk wszëtcë z nich wiedzą, co mòże òbezdrzec w przedkòwsczich Dólnëch Kawlach... Trafilë tam téż np. lëdze z RPA i Kanadë, tej dlôcze i jô bë ni mia wëtrafic?

HELIKÒPTER

Zataconé midzë wësoczima a gãstima drzéwiãtama Mùzeùm Kaszëbsczé Gbùrstwò Bielickòwò witô gòscy wiôldżim placã, na chtërnym stoji... helikòpter. Jak wiele z pòjazdów, je òn atrakcją tegò môlu. Pòjazdów? Jo, miéwca mô rozmóntowóné òriginalné szmigła, a do te jesz òd spódkù maszina mô dotëgòwóné pòdwòzé, dlôte nen òkôz nie lôtô, le je „na chòdze". Wkół je widzec czile bùdinków, wiele zelonégò. A ju òd brómë witô gòspòdôrz. W nôwikszim bùdinkù spòtikómë białkã miéwcë, wastnã Gabrielã. *Jô mia pòsadzoné maceszczi, bratczi kòl Matczi Bòsczi, le sarna mie je wëżarła* – żôli sã i dodôwô – *a tuwò nad wejscym jaczis ptôszk wcyg próbùje ùwic gniôzdkò, le nick mù z tegò nie wëchôdô, a më co dzéń mómë z tëch wietewków rozpôłkã do piécka.*

Nie dzywiã sã temù ptôszkòwi, że taczi môl sobie ùdbôł. Do zalë, chtërna je zalą na zabawë, wiesoła, a téż w dzélu mùzeùm, prowadzą dwiérze z wërzezónym kaszëbsczim òrnamentã. Wchôdającëch witają dwa wiôldżé grifë w òtoczenim mòtiwów kaszëbsczégò wësziwkù. W westrzódkù nie felëje mòdro-żôłtëch tëlpónów ani kaszëbsczich nót. Na strzódkù skòwrónkòwi parkét, chtëren wastnô Bielickô ùłoża z 12 tësący drzewianëch kòstków. W nórtach i na scanach mòże òbzerac òbrazë malowóné na szkle, mùzyczné instrumeńtë (klasyczné i kaszëbsczé), a w pòczestnym môlu stoji rzezba wòjôrza trzëmiącégò płom. Z tôfelczi w jinym placu doznómë sã, że „tuwò mieszkô bëlny Kaszëba".

BÙLDOG I STÔRÔ CHËCZ

Jak to sã zaczãło, je wôżné – gôdô Czesłôw Bielicczi, miéwca. *Zaczãło sã òd tegò, że człowiek, jak ju béł kòle piącdzesątczi, to zaczął tesknic za młodima latama, i tã chëcz, jakô sã ùchòwała, chcôł tak zrobic, jakbë bëła nowô. Rodzynny dom béł ju rozebróny i nie bëło pò nim sladu, dlôte trzeba bëło stôri kùpic i òdnowic. I jô to zrobił. Pózni wza mie tesknota za trëkrã, bùldogã, za tim pòlsczim ùrsusã. Jô gò szukôł, szukôł, jaż w kùńcu kùpił. I to tak òd jednégò, drëdżégò sã zaczãło, i to człowieka*

wcygało. Bëło, że pieńdzów nie sygało na òpłatë, ale jak sã zdarził zabëtk, to trzeba kùpic. Bò to sã nie pòwtórzi.

W czile bùdinôszkach Bielickòwa miescy sã wiôldżi skôrb. Le nie jidze tuwò ò złoto, szlachetné kamë, wiôldżé dzeła kùńsztu. Wszëtkò, co je tam zgromadzoné, wzãło sã z miłotë i teskniączczi – za dzecnyma latama, rzetelnym wëkònanim sprzãtów, dôwnym żëcym.

W dosc wiôldżim pawilonie nalazła môl kòlekcjô stôrëch aùtołów, z chtërnëch nôbarżi przëcygô bôczënk czerwiony fòrd T z 1923 r. Je w tak dobrim stanie, że służi młodim pôróm w drodze do kòscoła. Kòl niegò łiskają lakrë rządowégò mercedesa, wartbùrga, żuka, fiata 126p, fòrda A z 1929, citroëna, a do jedny ze scanów przëlégô czësto jiny zbiér – ruchniónczi, żarna, brónë, pómpa, młockarniô, sprzãtë do robieniô masła. Jednym słowã – „łupë pò najezdze" na bëlné kaszëbsczé gbùrstwò. *Wszëtkò robiã ze swòjich strzódków. Jem Kaszëbą i nie lëdóm brac pòżiczków i jinëch dodôwków, dlôte to wszëtkò jidze pòmału* – dolmaczi sparłãczenié tëch dwùch swiatów w jedny jizbie wasta Bielicczi.

MÙLKÙ, TO JE NASZA PAROWÔ MASZINA

Mòja białka na zôczątkù sã përznã bùńtowała, bò pieńdze szłë na te maszinë parowé i tak dali – gôdô miéwca. *Le z czasã, czej jô ju sã w to wcygnął, rodzëzna téż mie pòmôga, na przëmiôr z szukanim fisharmónii w internece. Wspólno robimë, a tuwò nie jidze ò dëtczi, le ò to, żebë człowiek cos robił. Czej jesmë widzóny i chtos naju doceniwô, to tedë ta robòta przënôszô satisfakcjã. Bò bògactwa to mie nie przëniese, z tegò zwëskù ni móm. Jô bë mógł to pòsprzedawac i nie robic na ògle do smiercë, ale mie bë serce bòlało. I terô widzã, że nômłodszi syn sã interesëje. Ju mô òdnowioną wueskã na trzech kołach. Widzã, że to ju nie zdżinie, nie pùdze na marné.*

SLÉDNY ZWÓNK, SZPAŃSKÔ KATARINKA

Pierszi mùzealny bùdink to dodóm nié le cepłëch mëslów ò dôwnym żëcym. Tam mają swój môl instrumentë. *Czej jô jaczis kùpił, tej sã mùszôł na nim naùczëc grac i terô jô na tëch wszëtczich sprzãtach grajã: na bandónie, na harmónikach, czedës na akòrdiónie barżi, a terôzka na tim starszim, zabëtkòwim, bò mie to wikszą satisfakcjã dôwô* – wëjasniwô Bielicczi i dôwô pòkôz swòji grë. W jizbach chëczë nalezc mòże téż wiele jinëch zachów. Ò wszëtkò je tuwò stara, le wcyg nié na wszëtkò je môl. *Terô kùńczã zalã. Chcã to, co móm, wëstawic i lepi pòkazac, a nié taczé zagraconé. Le to zbiéranié na pòczątkù bëło taczé dlô se. Jô chcôł miec nen dodóm z dzecnëch lat i nie mëslôł, żebë cos wiãcy z tim robic. Pózni lëdze sã zaczãlë interesowac, a terôzka, czej je przëznóny status mùzeùm, i to sã rozkrãcywô, to ju mùszi bëc lepi zrobioné.*

Gabriela i Czesłôw Bieliccë òbczas ùroczëznë wrãczeniô Skrów Òrmùzdowëch za 2016 rok. Laùdacjã na jich tczã czëtô przédniczka banińszczégò partu KPZ Elżbiéta Prëczkòwskô. Òdj. DM

Wiele rzeczów, co są w Mùzeùm, òstało ùretóné przed cësniącym na smietniszczé abò òddanim na złom. Są téż taczé, chtërne lëdze sami przënôszają, czej brëkùją dëtków. Sóm gòspòdôrz twierdzy, że to béł slédny zwónk, żebë je ùretac. Jesz dzesãc lat przódë w Miemcach abò Hòlandii bëło co kùpic, òsoblëwie jeżlë jidze ò instrumentë, a terô ni ma pò co jachac, bo ju tegò ni ma.

JEM RÓLNIK I WSZËTKÒ ZROBIÃ!

Na pòdwòrzim, kòl chëczë, stoji kaplëczka z kòpią figùrczi Matczi Bòsczi ze Swiónowa, chtërnã wëkònôł Czesłôw Birr z Mscëszejc. Wkół je widzec gbùrsczé sprzãtë, a kòl kùzni – kòwalsczé. Sama kùzniô je zaprojektowónô w całoscë przez Czesława Bielicczégò. Wszëtkò, co pòwstôwô w mùzeùm, òn sóm wëmësliwô i robi sóm abò z pòmòcą drëchów. W parowi maszinie pòwstôł grill, chtëren sprôwdzô sã, czej przëjéżdżają wikszé karna. Nad wòdnym òczkã górëje małô Niagara,

zbùdowónô dlô gòsca z Kanadë. Naprawë parowëch i spalinowëch mòtórów to téż robòta wastë Bielicczégò. Projektë, bùdowa, wëkùńczenié bùdinków, skłôdanié rozmajitëch gòspòdarsczich sprzãtów, nôùka grë na instrumentach dãtëch, klawiszowëch, smëczkòwëch, spiéw i na gwës jesz wiãcy – to wszëtkò je robòtą i żëcym miéwcë Bielickòwa. Dlôte zwiédzanié, za chtërno téż òn òdpòwiôdô, je mòżlëwé za telefònicznym ùmówienim sã z nim.

GÒSCE, GÒSCE

Czëtającë ksãgã gòsców, drãgò sã nie dzëwòwac. Chinë, RPA, Ùkraijna, Miemcë, Hòlandiô, Francjô, Kanada. Wiele starszich lëdzy rozpòznôwô sprzãtë ze swiata swòji młodoscë, mògą na sztót wrócëc do tegò czasu, znôù dotknąc przedmiotów, chtërne ju są nieòsygalné. Òdżiwają w tim môlu i òstôwiają wpisë. Trôfiô tu téż wiele szkòłowëch wanogów, co w nym môlu ùczą sã żëwi historii. Przëjéżdżają téż karna lëdzy, chtërny bawią sã w zalë, a przë leżnoscë pòznôwają kąsk kaszëbsczich zwëków, kùlturë, jãzëka.

NIŻÓDNÔ REKLAMA

Mòże sã wëdawac, że môl z tak wiôldżim pòtencjałã brëkùje ju leno dobri zachãcbë, tedë gwësno zwëskôłbë wiãcy òdwiedzającëch i dëtków. Nôlepi założëc internetową starnã i profile w spòlëznowëch pòrtalach. Le sóm miéwca gôdô ò tim tak: *Żódnô reklama, żóden internet mie nie je brëkòwny. Tak pò prôwdze, to jak jô założił internetową starnã, to mie sã zmniészëła lëczba lëdzy. Jô bëm jã nôlepi wëcopôł, bò to je niepòtrzébné. Pantoflowô pòczta je nôlepszô. Jak chtos béł i mù sã widzy, òpòwié, i to sã tak rozkrãcy, że niżódny zachãcbë nie trzeba. Czedës òjc mie tak gôdôł: niżódnô bëlnô firma reklamë nie brëkùje. Tak bëło przed wòjną i terô téż. Bò lëdze òbezdrzelë w internece, tam je to, to i to, to ju nie jadã, a jak chtos pòwiedzôł, co tam je, to jadã òbôczëc, bò jem czekawi, co òn tam gôdô. Chùdzy bëło tëlé lëdzy, a w tamtim rokù bëło baro mało. To przez ten internet. Bò co tam je? – mëslą so. Jedna maszina, bùdinôszk, nie jadã. A jak ùczëją òd jinëch i widzą, że ti są zadowòlony, to téż chcą jachac.*

Pò prôwdze mòże w tim cos bëc, dlôte i w nym teksce ni mòże bëc za wiele ùjawnioné...

TEKST A ÒDJIMCZI MARTA MISZCZAK

O ŚWIĘCIE DRA FLORIANA CEYNOWY NA KOCIEWIU

Czy to my tu na Kociewiu,
czy Borusy w Borach,
czy Lasaki, czy Kaszuby
na morzu, jeziorach...

Na Kociewiu te słowa Bernarda Sychty uznaje się za hymn. Bardzo lubię ten tekst, jest mądry i łączący Pomorzan, co wiele razy podkreślałam. Nasze krainy łączą też mądrzy ludzie. W XIX wieku budziciel kaszubszczyzny, sam dr Florian Ceynowa, w wieku XX ks. dr Bernard Sychta. Obecnie działacze ZKP, nauczyciele, regionaliści, badacze regionu, którzy kulturowe różnice traktują jako wartość i bogactwo świata. Byli też inni – jak Izydor Gulgowski, ks. Józef Wrycza oraz ci „z pogranicza", których korzenie wyrastały i z kaszubskiej, i z kociewskiej ziemi.

W maju poczucie wspólnoty dał nam dr Florian Ceynowa. Wszyscy Kaszubi zapewne na pamięć znają jego biografię, ale tak się zdarzyło, że wiele lat swojego życia spędził na Kociewiu, i to tu, w południowej jego części. W Bukowcu Pomorskim był znanym lekarzem, w Świeciu nad Wisłą wydawał swoje prace, wyodrębnił kociewskie frantówki. Jego życiowa droga, ciekawa i bardzo owocna, zakończyła się w Przysiersku. Jest tu wielką postacią. Miejscowa szkoła nosi jego imię, podobnie liceum w Świeciu, gdzie jest też ulica jego imienia, w Bukowcu oczywiście też.

Szkoła w Przysiersku utrzymuje kontakt ze szkołą w Sławoszynie, skąd na uroczystość 200-lecia urodzin Ceynowy przybyła delegacja. Byli też nauczyciele z Krokowej. W Przysiersku miałam przyjemność zacząć swoją nauczycielską karierę, by po kilkunastu latach trafić do bydgoskiej uczelni. Uczyć nauczycieli przyszłych i tych dokształcających się zaocznie, to duże wyróżnienie i ważne zadanie. Serce rośnie, gdy można się przyjrzeć, jak dawne uczennice, potem studentki niosą rozpalone pochodnie edukacji regionalnej. To nie przesada. Szkoła w Przysiersku promienieje na cały region. Swojsko nazwana Uczbówką od wielu lat realizuje autorski program regionalny. Gdy w szkolnych programach były ścieżki edukacji regionalnej, tu spotykali się na warsztatach nauczyciele z powiatu, też słuchacze studiów podyplomowych, by podziwiać nie tylko izbę regionalną. Pewnie duch Floriana Ceynowy czuwa nad wielką sprawą. Na wspomniane święto, po mszy świętej i złożeniu kwiatów na grobie Ceynowy, złożył się program artystyczny ukazujący, jak pięknie różnią się Kaszuby od Kociewia. Nawet wykonano tzw. alfabet kociewski, wzorem kaszubskiego. Ułożył go zdolny nauczyciel Jacek Kuffel, kiedyś uczeń tej szkoły.

Do zgromadzonych uczestników spotkania – powiatowych i gminnych władz samorządowych, nauczycieli z sąsiednich szkół, rady rodziców – jak zwykle barwnie i interesująco o bohaterze dnia mówił sam prof. Józef Borzyszkowski, okraszając swą wypowiedź radującą serce kaszubszczyzną. To wielkie zwycięstwo ducha – myślałam… Potem miałam zaszczyt przedstawić temat „Dialekt kociewski od F. Ceynowy do Bernarda Sychty i później". W Przysiersku dawno temu zapisywałam gwarowy tekst o robieniu okrasy, potem „stawiłam pierwszy snop w klasie" (pamiętają mi tę potrzebę docenienia swojskości), teraz do Przysierska docierają moi doktoranci. Dla nauczyciela jest to radość ogromna. Gdyby nie kiedyś Ceynowa, idee regionalne na Pomorzu może by tak nie rozpaliły wielu. Oczywiście nawet najlepsze ziarno, jeśli padnie na skałę… w Przysiersku „odkryto" urodzajną ziemię. Uważam, że myśli tak wielu, którzy obserwują życie wspomnianej szkoły i m.in. coroczne konkursy Wiedzy o Kociewiu: „Mój region – moją małą ojczyzną". Można powiedzieć, że w drugie święto odbył się już XXIII konkurs. Wymienię choćby szkoły: z Bukowca Pomorskiego, Gruczna, Jeżewa, Lipinek, Różanny, Świecia. Wysoki poziom nie zmienia się. Dodatkowo ekipy przygotowują plakaty lub prezentacje. Świetna sprawa. Szkoła powiększa grono osób, które otrzymują honorowy tytuł – Przyjaciel Szkoły.

> Gdyby nie kiedyś Ceynowa, idee regionalne na Pomorzu może by tak nie rozpaliły wielu.

Ten tytuł zobowiązuje i m.in. dlatego staram się wzbogacać szkolne zbiory o książki z Kociewia i Kaszub, przeprowadzać też specjalne lekcje. Do Przysierska warto, a nawet trzeba trafić – choćby raz, Florian Ceynowa czeka…

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

Pupy

Spychowo, duża puszczańska wieś między jeziorami Spychowskim i Kierwik, należąca do gminy Świętajno i powiatu szczycieńskiego, otrzymała dzisiejszą nazwę dopiero w roku 1960. Powstała w XVIII wieku jako Puppen (co w niemieckim oznacza „lalki"), Mazurzy mówili na nią Pupy. Nic więc dziwnego, że w 1946 r. to właśnie Pupy stały się oficjalną nazwą miejscowości. Dopóki we wsi przebywała dość liczna grupa jej dawnych mieszkańców, dopóty wstydliwy dla wielu powojennych osadników problem „miejsca zamieszkania" pojawiał się jedynie w prywatnych rozmowach. Sytuacja się zmieniła, gdy Mazurzy zaczęli masowo wyjeżdżać. Trudno się dziwić „nowym" mieszkańcom, że dążyli do zmiany nazwy swej miejscowości, o żarty na ich temat nie było bowiem trudno – stacja kolei szerokotorowej (na linii Szczytno – Pisz) nosiła nazwę Pupy Zwykłe, a wąskotorówki (do Myszyńca) Pupy Wąskotorowe.

W pierwszych dniach 1959 r. prawie pięćdziesięciu pupczan złożyło do Gromadzkiej Rady Narodowej wniosek o zmianę nazwę wsi na Jurandowo, gdyż „Jurand jest w całym tego słowa znaczeniu symbolem polskości, okrutnie i perfidnie uciskanej przez germanizm". Miano tu na myśli jednego z bohaterów *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza. Konieczność zmiany była dla wnioskodawców oczywista, w uzasadnieniu przedstawiono motywy natury historycznej i lingwistycznej, nie kryto jednak, że przede wszystkim chodzi o wstyd, by „dzieci nie miały w metrykach urodzenia wypisane »urodzony w Pupach«". Pozostawanie przy dotychczasowej nazwie było ich zdaniem brakiem szacunku tak dla „Ziemi Mazurskiej", jak i „młodego obywatela". W rozpoczętej tym wnioskiem dyskusji pojawiły się także alternatywne dla Jurandowa propozycje, wśród nich „Zamczysko" i – być może zgłoszona przez osoby miejscowego pochodzenia – „Poppen". Rada opowiedziała się zdecydowanie za Jurandowem, przyjmując argument wnioskodawców, że w nowej nazwie zawarty będzie „symbol ostatecznego zwycięstwa prześladowanej ongiś polskości nad panoszącym się okrucieństwem teutońskiego najeźdźcy" i zobowiązała Prezydium do działań.

Wybór Juranda jako postaci dającej nowe imię Pupom był przemyślany. Cały kraj żył przygotowaniami do obchodów 550. rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem (1960), w wielotysięcznych nakładach wznawiano powieść Sienkiewicza, Aleksander Ford kręcił na jej podstawie film, w setkach „grunwaldzkich" konkursów brały udział dziesiątki tysięcy dzieci i dorosłych. Jurand raczej nie mógł być nikomu obcy, skrzywdzony przez „Niemca" wzbudzał współczucie, ale i sympatię, do tego autor *Krzyżaków* oślepił go na kartach książki na zamku w nieodległym od Pup Szczytnie, mieście, do którego miał teraz trafić wniosek.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szczytnie zajęło się nim niezwłocznie. Opinia była oczywiście pozytywna, gdyż „nazwa Pupy jest nazwą ośmieszającą, często z tego powodu mieszkańcy Pup spotykają się z różnymi przykrościami i drwiną", do tego to miejscowość turystyczna, „w okresie letnim przebywa tam masa turystów, którzy również niezbyt pochlebnie wyrażają się o nazwie Pupy". Stanowisko tej treści przesłano do Warszawy, bo zmiany nazw urzędowych należały do kompetencji Rady Ministrów. Sprawa wydawała się przesądzona.

Znalazł się jednak obrońca niechcianej nazwy. Był nim Gustaw Leyding-Mielecki (1899–1974), wybitny działacz mazurski, wielce zasłużony dla sprawy polskiej w Prusach Wschodnich, prześladowany przed 1945 r. przez Niemców, a po zakończeniu II wojny światowej i przez władze polskie (więziony za „utrudnianie prawidłowego zagospodarowania ziem odzyskanych przez to, że w drodze fałszowania dokumentów umożliwił Obywatelom Polski miejscowego pochodzenia wyjazd za granicę"). Leyding w tekście „Wojna o Pupy" wypowiedział wojnę „ignorancji, nieuctwu i głupocie politycznej". Materiał ten, znajdujący się w Zbiorach Specjalnych Ośrodka Badań Naukowych w Olsztynie, nie został nigdy opublikowany, wydaje się jednak, że trafił do rąk ówczesnych decydentów. Leyding, przypominając akcję zmiany nazw miejscowych polskiego pochodzenia przeprowadzoną przez hitlerowców w 1938 r., której celem było zatarcie śladów polskości w Prusach Wschodnich, zauważył, że choć w okolicach wsi „zniemczono" wiele miejscowości, to Pupy się ostały, bo „obroniła nazwę tę widocznie historia, jakkolwiek nie jest ona wcale taka niemiecka, jakby to na pozór mogło się wydawać". Leyding,

który wywodził nazwę wsi od litewskiego czy nawet staropruskiego słowa „pupà", co po polsku oznacza bób (mazurski buber), w kilkustronicowym opracowaniu rozprawiał się z argumentami wnioskodawców, cytując źródła, przywołując autorytety, odwołując się do nauki, ale i rozsądku władzy, oczekując, że ta da „zhisteryzowanym fantastom z Pup odpowiednią odprawę i Pupy jak istnieją od bardzo dawnych czasów, tak pozostaną nadal Pupami". Nie zostały.

Jurandowem jednak też nie. W czerwcu 1960 r. Gromadzka Rada Narodowa ponownie musiała się zająć sprawą nazwy, bo Rada Ministrów nie zaakceptowała proponowanej. Na sesji rozpatrywano dwie nowe: „Spychowo" i „Bobowo", wydaje się, że obie „przywieziono tu w teczce". Pojawienie się drugiej propozycji może potwierdzać znajomość wśród rządzących opracowania Leydinga, pierwszej – tezę o specyficznym poczuciu humoru partyjnych dygnitarzy w „najweselszym z bloków Układu Warszawskiego". Radni zdecydowali się na Spychowo, sprawy potoczyły się teraz szybko i Prezes Rady Ministrów jednym rozporządzeniem zmienił brzmienie i pisownię następujących nazw: Pupy na Spychowo, Pupki na Spychówko, Pupskiego Pieca na Spychowski Piec, a Pupskiego Jeziora na Spychowskie Jezioro. Pozwolę sobie tu zauważyć, że powieściowa miejscowość związana z Jurandem nosiła nazwę Spychów, nie Spychowo.

W czasie, gdy batalia o nazwę wsi dobiegała końca, trwał dramat wybudowanej tu w latach 1950–1954 Fabryki Kalafonii i Terpentyny. O jej lokalizacji zdecydowały m.in. bliskość zaplecza surowcowego i kolei, dostatek potrzebnej do produkcji wody, ale też tendencja do uprzemysławiania okolic pozbawionych większych zakładów pracy; o nieustających zaś problemach przede wszystkim błędy projektowe, marna jakość potrzebnych urządzeń oraz niska jakość surowca. „Czy popełniono błędy przy projektowaniu fabryki i przy wykonywaniu aparatury?" – pytał ówczesny „kronikarz". I odpowiadał: „Tak, ale czy należy się temu dziwić, zważywszy, że nikt nie miał w tym kierunku dostatecznego doświadczenia, że metale kolorowe, tak konieczne przy budowie fabryki tego typu były materiałem ściśle reglamentowanym, że wykonawcy aparatury odczuwali brak fachowców, itd. Ważne jest, że fabryka została wybudowana i uruchomiona (…)". Ciągłej walce o wykonanie planu, w której przez pięć lat po uruchomieniu nie odnotowano sukcesów, towarzyszyły przestępstwa gospodarcze. W jedną z afer korupcyjnych zamieszany był Stanisław Popowski (1922–1983), leśniczy z Krzyży, a wcześniej z Prania, gdzie gościł Gałczyńskiego. Wyroku miał uniknąć dzięki wstawiennictwu Jerzego Putramenta, ale z Puszczy musiał wyjechać. W dawnych pomieszczeniach fabryki znajduje się dziś rozlewnia gazu.

Najcenniejszym zabytkiem wsi jest kościół wzniesiony w latach 1903–1905 z okazji jubileuszu dwustulecia powstania państwa pruskiego. Mimo że po 1945 r. liczba ewangelików systematycznie malała, aż do końca lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku świątynia znajdowała się w ich rękach. W tym czasie we wsi i jej okolicy mieszkało ponad tysiąc katolików. Do 1974 r. należeli oni do odległej o 10 km parafii w Świętajnie, w Spychowie mieli do swej dyspozycji niewielką, urządzoną w budynku dawnej karczmy, kaplicę. W 1975 r. władze gminy zaproponowały Wydziałowi ds. Wyznań UW w Olsztynie przekazanie kościoła katolikom, argumentując, że licząca ok. 20 osób grupa ewangelików wykorzystuje świątynię ledwie co drugą niedzielę. W tym czasie o umożliwienie kupna lub dzierżawy obiektu wystąpili do konsystorza w Warszawie, oddzielnymi pismami, i spychowski ksiądz, i biskup warmiński. Nie jest znana reakcja konsystorza, wiadomo, że w 1978 r. mieszkańcy Spychowa zwrócili się o pomoc w sprawie przejęcia kościoła do wojewody olsztyńskiego. Nie doczekawszy się znikąd odpowiedzi, 23 września 1979 r. grupa katolików z księżmi Duszą ze Spychowa i Dziwakiem z Faryn na czele zajęła siłą świątynię podczas trwającego w niej nabożeństwa. Na nic zdały się apele ówczesnego biskupa warmińskiego, późniejszego prymasa, Józefa Glempa o wycofanie się z okupacji obiektu do czasu formalnego zakończenia sprawy. Spychowscy wierni już z niego nie wyszli. W symbolicznym proteście przeciw zajmowaniu mazurskich świątyń (w tym czasie katolicy przejęli je także w Baranowie i Nowym Dworze) duchowni Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego wycofali się z nabożeństw ekumenicznych w ramach Tygodnia Powszechnej Modlitwy. Dopiero pod koniec 1981 r. sprawa przejęcia spychowskiej świątyni została uregulowana, gdy kuria w Olsztynie nabyła od konsystorza, oprócz kościoła w Spychowie, także mazurskie świątynie w Baranowie, Gawrzyjałkach, Nowym Dworze, Okartowie, Starym Mieście, Targowie i Trelkowie. Kilka miesięcy wcześniej, nie czekając na złożenie podpisów pod aktem zakupu, biskup Obłąk erygował w Spychowie Parafię Rzymskokatolicką pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy…

Kościół w Spychowie katolicy odebrali ewangelikom przemocą. Fot. Mieczysław Wieliczko

Choć Pupy przeszły już do historii, jednak nazwa wsi nie zginęła. Przywrócili ją leśnicy z Nadleśnictwa Spychowo, tworząc w pobliżu miejscowości w 1995 r. Rezerwat Pupy „w celu zachowania starodrzewu mieszanego z udziałem świerka pospolitego, sosny zwyczajnej, dębu szypułkowego i buka zwyczajnego".

WALDEMAR MIERZWA

IMPREZOWE LATO

Kiedy nadchodzi długo oczekiwane lato, każdy by chciał, żeby było takie prawdziwe – słoneczne i dla wszystkich łaskawe: dla rolników i tych, co pracują pod gołym niebem, dla wypoczywających nad wodą i w górach. I żeby pogoda sprzyjała wanożnikom, którzy *per pedes* albo na rowerach (a choćby i autem) przemierzają Kaszuby. Trzeba im życzyć kaszubskiej gościnności i dobrych wrażeń, a oprócz fizycznego relaksu, aby odnieśli z tej włóczęgi lub wczasów korzyść także dla ducha. Lecz co możemy im zaoferować?

W latach 50. zeszłego wieku (dla młodzieży to prehistoria!) Kaszuby zostały odkryte dla zorganizowanej pieszej turystyki. Najdłuższa, dziesięciodniowa trasa prowadziła z południa na północ – z Charzyków do Sopotu. Jedną z miejscowości etapowych było Wiele, gdzie oprócz kalwarii na wzgórzach i pięknego jeziora atrakcję dla grup wędrowców stanowiły wieczorne spotkania w szkole (nie było jeszcze domu kultury) z druhami Wickiem Rogalą i Jasiem Nowaczykiem, którzy śpiewali pieśni (m.in. wiersze Karnowskiego) i grali na cytrach, a Edmund Konkolewski recytował fragmenty epopei Derdowskiego o Czôrlińsczim. W grubych sztambuchach Konkolewskiego znajdują się dziesiątki podziękowań od zachwyconych słuchaczy. Może jeszcze żyją niektórzy słuchacze, ówcześni studenci, i pamiętają tamte koncerty, bo kto choć raz był uczestnikiem takiego (magicznego? kultowego? – tak się dziś mówi) wieczoru, ten nie wyrzuca go z arsenału miłych wspomnień.

Na całych Kaszubach odbywają się wiosną i latem dziesiątki koncertów kapel, zespołów śpiewaczo-tanecznych (...), rozmaitych propozycji jest w bród, idzie jednak o to, aby (...) zostawały w pamięci jako dobra marka kaszubskiej kultury.

Mniej więcej z tamtego czasu zapamiętałem żywiołowy koncert góralskiej kapeli w schronisku na hali Ornak, zmuszonej wraz z turystami do przeczekania niespodziewanej burzy. Ile razy widziałem później góralskie imprezy, zawsze byłem pod wrażeniem spontaniczności, radosnej atmosfery zabawy. Marzą mi się podobne zbliżenia turystów z kaszubską kulturą „na żywo", improwizowane i nieudawane.

Nastrojowości cytrowych koncertów Wicka Rogali powtórzyć się nie da, ale ukazywać naszą regionalną kulturę z bliska i bez sztampy można z powodzeniem. Przekonują o tym organizowane od kilku lat w wakacyjnych miesiącach „Czwartkowe wieczory kaszubskie" w Swornegaciach. Gromadzą przy Kaszubskim Domu Rękodzieła Ludowego wczasowiczów i mieszkańców wsi, frekwencja nigdy nie zawodzi, uczestników wprost trudno pomieścić. Formuła imprezy jest taka, że w każdy czwartek występuje inna kapela oraz zaproszeni twórcy, a muzycy nie tylko grają, lecz także prezentują kaszubskie gadki, fify, tradycyjne zabawy ludowe, uczą tańczyć i wspólnie śpiewać. Publiczność doskonale się bawi, bywalcy wręcz czekają na kolejny kaszubski czwartek. Gospodarzami są społecznicy ze Stowarzyszenia „Swory", naturalnie wspomagani przez Wiejski Dom Kultury. Wieczory są podobno urządzane dla letników i przygodnych turystów (m.in. kajakarzy płynących Brdą), lecz inicjatywa okazała się równie atrakcyjna i ważna dla mieszkańców wsi i okolicy. Dzięki tym imprezom kaszubska mowa wraca jako język publicznej komunikacji, dawne zwyczaje odżywają, mieszkańcy zaś bardziej poczuli się wspólnotą i chętnie spotykają się już nie tylko w letnie czwartki.

Są rzecz jasna na Kaszubach inne miejsca spotkań z kulturą, lecz Swornegacie przyciągają osobliwym mikroklimatem, własną nutą. Zaprasza wspaniały Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach, gdzie podczas lipcowego jarmarku można się nacieszyć folklorem, słuchać muzyków, chórów, gawędziarzy, zobaczyć najrozmaitsze rzemiosła, zajęcia gospodarskie i wiele atrakcji. Ale to tylko raz do roku i w towarzystwie kilkunastu tysięcy gości. Największą doroczną imprezą w regionie są Zjazdy Kaszubów, z elementami kultury w tle, ale cel tych masowych zgromadzeń jest zgoła inny – przede wszystkim dają świadectwo więzi z naszą *kaszëbską tatczëzną*, zbratania z całą etniczną wspólnotą. W tym roku na Kaszubów z Polski i ze świata oczekuje 1 lipca Rumia.

Dla miłośników ludowej literatury i żywego słowa organizowany jest w sierpniu (od 40 lat!) w pięknej scenerii Turniej Gawędziarzy w Wielu; dla amatorów słowa drukowanego – Targi Książki Kaszubskiej i Pomorskiej w Kościerzynie. Na całych Kaszubach odbywają się wiosną i latem dziesiątki koncertów kapel, zespołów śpiewaczo-tanecznych (z repertuarem i poziomem występów różnie bywa). Wydaje się zatem, że rozmaitych propozycji jest w bród, idzie jednak o to, aby wychodziły poza schemat i zostawały w pamięci jako dobra marka kaszubskiej kultury.

KAZIMIERZ OSTROWSKI

ROZEGRACJOWÉ LATO

Czej przechôdô długò wëżdóné lato, kòżdi bë chcôł, cobë bëło taczé richtich – słuńcowé i dlô wszëtczich łaskawé: dlô gbùrów i tëch, co robią pòd gòłim niebã, dlô letników nad wòdą i w górach. I żebë wiodro bëło żëczné wanożnikom, jaczi *per pedes* abò na kòłach (le nawetka i aùtołã) wanożą przez Kaszëbë. Nót je jima żëczëc kaszëbsczi gòscynnoscë i dobrëch wrażeniów, a òkróm fizycznégò òdpòczinkù, cobë z tegò wãdru abò ze wczasów to dało zwësk dlô dëcha mët. Le co më mòżemë jima zabédowac?

W piãcdzesątëch latach ùszłégò stalata (dlô młodzëznë to prehistoriô!) Kaszëbë òstałë òdkrëté dlô zòrganizowóny piechtny turisticzi. Nôdłëgszi dzesãcdniowi szpùr prowadzył z pôłnia na nordã – z Charzëków do Sopòtu. Jedna z etapòwëch môlëznów to bëło Wielé, dze òkróm kalwarie na grzëpach i pësznégò jezora atrakcją dlô grëpów rézowników bëłë wieczorné pòtkania w szkòle (nie bëło jesz dodomù kùlturë) z kamratama Wickã Rogalą i Jankã Nowaczikã, jaczi spiéwelë piesnie (m. jin. wiérzte Karnowsczégò) i grelë na cytrach, a Édmùnd Kónkòlewsczi recytowôł wëjimczi epòpeje Derdowsczégò ò Czôrlińsczim. W grëbëch sztambùchach Kònkòlewsczégò to dô dzesątczi pòdzãków òd òczarzonëch słëchińców. Mòże niejedny słëchińcowie jesz żëją, tedëczasny sztudérowie, i pamiãtają te kòncertë, bò chto chòc rôz béł ùczãstnikã taczégò (zaczarzonégò? kùltowégò? – tak sã dzys gôdô) wieczora, nen nie wërzucô gò z arsenału lubnëch wspòminków.

Mni wicy z tamtégò czasu jô zapamiãtôł żëwiołowi kòncert góralsczi kapelë w schroniszczu na halë Òrnak, zmùszony razã z letnikama do dożdaniô na kùńc niespòdzajny gromówczi. Kùli razë jô widzôł pózni góralsczé rozegracje, jô wiedno béł pòd wrażenim dobrowólnoscë, redotny atmòsferë zôbawë. Mie sã mëkcą szlachùjącé zblëżenia letników z kaszëbską kùlturą i mùzyką „na żëwò", improwizowóné i prôwdzëwé.

Klimë nôstrojowëch kòncertów Wicka Rogalë nie dô sã pòwtórzëc, le pòkazac naszą regionalną kùlturã z blëska i bez sztampë ze zwënégą jo. Przekònywają ò tim òrganizowóné òd czile lat w latnëch miesącach „Czwiôrtkòwé kaszëbsczé wieczorë" w Swòrnégacach. Schôdają sã tedë do grëpë przë Kaszëbsczim Dodomù Lëdowégò Rãkòdzeła latnicë i mieszkańcë wsë, wielëzna lëdzy wiedno je dobrô, ùczãstników prosto drãgò je pòmieszczëc. Fòrmula rozegracje je takô, że kòżdi czwiôrtk wëstãpiwô jinszô kapela ë téż rôczony ùtwórcowie, a mùzykańcë nié le grają, le téż prezentérëją kaszëbsczé gôdczi, fifë, tradicjowé lëdowé zôbawë, ùczą tańcowac i pòspólno spiewac. Pùblicznosc bëlno sã bawi, bëtnicë jaż żdżą na pòstãpny kaszëbsczi czwiôrtk. Gòspòdarzama są spòlëznowi dzejarze ze stowôrë „Swory", nôtërno wespiérôny przez Wiesczi Dodóm Kùlturë. Wieczorë są bòdôj òrganizowóné dlô letników i przëtrôfkòwëch turistów (m.jin. czôłenkòwców, jaczi jadą Brdą), le wëszło na to, że ùdba je tak samò atrakcjowô i wôżnô dlô mieszkańców wsë i òkòlégò. Dzãka temù kaszëbskô mòwa wrôcô jakno jãzëk pùbliczny kòmùnikacje, dôwné zwëczi rodzą sã na nowò, mieszkańcë zôs barżi sã pòczëlë pòspólnotą i rôd sã pòtikają nié leno w latné czwiôrtczi.

Są zycher na Kaszëbach jiné place pòtkaniów z kùlturą, le Swòrë przëcygają òsoblëwim mikroklimatã, gwôsną szmaką. Rôczi widzałi Kaszëbsczi Etnografny Park we Wdzydzach, dze òbczas lëpińcowégò jôrmarkù mòże pòdzywiac snôżi fòlklor, słëchac mùzykańtów, chùrów, plestów, òbôczëc rozmajité rzemiãsła, gbùrsczé zajmë i wiele atrakcjów. Le to blós rôz na rok i w towarzëstwie czilenôsce tësący gòscy. Nôwikszą kòżdoroczną rozegracją w regionie są Zjazdë Kaszëbów, z elemeńtama kùlturë w tle, le cél tëch na wiôlgą skalã robionëch zéńdzeniów je często jinszi – przede wszëtczim dôwają dokôz zrzeszë z nają kaszëbską tatczëzną, zbrzątwieniô z całą etniczną pòspólnotą. Latos na Kaszëbów z Pòlsczi i swiata żdże 1 lëpińca Rëmiô.

Dlô lubòtników lëdowi lëteraturë i żëwégò słowa òrganizowóny je w zélnikù (òd 40 lat!) w òczny scenerie Turniér Plestów w Wielu, dlô lubińców drëkòwónégò słowa – Tôrdżi Kaszëbsczi i Pòmòrsczi Książczi w Kòscérznie. Na całëch Kaszëbach òdbiwô sã òb zymk i lato skòpicą kòńcertów kapelów, spiéwno-tuńcowëch karnów (z repertuarã i niwizną wëstãpów rozmajice biwô). Tedë to sã zdôwô, że rozmajitëch bédënków je pò prôwdze wiele, równak nôwôżniészé je to, żebë wëchadałë bùten òbrëmieniô i òstôwałë w pamiãce jakno dobrô marka kaszëbsczi kùlturë.

KAZMIÉRZ ÒSTROWSCZI, TŁOMACZËŁA ANA HÉBEL

„Wiersz jest nad czas i nad śmierć" – o nowym zbiorku poezji Franciszka Fenikowskiego

To dla Ciebie… to tytuł tomiku wierszy zmarłego w 1982 roku w Warszawie Franciszka Fenikowskiego, adresowanych do jego trzech życiowych miłości. Przygotowała go do druku wdowa Irena Fenikowska, porządkująca po śmierci Franciszka jego spuściznę, która po wielu trudach – już po jej śmierci – znalazła się w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie[1].

Postać Franciszka Fenikowskiego, urodzonego w 1922 roku w Poznaniu, absolwenta filologii polskiej tamtejszego uniwersytetu, od dzieciństwa związanego z Kaszubami i Pomorzem, czytelnikom „Pomeranii", przynajmniej wielu spośród tych nieco starszych, nie powinna być obca. Rzeczywistość jednak może być inna[2]. Należy on bowiem do pokolenia pisarzy i poetów reprezentujących minioną epokę, których twórczość bywa dziś niekiedy stereotypowo deprecjonowana. Warto i trzeba przypomnieć, że był jednym z najbardziej znanych twórców powojennej literatury polskiej, popularyzujących swoimi dziełami w całym kraju przeszłość i współczesność Gdańska, morza i Pomorza. Był ważną postacią nie tylko w gdańskim środowisku literackim, ale także ogólnopolskim, zwłaszcza wśród ogółu marynistów polskich. Należał do twórców uprawiających z zamiłowaniem dalekie i bliskie podróże, których owoce stanowiły tomy wierszy i reportaży. Ale przede wszystkim był związany z Gdańskiem, Kaszubami i Wielkim Pomorzem. Nakłady tomów jego wierszy, powieści historycznych i legend nie tylko gdańskich (np. *Okręt w herbie*) osiągnęły wówczas wysokość ponad 1 200 000 egzemplarzy. Dzieła jego były wielekroć wznawiane, a to znaczy – kupowane, czytane, niektóre wcześniej publikowane w odcinkach na łamach gdańskiej prasy.

Franciszek Fenikowski, przybywając w 1948 roku do Gdyni na stałe, zapisał się najpierw w naszych dziejach przede wszystkim jako dziennikarz, redaktor dodatku kulturalno-literackiego „Rejsy" do „Dziennika Bałtyckiego", gdzie pracował razem z Lechem Bądkowskim. Współpracując z Lechem, promował na łamach pisma problematykę kaszubską, ułatwiał debiuty literackie młodym pisarzom i poetom.

W gronie twórców z gdańskiego środowiska literackiego skupionego wokół Lecha Bądkowskiego, zaprzyjaźnionych ze społecznością zrzeszoną, z czasopismami „Kaszëbë" i „Pomerania", obok Lecha i Franciszka znalazła się wcześnie Róża Ostrowska (1926–1975), zapisana w naszych dziejach jako dziennikarka radiowa, kierownik literacki Teatru „Wybrzeże", zakochana we Wdzydzach autorka mitycznej powieści *Wyspa* i współautorka z Izabellą Trojanowską pierwszego *Bedekera kaszubskiego*. Róża Ostrowska – fascynująca w przyjaźni i współpracy piękna kobieta – jest adresatką pierwszej z trzech części wierszy Fenikowskiego zawartych w omawianym tomiku, powstałych w latach 1953–1955. Róży wyjątkowość sygnalizuje już pierwszy z dedykowanych jej wierszy, w którym autor głosił:

Gdy czerwienieje liść dzikiego wina,
wtedy się właśnie jesień rozpoczyna.

Gdy czerwienieje Dom opatów
bluszczem
Radunia smutniej i jesienniej pluszcze.

Gdy czerwienieją na straganach jabłka
wchodzi do miasta jesień – smutków
matka.

Pod basztą Jacek pośród jabłek siada,
na znak jej ręki gaśnie zorza blada.

Ciemnieje niebo, pochmurnieją oczy,
plecy przekupki ciężki tobół toczy.

[1] Zob. B. Wojewódka, „Spuścizna Franciszka Fenikowskiego w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie", „Acta Cassubiana", t. IV, 2002, s. 148–184.

[2] Stąd przed laty Instytut Kaszubski poświęcił życiu i twórczości Fenikowskiego konferencję, której owocem jest książka *Franciszek Fenikowski. Kaszuby na nowo opisane*, pod red. D. Kalinowskiego, Słupsk – Gdańsk 2012.

Na Straganiarskiej, Grodzkiej,
Kołodziejskiej
mroczą przechodniów gusła
czarodziejskie.

I coraz smutniej, coraz bardziej szaro.
Nikt się nie oprze tym jesiennym
czarom.

Nikt? Wyjdź naprzeciw czerwonej
jesieni,
jeden twój uśmiech w wiosnę ją
zamieni.

Czytając je, poznajemy klimaty tamtych dni lub wspominamy Wdzydze sprzed ponad pół wieku, przyrodę i ludzi, wśród których zakorzeniła się Róża, a za jej przyczyną niejeden z jej znajomych, przyjaciół i wielbicieli, z których najbardziej twórczy na polu poezji adresowanej do niej okazał się Franciszek Fenikowski.

W gronie przyjaciół Róży i Franciszka, Lecha Bądkowskiego i Izabelli Trojanowskiej znaleźli się m.in. Maria Kowalewska, wówczas zastępczyni dyrektora Wydawnictwa Morskiego, Maria i Antoni Bolesław Facowie, Renata i Wojciech Kiedrowscy, a przede wszystkim poeta i budowniczy nowego Starego Miasta Gdańska Zbigniew Szymański oraz absolwentka UAM, wykładowczyni historii sztuki i kierownik biblioteki Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku Teresa Sierant. Ona oraz Szymański, zauroczeni pierwotnie Mazurami, rychło zakorzenili się w krainie wdzydzkich jezior. Teresa stała się wkrótce najbliższą Franciszkowi Fenikowskiemu, wędrując z nim po kraju i Europie wśród unikatowych krajobrazów śladami przeszłości i piękna sztuki minionych wieków. Owocem tej miłości Franka, jak mówili o Fenikowskim przyjaciele, jest najliczniejsza grupa wierszy powstałych w latach 1956–1968, dedykowanych Teresce, początek jednego z nich – bez tytułu – został tytułem tomu.

To dla ciebie chcę, miła, zatrzymać
wszystkie sprawy tych dni kilkunastu,
gdyśmy razem wymknęli się miastu
tropić lato – złotego olbrzyma,
gdy deszcz srebrną rozszlochał topolę,
gdy zasępił się świerk, dąb osowiał,
kiedy olcha na brzegu Ostrowia
nam zielonym była parasolem,
gdyśmy licząc deszczu krople szklane
prosto w mokrą twarz śmiali się słocie
i nie budzik nas budził w namiocie,
ale dzikich krzyk kaczek nad ranem.

To dla ciebie, dla ciebie, dla ciebie
chcę ocalić wędkarza cień ptasi,
kształt obłoku, co słońce tchem gasi,
jak grzywiasty smok pełznąc po niebie,
i świt, który prawo sobie rości
do gwiazd lśniących w jeziorze,
w trzcin koszu,
i ten wiatru wysokiego poszum
przejmujący aż do szpiku kości.

1960

Czytelnik łatwo może zauważyć, że ten wiersz, podobnie jak wiele innych Franciszka Fenikowskiego, powstał nad Jeziorem Wdzydzkim.

Franciszek Fenikowski był wspaniałym poetą i pisarzem, ale niełatwym w codzienności człowiekiem, oderwanym od realiów życia, nieszczęśliwie uwikłanym w sprawy najbliższej rodziny, osaczonym przez matkę, stąd i niełatwość jego związków, szukającym nazbyt często ukojenia w alkoholu. Wyrwawszy się z rodzinnego domu w Orłowie, zamieszkał na oliwskim Przymorzu, borykając się z problemami samotniczego życia.

Szczęśliwym zbiegiem okoliczności, zapoczątkowanym pomyłkowym połączeniem telefonicznym, w 1975 roku poznał ostatnią swoją miłość. Była to Irena Orzechowska, z domu Hozakowska, torunianka z ducha, mieszkanka Warszawy. Ona to spowodowała, że Fenikowski zdecydował się opuścić Gdańsk i zamieszkać na stałe w Warszawie. Ona też zapewniła Fenikowskiemu nieznaną wcześniej stabilizację, obdarzając go miłością i codziennym uznaniem jako wybitnego poetę i pisarza. Zapewniła również najtroskliwszą opiekę, walcząc o jego zdrowie z postępującymi chorobami. Po jego śmierci całym jej „dążeniem było, aby żył dalej w swojej twórczości". Porządkując ogromną spuściznę pisarza i poety związanego z Trójmiastem, Kaszubami, morzem i Pomorzem, przejęła kontakty męża z środowiskiem przyjaciół gdańskich, m.in. z „Pomeranią" pod red. Wojciecha Kiedrowskiego. Na łamach tego pisma dzięki jej zabiegom ukazały się wiersze i inne teksty Franciszka. Pod firmą „Pomeranii" pojawił się jego niejeden osobny tomik. W tymże periodyku ukazały się też wspomnienia poświęcone Franciszkowi i Irenie, która zmarła w 1993 roku[3].

Mimo usilnych starań Ireny przygotowany przez nią tomik wierszy *To dla Ciebie…* czekał na wydanie ćwierć wieku. Ukazał się dzięki staraniom Instytutu Kaszubskiego w opracowaniu i ze wstępem Józefa Borzyszkowskiego, który współpracując z Teresą Sierant-Mikicicz, zadbał również o ciekawe fotografie i ilustracje rękopisów autora tomu. Oryginalną stronę graficzną książki zapewnił zaprzyjaźniony z Teresą Sierant-Mikicicz profesor ASP w Gdańsku Sławomir Lipnicki.

Na zawartość tegoż tomiku złożyło się również – w charakterze posłowia – kilka wierszy Zbigniewa Szymańskiego, seniora „Kaszubów Wileńskich", zaprzyjaźnionego z Franciszkiem Fenikowskim oraz

[1] Zob. wspomnienie Marii Kowalewskiej zatytułowane „Pamięci Franka", „Pomerania" 1983, nr 1–2, s. 25–26 oraz Wojciecha Kiedrowskiego pt. „Irena", „Pomerania" 1994, nr 6, s. 8–14. Na łamach „Pomeranii" ukazały się też osobiste wspomnienia syna Ireny, Krzysztofa Orzechowskiego, pt. „Irena i Franciszek", „Pomerania" 1999, nr 10, s. 14–17. Tam także trzy wiersze Franka dedykowane Irenie.

DO KUPIENIA NA
www.kaszubskaksiazka.pl

Różą i Teresą. Wśród tych utworów są takie, które zostały dedykowane Róży i Teresce, a także „Wiersz o Ziemi Kaszubskiej".

Promocja zbiorku *To dla Ciebie…* miała miejsce 8 marca br. w Bibliotece Akademii Sztuk Pięknych, w której Teresa Sierant przepracowała 45 lat. Była to nie tyle promocja, co swoisty benefis Teresy, głównej bohaterki spotkania, w czasie którego Karolina Kliszewska i Zbigniew Jankowski odczytali po kilka wierszy zawartych w tomiku, dedykowanych Róży, Teresce i Irenie.

Można powiedzieć, że ich autor przez całe twórcze życie szedł niejako śladem innego Wielkopolanina z Poznania – Bernarda Chrzanowskiego, który przed ponad stu laty poruszył wiatr od morza; który odkrywał Kaszuby dla rodaków z głębi kraju. Franciszek Fenikowski, dla którego początkiem zakochania w Kaszubach i morzu było Oksywie[4], podobnie jak Chrzanowski marzył, by po śmierci spocząć na tamtejszym cmentarzu, najpiękniejszym w Polsce. Tymczasem został pochowany na warszawskim cmentarzu parafii św. Katarzyny na Służewcu, a żona na nagrobku umieściła napis: „Był słońcem mojego życia". Jej syn, aktor i reżyser teatralny Krzysztof Orzechowski w wydanej niedawno bardzo ciekawej księdze swoich wspomnień osobne rozdziały poświęcił Matce i Frankowi[5]. Irena Fenikowska, przygotowując prezentowany tomik, wybrała dlań ciekawe motto – słowa Michała Anioła „Wiersz jest nad czas i nad śmierć". Zawarte w prezentowanym zbiorku wiersze Fenikowskiego, to właśnie tego rodzaju ponadczasowe znaki pamięci o Nim i Jego Miłościach. Pierwszy z dedykowanych Irenie, napisany w kwietniu 1975 roku, zawiera prośbę poety:

***

Bądź ze mną aż do końca,
aż do ostatniej chwili,
gdy krąg sczernieje słońca,
gdy się nade mną schyli
ta, która z mgły ma ciało,
gdy ujrzę ją w agonii:

…Gotycką, mglisto-białą,
z klepsydrą w wąskiej dłoni.

kwiecień 1975

Prośba ta została wysłuchana! Ostatni wiersz poety, powstały w Wigilię 1981 roku – tamtego roku! – głosi:

Gdy się opłatkiem przełamiesz
ze mną,
to krwią nam w palcach spłynie
opłatek…

Nie wzeszła Gwiazda nad ziemią
ciemną,
płynie przez zaspy płacz żon, sióstr,
matek,
Bóg dziś nam w śląskiej rodzi się
sztolni
choć czołg na drodze stoi
w zamieci…

Noc nie trwa wiecznie, wstaniemy
wolni
ranna nam łuna jutro zaświeci.

Warszawa, 24.12.1981

Tym to wierszem Franciszek Fenikowski pożegnał się ze światem, pozostawiając nam swoją twórczość, z której szczególnie wiersze – te dla Róży, Tereski i Ireny oraz wszystkie inne – są świadectwem jego talentu i wrażliwości. Był bowiem człowiekiem, który dzięki wyjątkowej empatii widział i słyszał więcej niż inni. Zadziwiał swoich wielbicieli i przyjaciół ogromną wiedzą (zawsze czytał lub pisał, nawet w czasie podróży), lekkością poetyckiego pióra, szczególną życzliwością dla czytelnika, jak i niepowtarzalną nutą humoru, a także autoironii. Dziś pomagają nam to odkryć jego niepowtarzalne dedykacje, których bogaty zestaw, zebranych z książek dedykowanych Irenie Fenikowskiej, został zaprezentowany w tymże tomiku. Jest wśród nich dedykacja zawarta w zbiorku *Kamienne kręgi,* będąca świadectwem szczególnych więzi poety z naszą małą pomorską ojczyzną. Ota ona:

„Piękna nasza ziemia polska"
od Chicago do… Tobolska,
lecz najbardziej mnie zachwyca
Hel, Rozewie, i Wieżyca.
„jeśli nie chcesz mojej zguby"
– pojedź ze mną na Kaszuby,
chcę, by Ci się co noc śniła
ma pomorska ziemia, Miła!

Gdańsk, w listopadzie 1975

Mam cichą nadzieję, że tomik ten przyczyni się do zainteresowania życiem i twórczością Franciszka Fenikowskiego oraz powstania jego biografii.

W.B.

Franciszek Fenikowski, *To dla Ciebie...*, w opr. i ze wstępem Józefa Borzyszkowskiego, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2016.

[4] Jeden z tomików jego wierszy nosi tytuł *Na początku było Oksywie.*
[5] Zob. K. Orzechowski, *Podróż ku kresu pamięci,* Olszanica 2015, s. 275–292.

Rodzynné tradicje...

Dzywnym zrządzenim dosta sã w mòje rãce książka Adama Mùrawszczégò *Rodzinne tradycje strażackie.* A wszëtkò jakbë za sprawą sp. Jerzégò Kamińszczégò z Barłążna na Kòcewim – rzezbiôrza, ò chtërnégò ùroczëstoscë 20-lecégò robòtë pisała jem w „Pòmeranii". Relacjô jesz sã nie ùkôza, jak doszła naju wiadomòsc ò smiercë artistë.

Niedôwno dosta jem lëst òd wastë Adama Mùrawszczégò z prosbą ò nadesłanié wspòminków ò jegò szwagrze Jerzim, bò chce wëdac albùm ò nim. Òb czas telefònicznëch kôrbiónków ùgwësniwała jem sã, że mòjim rozmòwnikã je człowiek ò cekawëch zainteresowaniach: genealogiczné drzewa, filatelisticzné zbiérczi… Zacekawiła mie òsoblëwie ùdostónô informacjô ò wëżi wspòmnióny książce. „Rodzynné – ùrwała jem wasce Adamòwi – to mùszi bëc czekawé. Jô téż bë mògła pisac, chòc ò jinëch, bò lesnëch tradicjach w mòji rodzënie. Mdã rôd, czej bãdã mògła jã czedës òd wastë pòżëczëc" – dodała jem. Stanãła jem w zadzywòwanim, czej za czile dniów dosta jem òd brifczi *Rodzinne tradycje strażackie*, a do te jesz z cepłą dedikacją. Czim zasłużëła jem na taczi negòroczny jastrowi darënk? A jesz do te wiém, że ùsôdzca miôł leno dwa egzemplarze.

Chùtkò doznała jem sã, że móm cekawi materiôł na ùczbë jãzëka, historii i kùlturë kaszëbskò-pòmòrsczi. To nick, że pò pòlskù, bò dokazë pisóné letczim, równak bëlnym piórã lubią licealiscë tłomaczëc abò pisac w rodny mòwie ò sprawach nima zainspirowónëch.

Cél napisaniô książczi je zamkłi w titlu, a pòdsztrëchniãti we wprowôdzenim: „przekôzac wspòminczi ò mòjich bëlnëch przódkach ògniôrzach". A wspòminczi ò nich i dokazach starków, òjca, półbracynów, cotków i ùjów są pòzebróné w òsmë rozdzélach. Jem dbë, że mdze to dlô mie wspòmóżką, a dlô ùczniów zachãcbą do jesz wiãkszégò wzbògacywaniô najégò „szkòłowégò archiwùm" pt. „Dokazë najich przódków". Przezdrzimë naje zbiérczi i wiadą ò ògniôrzach w ùczniowsczich rodzënach pòdzelimë sã z ùsôdzcą. Przëzdrzec sã jidze Tczewòwi i jegò historii òd jiny stronë, a znónémù donëchczas licealistóm chòcbë z dokazów Anë Łajming. Czas wëbrac sã do tczewsczi biblioteczi, gdze robi znóny brusczim licealistóm Krësztof Kòrda, jaczémù m. jin. dzãkùje ùsôdzca książczi. A wszëtkò to dopòmòże w lepszim ùdzélu w Kònkursu Wiédzë ò Pòmòrzim òrganizowónym przez Klub Sztudérów „Pomorania" w Gduńskù. Nie dzyw, że nôwiãcy ùsôdzca pisze ò historii ògniarstwa, òsoblëwie w swòjim ùlubionym miesce Tczewie, i jegò na rozmajiti ôrt òrganizowónëch karnach, chtërnëch nazwë òtmikają pòsobné rozdzéle. Historiô ògniarstwa zajimô wiele placu, z òpisënkã nôbarżi ùchòwónëch zdarzeniów w biôtce z ògniã. Nadczidniãcé przez ùsôdzcã, że „jeden z nôbarżi znónëch strzédnostalatnëch przesądów gôdô, cobë nie gasëc ògnia pòwstałégò òd piorëna", zachãcy młodégò czëtińca do skòrzëstaniô z dokazów Jerzégò Trédra dlô lepszégò òbjasnieniô genezë, a mòże przë ti leżnoscë przeanalizëje czekawé frazeòlogizmë sparłãczoné z ògniã. Mëszlã, że mòji ùczniowie bãdą chcelë zając sã bòkadoscą pòdónëch w książce pòzwów ògniôrzowégò sprzãtu, jegò tłomaczënkã na kaszëbsczi, a nôleżnicë Radzëznë Kaszëbszczégò Jãzëka nie òdmówią swòjégò òbsądu tegò przekładu. Na technikã bòkadoscë òdjimków w dokazu Mùrawszczégò, jich tematikã, ògniôrzowé na nich merczi, nôwiãkszé bôczenié dadzą mòji chòniczczi technicë, z klasów ò taczim profilu. A mòże nalézą mòtiwë do III edicji Òdjimkòwégò Kònkùrsu „Kaszëbë sztótã zatrzimóné" òrganizowóny w jich szkòle? Mie nôbarżi ùwidzôł sã rozdzél pt. „Swiãti Florión – patrón ògniôrzów". Swiãti Pańsczi, a westrzód nich Florión – to wdzãczny mòtiw najich lëdowëch artistów, chtërnëch nôzwëska i dokazë ò tim swiãtim nalazłë sã w rozdzélu ùbòkadnionym legendama, pòwiôstkama. Òb czas czëtaniô rozdzélu nalôżóm nié le corôz wiãcy òdpòwiescë na pòstawioné na zôczątkù pëtanié „Kim je Swiãti Florión?", ale rodzy sã mësla… òprôcowaniô z ùczniama szlachù dokazów kaszëbsczich i kòcewsczich lëdowëch artistów ò tim swiãtim.

Wôrt ùwôżno zapòznac sã z historią pòwstaniô książczi *Rodzinne tradycje strażackie* w rozdzélu „Miast zakùńczeniô, dwa słowa ò se – Adóm Mùrawsczi", cobë zrozmiec, że wôrt sã czasã zatrzëmac, pòsłëchac a pòkôrbic, zbierac pamiątczi, bò mòże pòwstac bëlno wëdóny dokôz, chtëren mdze inspirowôł jinëch. A póczi co, dzãkùjã wasce Adamòwi Mùrawszczémù, że zgòdzył sã na zéńdzenié z wespòlëzną Lëpùsza, gdze ògniôrze ùdokazniwelë, że służą pòmòcą ni le w zagrôżbie. Nôleżnicë KPZ w Remùsowim Lipnie wiedno wiedzelë, że na starżë kaszëbsczich tradicjów stoją z nima lëpùsczi ògniôrze. I jesz jedno… jem gwësnô, że w realizacji planów szkólny i licealistów dopòmògą absolwencë I Kaszëbszczégò Òglòwòsztôłcącégò w Brusach, òsoblëwie maturancë kaszëbszczégò jãzëka, westrzód chtërnëch są téż ògniôrze.

FELICJÔ BÔSKA-BÒRZËSZKÒWSKÔ

Adam Murawski, *Rodzinne tradycje strażackie*, Wydawnictwo Region, Gdynia 2016.

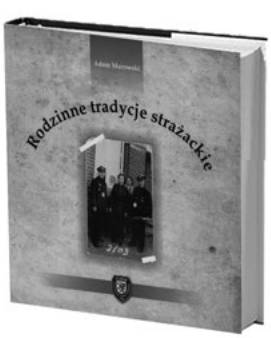

DO KUPIENIA NA
www.kaszubskaksiazka.pl

Wielkie sprawy małego człowieka

Janusz Mamelski nie jest literatem celebryckim. Unika szumnych wypowiedzi, nie sprzecza się na spotkaniach literackich, bardziej obserwuje, aniżeli komentuje. Opublikował dotąd kilka pozycji, które sytuują go jako tłumacza na język kaszubski *Trenów* Jana Kochanowskiego (I wyd. 2009) albo jako zbieracza i stylistę baśni, legend i podań pomorskich zawartych w tomach: *Legendy kaszubskie/ Kaszëbsczé legeńdë* (I wyd. 1999), *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub/ Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb* (2004), *Bajki kaszubskie/ Bôjczi kaszëbsczé* (2009). Angażował się również Mamelski w opracowanie miniprzewodnika pt. *Sianowo. Sanktuarium Królowej Kaszub* (I wyd. 2007) oraz w wydanie książki-przewodnika pt. *Łażoch z Kaszubą czyli będzie, co ma być* (2016). Już to zestawienie ukazuje specyfikę pedagogiczno-społecznego zaangażowania kaszubskiego literata, który kieruje swą twórczość przede wszystkim w stronę młodego czytelnika, urzeczywistniając cel poznawczej użyteczności.

Pojawiający się w 2016 roku tom Janusza Mamelskiego pt. *Mack* jest jego drugą po dwujęzycznym tomiku wierszy pt. *Żëcé dzecy/ Życie dzieci* (2012) w pełni autorską propozycją. Książka wydana przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie zawiera dwadzieścia pięć opowiadań. Pierwotne wersje wielu z nich były publikowane w dodatku edukacyjnym do „Pomeranii" „Najô ùczba". Wszystkie zogniskowane zostały na opisie zabawnych przygód i doświadczeń chłopca w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Kolejny raz warto przyklasnąć udziałowi w wydaniu kaszubskiej książki Joanny Koźlarskiej, która przygotowała świetne ilustracje. Wygląd Macka z rozczochraną czupryną, z „kanciastą" gestykulacją i z wyrazistą mimiką to trafne plastyczne odzwierciedlenie specyficznego stylu zachowania i myślenia chłopca. Pomysłowe i dynamiczne rozplanowanie ilustracji na stronach niewątpliwie wydatnie ożywia wygląd książki. Nawet takie elementy, jak minirysunki pszczoły czy ciastka z wisienką umieszczone na rogach kart, tuż obok oznaczenia stopki, trzeba uznać za drobne, ale jakże sympatyczne elementy grafiki Koźlarskiej. Zarówno zatem strona treściowa zbioru Mamelskiego, jak i wygląd zewnętrzny książki-przedmiotu odpowiada na zapotrzebowanie czytelnicze wśród najmłodszego i młodego odbiorcy literatury kaszubskiej.

Główny bohater książki został przedstawiony w różnych odsłonach. Bynajmniej nie tylko dydaktycznie czy moralistycznie, choć trudno, aby takie konteksty się w narracji nie pojawiały. Pierwszym sygnałem sugerującym, jak traktować dziecięcą postać, jest jego imię – Mack. W tradycji kaszubskiej jest to miano szczególnie naznaczone. Wszak w powszechnym wymiarze kojarzy się z postacią ironiczno-satyrycznego narratora felietonów Aleksandra Labudy nazwanego przez autora Gùczów Mack. Trzeba jednak uważać na takie skojarzenie, ponieważ opowieści Labudowego Macka sprzed dziesiątek lat i małoletniego Macka z czasów dzisiejszych dotyczą zasadniczo odmiennych kwestii. Niemniej i w jednym, i w drugim przypadku pojawia się swoisty typ humoru, który ma swój „nieprawomyślny" charakter, wyśmiewający nie tylko ludzi i ich przywary, ale także ironicznie komentujący sprawy poważne i zasadnicze. Wśród przygód dziecięcego Macka nie będzie może momentów na salwy śmiechu, jednakże właśnie drwina ukryta w logice myślenia chłopca nie będzie wcale tak różna od wywodów dorosłego Macka napisanych w zupełnie innych warunkach kulturowych.

Kim jest tytułowy Mack z opowiadań Mamelskiego? Po pierwsze to rojber, czyli dziecięcy psotnik, który ma swoje zdanie i go broni, poza tym potrafi wywalczyć zabawki od swojego brata, a i w grupie rówieśników ma poważanie. Nie jest socjopatą, nie wykazuje zespołu nadruchliwości, to po prostu zdrowy chłopiec, który ma potrzebę doświadczania świata i wszelkich jego tajemnic. Po drugie Mack to *knôp bùszny*, czyli taki, który ma poczucie własnej wartości i zamierza o siebie zadbać w czasach, kiedy wszyscy zdają się nim rządzić. Najbardziej uzależniony jest od ojca i matki, co daje mu tak chwile pewności i spokoju, jak momenty zupełnej zależności. Dzieje się tak w opowiastce o upragnionym przez niego prezencie komunijnym w postaci komputera, który jest używany nie przez niego, lecz przez jego rodziców (*Kompùter*). Albo w innym momencie, kiedy musi przebywać z kuzynostwem w imię zachowania poprawnych relacji rodzinnych (*Swiãta*).

Opis Macka i jego świata dokonuje się w książce Mamelskiego dzięki narratorskiej empatii. Cały czas opowieść snuta jest z perspektywy małoletniego chłopca, którego wrażliwość, potrzeby i wartości wystawione są na próbę wobec świata dorosłych. Rzeczywistość pełnoletnich w generalnym wymiarze jest trudna i zniechęcająca, co dziecięcy bohater odczuwa na własnej skórze, kiedy próbuje realizować klasową politykę (*Demòkracjô*). Właśnie tutaj, w życiu szkolnym, poznaje pierwsze metody zdobywania popularności i znaczenia, które bynajmniej nie są etycznie klarowne. Pozytywne strony dojrzałej egzystencji odkrywają się przed Mackiem powoli, kiedy uczy się, na czym polega bycie

ministrantem (*Służka*), albo wchodzi w zawiłą problematykę wyborów tożsamościowych (*Wanoga*), w których przychodzi mu się określić, czy jest Polakiem, Niemcem czy Kaszubą. Mimo codziennych trosk dziecięcy bohater nie popada jednak w pomieszanie i zwątpienie. Zakochuje się dziecięcą miłością w nauczycielce ze szkoły (*Ùcecha*) oraz przeżywa nowe dla siebie fascynacje „egzotyką" świata dziewcząt (*Snôżota*).

Mamelski w swoich opowiastkach o rezolutnym chłopcu nie ukrywa również najbardziej gorzkich lekcji dla dziecięcego czytelnika. Na przykład Mack na własnej osobie odczuwa, na czym polega prawdziwa przyjaźń, kiedy doświadcza siły kłamstwa i manipulacji ze strony wydawałoby się najlepszego kolegi (*Cëgaństwò*). Albo chłopak odkrywa wielkie dramaty ludzkie, jak to się dzieje w rozdziale *Nieszczescé*, który rozgrywa się w szpitalu, na oddziale ortopedycznym. Mimo lekkiej narracji nie brakuje tutaj informacji o tytułowym nieszczęściu, bólu, a nawet śmierci bliskich. Takie partie zbioru historyjek o Macku są bardzo potrzebnym elementem realizmu, który nie pozwala traktować wszystkich przygód młodziutkich postaci z przymrużeniem oka.

Wyraźną zaletą opowiadań Mamelskiego jest zawarta w nich swoista dyskusja z najnowszymi trendami kulturowymi, tak szeroko omawianymi w różnych mediach komunikacyjnych. Nie jest to nawet jakaś debata wprost, to rodzaj podskórnej drwiny z „poważnych" problemów pedagogicznych lub „politycznych" sporów o wartości. Pojawia się ona w kilka miejscach zbioru historyjek o Macku i pozwala wydobyć na powierzchnię świeży typ humoru słownego i sytuacyjnego. Weźmy kilka przykładów… Oto w opowiadaniu *Miłota starszich* przez chwilę mali przyjaciele rozważają, czy nie zgłosić do Rzecznika Praw Dziecka albo Centrum Reagowania Kryzysowego faktu, że dostały karę cielesną. W innym zaś opowiadaniu pt. *Europa* większa grupa dzieci bawi się w grę, która wykorzystuje elementy europejsko-bliskowschodnich konfliktów imigracyjnych i cywilizacyjnych. Wreszcie w rozdziale zatytułowanym *Móda* kilkoro przedszkolaków i uczniów bawi się w rodzinę, naśladując ze świata dorosłych model nie tylko tradycyjnego stadła, ale również małżeństwo homoseksualne. Odwaga w doborze tematu przez Mamelskiego polega tutaj na tym, że nie trzyma się on politycznej poprawności i nie przekonuje do szlachetnego postępowania wychowawczego, odpowiedniej postawy ideowo-politycznej czy konwencjonalnych ról społecznych, ale po prostu odwzorowuje zachowania dzieci, ich zabawę, prostolinijność, naiwność, a także prawdomówność i spontaniczność. Takie właśnie cechy pozwalają ujrzeć, wydawałoby się nierozwiązywalne problemy globalne w zupełnie nowym świetle. Oczywiście nie są to rozwiązania podane serio i w dydaktycznym namaszczeniu. Właśnie w codziennych małych odkryciach egzystencjalnych prawd kaszubskie dzieci znajdują radość życia, źródło optymizmu i zdolność do adaptacji.

Propozycja literacka Janusza Mamelskiego istnieje w dzisiejszej sytuacji publikacyjnej w ciekawym układzie komunikacyjnym. Warto bowiem zestawić historyjki o Macku z tymi, które zawarte są w *Balbinie z IV B* Danuty Stanulewicz w tłumaczeniu Bożeny Ugowskiej. Tak jak Mamelski zasadniczo odnosi się do rzeczywistości przeżywanej z punktu widzenia chłopców w wieku szkolnym, tak opowieść Stanulewicz jest przedstawieniem wrażliwości i problemów świata okołodziesięcioletnich dziewczynek. Dopiero łączne czytanie tych książek pozwala ukazać we współczesnej kaszubszczyźnie wielkie sprawy małych ludzi.

Ostatni rozdział zbioru Mamelskiego pt. *Dzecuszkò* dotyczy pojawienia się nowego członka rodziny – dziewczynki. Można więc mieć nadzieję, że wkrótce przeczytamy o dalszych losach rodziny Macka. Zabawnych i mądrych opowieści o człowieku nigdy nie za dużo.

DANIEL KALINOWSKI

Janusz Mamelski, *Mack*, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2016.

REKLAMA

www.KaszubskaKsiążka.pl

zamówienia telefoniczne pod numerem 607904846

SPORT

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Pobiegane!

Forma gramatyczna tytułu nie powinna dziwić czytelników „Pomeranii". Nie wiem, czy hasło „pobiegane!" jest nieświadomym zapożyczeniem z języka kaszubskiego, czy świadomym przekręceniem formy polskiej. To pytanie do językoznawców. „Pobiegane!" to przede wszystkim hasło motywacyjne, informujące o tym, że trening już za nami.

Kilka ostatnich wpisów poświęciłem grom zespołowym, które pasjonują, jak sądzę, niemałą liczbę czytelników. Tym razem chciałbym przybliżyć wydarzenia, które mogą zainteresować każdego sportowca-amatora. Sądzę, że prawie każdy, kto miał styczność z aktywnością sportową, czy to w szkole podczas lekcji wychowania fizycznego, czy później indywidualnie – nie znosił biegania. Bo to nudne, męczące i niedające frajdy, którą zapewnia np. bieganie za piłką. Jednakże w ostatnich latach moda na bycie fit, na aktywny styl życia, która dzięki Bogu, przywędrowała i do nas z zachodu, zmieniła postrzeganie biegania.

Amatorskie bieganie stało się stylem życia dla wielu osób, również dla mnie. Pokonywanie własnych barier, poprawa samopoczucia, rzadsze sięganie po używki, walka o prawa biegaczy w mieście (ciągła dyskusja o prawach kierowców – rowerzystów – biegaczy w przestrzeni publicznej) nakręcają biegowy „biznes". Z własnego doświadczenia wiem, że strasznie trudno oderwać się od aktywności. A kilkutygodniowa (czy kilkumiesięczna) przerwa spowodowana kontuzją to najgorszy koszmar dla sportowca-amatora. Jak grzyby po deszczu wyrastają kolejne imprezy dla biegaczy, gdzie za niewielką opłatą można spotkać się z ludźmi, którzy mają tak samo nierówno pod sufitem jak my. Kolejne gminy, samorządy przekonują się, że ściągnięcie do siebie kilku setek biegaczy to świetny pomysł na promocję regionu. Zdrowa konkurencja na rynku imprez sportowych pozwala biegaczom przebierać w ofertach, porównywać zawartości pakietów startowych, kolekcjonować co wymyślniejsze medale, a i jakość organizacji biegów naturalnie wzrasta, bo walka o klienta-biegacza trwa. Turystyka biegowa kwitnie, często przy okazji biegu można zwiedzić nowe miejsca lub odwiedzić te, w których nie było nas kilka lat. I znów przykład z autopsji. Swoją przygodę z bieganiem rozpocząłem w 2015 r., jak większość postanowieniem noworocznym. Chciałem przebiec 10 kilometrów, aby uczcić Święto Niepodległości AD 2015. (Polecam ten sposób świętowania – na sportowo!). Jednak forma przyszła wcześniej, i postanowiłem swój debiut na imprezie masowej zaliczyć już na wrześniowym Biegu Westerplatte w Gdańsku*. Impreza była zorganizowana świetnie, a po biegu miałem czas na odwiedzenie pomnika oraz miejsca pamięci – które pamiętałem jak przez mgłę z wycieczek szkolnych z czasów szkoły podstawowej.

Inicjatywą, której szczególnie kibicuję, jest cykl biegów pod hasłem „Kaszuby Biegają", seria imprez organizowanych w kaszubskich gminach, od Wejherowa, przez Szemud, Przodkowo... Sierakowice, aż po Wdzydze. Integracja kaszubskich biegaczy, spotkania grup biegowych z Pomorza (i nie tylko), wymagające trasy (wszak teren Kaszub nie należy do najbardziej płaskich w kraju) – to tylko nieliczne atrakcje, które można zaobserwować na zawodach spod znaku KB**.

Bardzo istotnym elementem imprez masowych są towarzyszące im imprezy dla dzieci. Podkreślam tu aspekt wychowawczy, pokazanie, że sport to zdrowie i dobra zabawa. Dobre wzorce płynące od rodziców. Zarażanie pozytywną rywalizacją, zarażanie sportem to bardzo dobry prognostyk na przyszłość.

Trwający boom na bieganie nie byłby możliwy, gdyby nie sprzyjająca temu atmosfera, również wykreowana przez marketingowców w celach zarobkowych, ale.. Ale jeśli przy okazji mamy – jako społeczeństwo – więcej się ruszać i dbać o to, co ląduje na naszych talerzach, jestem na TAK!

W czasie majówki pasjonaci biegania z zapartym tchem śledzili zmagania prowadzone pod patronatem jednej ze światowych marek odzieży sportowej. Sztab ekspertów przygotowywał czołówkę maratończyków do pobicia niewyobrażalnej granicy 2 godzin na królewskim dystansie. Było bardzo blisko, na włoskim torze Monza osiągnięto rezultat 2:00:25. Ledwie 26 sekund zabrakło do historycznego wyniku. Może to niepobicie rekordu będzie sprzyjało dalszemu interesowaniu się tym sportem? Oby tak, oby jak najwięcej z nas znalazło czas na bieganie!

A dla szukających jeszcze mocniejszych wrażeń niż bieg maratoński pozostaje triathlon, ale o tym innym razem…

MATEUSZ J. SCHMIDT

* Bieg Westerplatte w Gdańsku jest najstarszym w Polsce masowym biegiem ulicznym. W roku 2017 będziemy obchodzić jego 55. edycję!

** O tym cyklu, oficjalnie zainaugurowanym w 2013 r., pisaliśmy w „Pomeranii" 11/2014 (s. 44–45). W br. odbywa się jubileuszowa, już 5. edycja biegów – przyp. red.

Klëka

WEJROWÒ. ZÔS JE „ZYMK”

Wrócył! Òstôł wëdóny dzesąti numer pismiona „Zymk”, jaczé przez lata zrzeszało młodëch kaszëbsczich ùtwórców.

W nônowszim zsziwkù pùblikùją swòje tekstë nié le przedstôwcowie nômłodszégò pòkòleniô ùtwórców, bò są téż westrzód aùtorów ju doswiôdczony piszący, jak Jón Natrzecy abò Artur Jablonsczi. Króm nich mòżemë w nônowszim „Zymkù” przeczëtac dokazë Gracjanë Pòtrëkùs, Wòjcecha Mëszka, Adama Hébla, Hanë Makùrôt czë Karolënë Weber.

Redaktorama zsziwkù są sztudérzë drëdżégò rokù kaszëbsczi etnofilologie Gduńszczégò Ùniwersytetu. Dzesąti „Zymk” wëdało Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi we Wejrowie i prawie w sedzbie tegò môla 20 maja òbczas Nocë Mùzeów òdbëła sã pierszô jegò promòcjô.

RED.

WEJROWÒ. NOC BÒGATÔ W ATRAKCJE

Noc Mùzeów bëła na całim Pòmòrzu bòkadnô w rozmajité atrakcje. Wierã nôwicy rozegracjów sparłãczonëch z kaszëbizną przëszëkòwało Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi we Wejrowie.

Òdwiedzający ten môl w sobòtã 20 maja mògë m.jin. òbezdrzec wëstôwk malarsczich dokazów Maceja Tamkùna z cyklu „Poczet władców Pomorza”. Dlô lubòtników kaszëbsczi mùzyczi wëstąpiła kapela „Czarne kapelusze”, jakô zagrała lëdową mùzykã i biesadné sztëczczi pò kaszëbskù. Króm nich kòncert dało karno Fucus, jaczé ju òd 2003 r. graje na rozmajitëch pòmòrsczich (i nié leno) binach. Tim razã promòwelë swòjã nową platkã *Tak to je*, jakô bierze mùzyczné pòdskacënczi nié leno z najich strón, ale téż z Bałkanów abò Irlandzczi.

Òbczas Nocë Mùzeów bëła promòcjô albùmù *Świątynie powiatu wejherowskiego*, nônowszégò zsziwkù „Zymk” i książczi Móniczi Kùbiszôk (pòl. Kubisiak) *Tajemnice grodu Wejhera*.

W sobòtny wieczór châtny mògë wzyc ùdzél w terenowëch jigrach i zabawach kaszëbsczich skaùtów.

RED.

KROKÒWÒ. NA TCZÃ FLORIANA CENÔWË

Òdj. z archiwùm KPZ w Krokòwie

200 lat temù – 4 maja – ùrodzył sã Florión Cenôwa zwóny bùdzëcelã Kaszëbów. Z ti leżnoscë Radzëzna Gminë Krokòwò mô ùchwôloné rok 2017 jegò rokã. Nôleżnicë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô w Krokòwie wespół ze Spòdleczną Szkòłą w Sławòszënie – wsë, gdze ùrodzył sã Cenôwa, włączëlë sã w òbchòdë jëbleùszu, òrganizëjącë pòtkanié na témã żëcô i ùtwórstwa Wiôldżégò Doktora w sławòszińsczim Dodomie Kùlturë.

Wielno zeszłi òbzérnicë mielë mòżlëwòtã pòznaniô jegò biografie pò kaszëbskù i pò pòlskù a téż dzélëkù dokazu „Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą”. Òsoblëwą reakcjã ùczãstników bùdzëłë szpòrtë i anegdotë sparłãczoné z bòhatérą ùroczëznë. Bëła téż mòżlëwòta òbezdrzeniô kòpii zapisënkù z parafialnëch knégów ò chrzce Cenôwë w kòscele w Żarnówcu, jaczi ùdostôł i doprowadzył do przetłómaczeniô z łacëznë na pòlsczi jãzëk Stanisłôw Kùr.

W programie ùroczëznë bëłë téż pòéticczé dokazë Jana Karnowszégò namienioné bùdzëcelowi Kaszëbów, a téż ùsôdzczi Hieronima Derdowszégò i dzél romana Francëszka Fenikòwszégò *Zaklęty zamek*. Prezentowelë je: Éwa Kùr, Jadwiga Kirszling, Marianna Stin (pòl. Styn), Stanisłôw Kùr, Łukôsz Krefta i Róman Kòscelniôk (pòl. Kościelniak).

Òbczas rozegracji òstałë wrãczoné nôdgrodë i wëprzédnienia laùreatóm plasticznégò kònkùrsu „Florian Ceynowa w oczach dziecka”, jaczi bél zòrganizowóny pòd patronatã Spòdleczny Szkòłë w Sławòszënie w szkòłach gminë Krokòwò.

Wëstąpiła téż Òrkestra Ògniôrzów ze Sławòszëna i dwa regionalné karna: Kaszubianki z Wiôldżi Wsë i Kaszëbskô Rodzëzna z Lëni.

BÒŻENA HARTIN-LESZCZIŃSKÔ, TŁÓM. RED.

GDUŃSK. WANOGA DO KASZËBSCZÉGÒ DODOMÙ

Spòlëznowô Spòdlecznô Szkòła „Niedźwiednik" we Gduńskù òbchòdzy latos 25-lecé dzejaniô. W jëbleùszowim rokù rozszerzwilë swój edukacyjny bédënk ò ùczbã kaszëbsczégò jãzëka. Jak rzekła nama szkólnô Mirosława Werdeckô, dzysdnia ùczi sã tegò przedmiotu 13 ùczniów i jesz pôrã, chtërny przëchòdzą na zajmë tej-sej. Ùczbë òdbiwają sã nié leno w szkòle. Dzecë pòznôwają m.jin. mùzea (np. Archeòlogiczné), Pedagògòwą Bibliotekã wespół z Regionalną Jizbą i jiné place zrzeszoné z kaszëbizną.

18 maja wëbrelë sã do restaùracje Mestwin w Kaszëbsczim Dodomie kòl szas. Straganiarsczi we Gduńskù. Pòznôwelë tam szmaczi regionalny kùchnie i pòtkelë sã z direktorã Biòra Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Łukaszã Richertã. Zwiedzëlë téż kaszëbską ksãgarniã, a na zakùńczenié wanodżi zrobilë so òdjimk pòd pòmnikã Swiãtopôłka.

RED. NA SPÒDLIM INFÒRMACJI MIROSŁAWË WERDECCZI, ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW SZKÒŁË „NIEDŹWIEDNIK"

GDINIÔ. ÙCZBË SPRZED 100 LAT

Òdj. ze zbiérów KFK

Kaszëbsczé Fòrum Kùlturë i gdińsczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô zòrganizowałë projekcjã filmù „Elementarz czyli jak przed laty dziateczki na Pomorzu uczono". 18 maja w Gdini ùczãstnicë zéńdzeniô mòglë sã doznac, jak wëzdrzałë ùczbë w pòmòrsczich szkòłach przed I swiatową wòjną i pò ùdostanim samòstójnotë przez Pòlskã. Scenarnik filmù przërëchtowała Joanna Gil-Slebòda, jakô napisała gò na spòdlim elementarzów z XIX w.

Pò prezentacje filmù wastnô Joanna wespół z aktorama: Macejã Slebòdą i Małgòrzatą Stachòwską-Slebòdą òpòwiôdelë ò tim, jak pòwstôł ten dokôz, jak wëzdrzałë robòtë przë jegò krącenim i pòdzelëlë sã swòją wiédzą ò tim, jak czedës bëłë ùczoné dzôtczi na Pòmòrzim.

Wôrt dodac, że filmòwą klasã zagrałë dzecë z Dretinia kòl Miastka. Króm swòjich rolów mùszałë téż naùczëc sã czëtac kaszëbsczé tekstë.

RED.

CZŁUCHÓW. WSPOMINALI AKCJĘ „WISŁA"

Fot. KJ

Pokrzyżacki zamek w Człuchowie, obecnie siedziba muzeum, staje się miejscem wielu cennych inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych. 29 kwietnia br. w 70. rocznicę akcji „Wisła" zorganizowano tam sympozjum popularnonaukowe i otwarto ekspozycję „Niemi świadkowie pamiętnych dni". Prelegentami byli dr hab. Bohdan Halczak oraz Bohdan Tchórz. Obchodom rocznicy towarzyszyła również wystawa fotograficzna „Karpackie cerkwie". Akcentem artystycznym był recital Lesji Szulc „Ukraina z dźwięków utkana". Wydarzenie przygotowały dwa podmioty: Muzeum Regionalne w Człuchowie i Związek Ukraińców w Polsce (koło człuchowskie).

KAZIMIERZ JARUSZEWSKI

SZIMBARK. HÒNOROWI PRZÉDNIK

Przédnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô prof. Édmùnd Wittbrodt òstôł hònorowim ambasadorã Kaszub w kategórie „Osobowość Roku". Zdecydowała ò tim kapituła, w jaczi bëlë dzysdniowi i dôwny marszôłkòwie pòmòrsczégò wòjewództwa a téż przédnicë Gduńsczégò Klubù Biznesu i Kaszëbsczi Zrzeszë Robòtodôwôczów. Wëprzédnienié òstało wrãczoné Profesorowi òbczas XIV Majówczi Pòmòrsczich Pòdjimców 13 maja w Centrum Edukacje i Promòcje Regionu w Szimbarkù.

Édmùnd Wittbrodt króm bëcô przédnikã KPZ je téż profesorã na Mechanicznym Wëdzélu Gduńsczi Pòlitechniczi, òb dwie kadencje bél rektorã ti ùczbòwnie. W latach 1997–2015 bél senatorã, za rządów Jerzégò Bùzka minystrã nôrodny edukacje.

Winszëjemë wëprzédnienio.

RED.

(NA SPÒDLIM WIADŁA ZE STARNË PG.EDU.PL)

GDUŃSK. DËBELTNÉ KASZËBSCZÉ SWIÃTO

W Zespòle Spòdlecznégò i Gimnazjalnégò Sztôłceniô nr 2 (ZSiGS) we Gduńskù òdbëło sã dëbeltné swiãto. 9 maja dzéń swòjich patronów òbchòdzëlë ùczniowie Spòdleczny Szkòłë nr 85 miona Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i Gimnazjum nr 48 miona Lecha Bądkòwsczégò. Gòscama ùroczëznë bëlë m.jin: wiceprezydent Gduńska Pioter Kòwalczuk, Grzegórz Jaszewsczi i Łukôsz Richert – przedstôwcowie KPZ. Na zôczątkù direktorka ZSiGS nr 2 Barbara Gwizdała przëwitała wszëtczich i rôczëła do òbezdrzeniô prezentacji ò patronach.

Pózni m.jin.òdbiwałë sã lëteracczé i plasticzné warkòwnie dlô gimnazjalistów, a téż nôùka „Kaszëbsczi zumbë". Ùczniowie spòdleczny szkòłë brelë ùdzél w pòtkaniach z wësziwôrkama. Bél téż pòkôzk filmów „Kaszubi w Gdańsku".

Nômłodszi rëchtowelë plasticzné prôce przedstôwiającé Pòmòrzé

i Kaszëbë, spiéwelë i tańcowelë. Nôleżnicë Ùczniowsczégò Samòrządu przëszëkòwelë jestkù – chléb ze szmôłtã i gùrkama.

Ò pierszi pò pôłnim zaczął sã wiôldżi finał, jaczi wëfùlowałë tuńce, spiéw, prezentacje malënków i mùzyczny wëstãp ùczniów gimnazjum – Adama i Môrcëna Pastwów.

Całosc skùńczëła kaszëbskô zumba pòkôzónô przez gimnazjalistów.

NA SPÒDLIM INFÒRMACJE MAŁGÒRZATË BIAŁOBRZEWSCZI, WICEDIREKTORCZI ZSIGS NR 2 WE GDUŃSKÙ, ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW SZKÒŁË

TORUŃ. V TORUŃSKI KIERMASZ KSIĄŻKI REGIONALNEJ

W ramach Ogólnopolskiego Tygodnia Bibliotek 15 maja br. w holu Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu miał miejsce V Toruński Kiermasz Książki Regionalnej zorganizowany przez Toruński Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu przy współpracy Koła Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na UMK. W imprezie oprócz wydawców zjawiających się rokrocznie wzięło udział pięciu nowych wystawców z Torunia i Gdańska. Prócz tego swoją ofertę książkową zaprezentowali wydawcy z Tczewa i Dąbrówna.

Otwarcia Kiermaszu dokonali wicedyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu Dominika Czyżak i prezes toruńskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego dr Michał Targowski, a o prezentowanej podczas imprezy wystawie „Pomorze Nadwiślańskie. Regionalizmy znad Dolnej Wisły" ciekawie opowiadał dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Tczewie dr Krzysztof Korda.

Spore audytorium przyciągnęły imprezy towarzyszące V Toruńskiemu Kiermaszowi Książki Regionalnej, które miały miejsce w sali na parterze Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Jako pierwszy odbył się wykład w postaci prezentacji multimedialnej dr hab. Sylwii Grochowiny (UMK) na temat jej książki *Toruński Holokaust. Losy żydówek z podobozu KL Stutthof o nazwie Baukommando Weichsel (ot Thorn) w świetle relacji i wspomnień ocalałych ofiar i świadków*. Interesującą rozmowę o książce *Dziedzictwo Prus Wschodnich. Socjologiczne i historyczne studia o regionie* z jej autorem prof. Andrzejem Saksonem przeprowadził redaktor Waldemar Mierzwa z wydawnictwa Retman. Ostatnia impreza towarzysząca Kiermaszowi cieszyła się największym zainteresowaniem. Wartka dyskusja pomiędzy drem Michałem Targowskim (UMK) i Anną Maślak (Muzeum Etnograficzne w Toruniu) prowadzona przez

Fot. M. Waliszewska

dra Rafała Kleśtę-Nawrockiego (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze) dotyczyła bowiem menonitów i olędrów oraz książek, które ostatnio wydano na ten temat w Toruniu. Dwie pierwsze imprezy zostały zarejestrowane przez TV UMK.

Na stoisku organizatora kolejny już raz można było otrzymać bezpłatnie najnowszy numer czasopisma „Teki Kociewskie", którego 45 egzemplarzy rozdano wraz z ulotkami i anonimowymi ankietami. Można było tu też odbierać płyty z kaszubską muzyką pop.

WOJCIECH SZRAMOWSKI

CZERSK, DZIERŻĄŻNO. MIĘDZYSZKOLNA WSPÓŁPRACA

Czym jest Regionalna Współpraca Szkół „Razã dlô Kaszëbiznë"? To inicjatywa Aleksandry Dzięcielskiej-Jasnoch – projekt zakładający, że uczniowie języka kaszubskiego nawiązują kontakt z uczniami języka regionalnego z innej szkoły oraz przesyłają sobie wzajemnie materiały dotyczące kaszubszczyzny. W projekcie biorą udział uczniowie Teresy Bronk z Zespołu Kształcenia i Wychowania w Dzierżążnie koło Kartuz (z klasy VI a i VI b) oraz Aleksandry Dzięcielskiej-Jasnoch ze Szkoły Podstawowej nr 1 im. Janusza Korczaka w Czersku (z klasy VI e i VI f).

Dzięki projektowi uczniowie poznają Kaszuby, wysyłają sobie życzenia na święta Bożego Narodzenia czy Wielkanoc oraz przygotowują informacje na temat miejsc, które warto odwiedzić. Angażują się także w wykonywanie drobnych upominków. Udział w projekcie rodzi zapał i chęć do dzielenia się ze swoimi kolegami wiedzą zdobytą na zajęciach. Uczniowie chętniej wypowiadają się w języku, którego się uczą.

W tym roku szczególnie miłym akcentem było spotkanie uczniów współpracujących z sobą w ramach tego projektu. Młodzi z Dzierżążna przyjechali do Czerska i poznali swoich kolegów. Wspólnie zwiedzali miejscowy zabytkowy kościół, zjedli razem posiłek w restauracji, a następnie poznali okolicę poprzez oglądanie filmów o gminie Czersk w Szkole Podstawowej nr 1. Czas umilały integrujące zabawy prowadzone w języku kaszubskim. Młodzi Kaszubi z Czerska i Dzierżążna czekają na kolejne wspólne spotkania.

Chcemy się podzielić projektem z innymi szkołami i dlatego udostępniamy Regulamin Regionalnej Współpracy Szkół „Razã dlô Kaszëbiznë" na stronie SP nr 1 w Czersku (http://sp1.czersk.pl/sp1/jezykidown/index.php?-co=dokumenty). Mamy nadzieję, że zainspiruje to innych nauczycieli do podjęcia współpracy między szkołami, w których pracują.

Mòżna bë rzec: Wespółrobòta dlô kaszëbiznë sã rozrôstô! A że je zymk, tej na Kaszëbach robi sã zelono. Mómë nôdzejã, że i wespółrobòta rozkwitnie na dobré!

TERESA BRONK,
ALEKSANDRA DZIĘCIELSKA-JASNOCH

GDUŃSK. ZÉŃDZENIÉ Z RZECZNIKÃ

17 maja w sedzbie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô we Gduńskù òdbëło sã pòtkanié z Rzecznikã Òbëwatelsczich Prôw Adamã Bòdnarã. Pòtkôł sã òn z nôleżnikama KPZ, gôdôł m.jin. ò dzejaniach stowôrë, ò relacjach Zrzeszeniô z samòrządôrzama i państwòwima wëszëznama, ò przistãpie do mediów i ùczbie kaszëbsczégò jãzëka. W zéńdzenim brelë ùdzél: przédnik KPZ prof. Édmùnd Wittbrodt, wiceprzédnik Łukôsz Grzãdzëcczi, direktor Bióra Zarządu KPZ Łukôsz Richert, przédnik Kaszëbsczégò Institutu prof. Cezari Òbracht-Prondzyńsczi, nôleżnik Przédny Radzëznë KPZ Jack Fópka i Lucyna Radzymińskô, jakô òdpòwiôdô w Zrzeszenim za kaszëbską edukacjã.

Pòtkanié z Adamã Bòdnarã òdbëło sã w òbrëmienim regionalnëch zéńdzeniów na Pòmòrzim, òbczas jaczich kôrbi òn ò nôwôżniészich problemach mieszkańców i spòlëznowëch òrganizacjów.

RED. NA SPÒDLIM WIADŁA ZE STRONË KASZUBI.PL, ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW Ł. RICHERTA

GDUŃSK. ZŁOTOGŁOWIE NA ZAKOŃCZENIE

Fot. Ł. Richert

W Domu Kaszubskim przy ul. Straganiarskiej w Gdańsku zakończył się kurs haftu zorganizowany przez Klub Hafciarski przy oddziale gdańskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Zajęcia obejmowały naukę kompozycji, kolorystyki i dawnej techniki haftu szychem na aksamicie oraz haftu czepcowego i cieniowanego na lnie. Warunkiem ukończenia kursu było wyhaftowanie w całości czepca „Złotogłowia kaszubskiego".

Instruktorką była Irena Szczepańska – wieloletnia członkini ZKP Oddział w Gdańsku i Stowarzyszenia Twórców Ludowych Oddział w Gdańsku, wielokrotna laureatka konkursów hafciarskich.

RED.

BRETONIÔ, KASZËBË. DOBRIMA ÙDBAMA TO SÃ MÙSZI DZELËC

Aktiwny lëdze, jaczi chcą pòkazac, że jich jãzëk je żiw, stôwają sã, w pòzytiwnym rozmienim, célã projechtu yezhou prowadzonégò przez Bretonkã Morgane Lincy Fercott. Pò wizyce strzód môłëch nôrodów Francëji, Szpanie i Italie przëjacha na Kaszëbë.

Wszëtkò w òbrëmienim projechtu yezhou, jaczi mô dokùmeńtowac i wëmieniwac ùdbë na òżëwianié môłëch jãzëków. Pòkrok ji robòtë mòże òbzerac na yezhousite.com

Na Kaszëbach pòtikała sã z dzejarzama. Jak pòdsztrichiwa, to miałë bëc pòtkania z lëdzama, jaczi nie są znóny ze swòjégò stanowiszcza, le z kònkretnëch dzejaniów, chtërne mają pòmòc jãzëk rewitalizowac.

Jô pòtkała midzë jinyma klôùna, jaczégò kòchają baskijsczé dzecë, czë dozérnice, jaczé wrãcziwałë rodzącym matkóm lecónczi, co zachãcywają do gôdaniô z nima pò frulijskù – gôda gazétniczka. Sama rozmieje pò bretońskù, chòc ji starszi rozmieją le pò francëskù. Je tedë przikładã na to, że jãzëk mòże wrócëc do żëcégò. Òsoblëwie wiele dobrëch ùdbów zmerkała w Kraju Basków, skądka na piãc rozmajitëch krajów rozkòscérzëła sã deja Biegù Korrika. Kòżdi kilométer taczégò szpùru je wëkùpiony przez dobrzińców, jaczi na ten ôrt wespiérają jãzëkòwé inicjatiwë. Terô jistno sã dzeje midzë jinyma w Irlandie.

Co zajinteresowało gòsca na Kaszëbach? Dzejanié Radia Kaszëbë, jaczé na rozriwkòwi métel rozmieje zachãcywac do gôdaniô pò kaszëbskù, a równoczasno przekazywac w nym jãzëkù pòwôżné wiadła; mùzykańcë i szkólny, jaczi sami mùszą stwòrzëc wiôldżi dzél programë i zachãcywac ùczniów do ùżiwaniô jãzëka na co dzéń.

Morgane je w sztãdze pòdchadac do projechtu baro dogłãbno, bò znaje òd spòdlégò problematikã môłëch nôrodów. Widzy pòspólné tôkle i rozrzeszenia, jaczé mòże przenaszac z jednégò gruńtu na drëdżi.

Më, Bretonowie mómë czãżi z ùczbą, bò nasz jãzëk nie je krewny z francësczim – merkô – *kòl waju znającë pòlsczi, to je lżi naùczëc sã kaszëbsczégò. Za to më mómë zrobioné krok dali w szkòłowiznie, mómë imersjowé szkòłë.* Pò prôwdze to je krok, chtëren dlô naju wëdôwô sã nierealnym brzątwienim. Równak i nasza, i jich sytuacjô z dzysô téż bëła nierealnô, czej dzecë w tëch dwùch placach Eùropë za gôdanié w swòjim jãzëkù bëłë bité...

Dalszô réza Morgane to Frizjô i krôj Saamów – tzw. Lapóniô.

ADÓM HÉBEL

Òdj. ks. M. Sikorski

KÒSCÉRZNA. SWIÃTO MARIJNY PÒÉZJE

13 maja òdbéł sã ju 18. Diecezjalny Kònkùrs Marijny Pòézje dlô recytatorów i aùtorów wiérztów. Latos wzãło w nim ùdzél 189 ùczãstników.

Kònkùrs zaczął sã Mszą Swiãtą z kaszëbską liturgią słowa, a pózni prezentowelë sã ùczniowie w sztërzëch kategóriach: dzecë w przedszkòłowëch latach, spòdleczné szkòłë kl. I–III, spòdleczné szkòłë kl. IV–VI i gimnazja. Recytowóné bëłë dokazë znónëch aùtorów, jak Anna Kamieńskô, Jón Lechóń czë Jón Twardowsczi, ale téż tekstë, jaczé dobëłë w ùszłëch edicjach kòscersczégò kònkùrsu i òstałë òpùblikòwóné w pòkònkùrsowëch antologiach. Nie zafelowało téż wiérztów pò kaszëbskù. Dobiwcą recytatorsczégò dzéla w kat. przedszkòla òstôł Michôł Łëczkò (pòl. Łyczko), w kat. kl. I–III Wiktoriô Kamińskô, kat. kl. IV–VI Anna Łëczkò i w kat. gimnazjum Katarzëna Brandt.

Jeżlë jidze ò kònkùrs na nôlepszé wiérztë napisóné przez ùczãstników pierszé môlë dobëlë: Aniela Miloch (spòdleczné szkòłë), Aleksandra Brëlowskô (młodzëzna do 19 lat) i Waleska Barbara Dułak (ùstny).

Òrganizatorama latoségò Kònkùrsu Marijny Pòézje bëlë: Parafiô pw. Swiãti Trójcë w Kòscérznie i tameczny part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

NA SPÒDLIM INFÒRMACJI PRZESŁÓNËCH PRZEZ JERZÉGÒ STACHÙRSCZÉGÒ

GDUŃSK. Z KÔRTĄ DO KÙLTURË KASZËBSKÔ KSĄŻKA MDZE TÓŃSZÔ

wpbg.org.pl

Ksãgarniô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô włączëła sã do akcje Metropòlitalnô Kôrta do Kùlturë. Kòżdi miéwca taczi kôrtë dostónié 10% òbniżënkù na wëdôwiznë przedôwóné w ksãgarnie w Kaszëbsczim Dodomie kòl szas. Straganiarsczi we Gduńskù.

Kôrta òd zôczątkù latoségò rokù òbòwiązywô we wszëtczich pùblicznëch bibliotekach w Trzëgardze i wiele jinëch w pòmòrsczim wòjewództwie. Mòżno dzãka ni pòżëczac książczi, ale téż mni płacëc w rozmajitëch institucjach kùlturë i jinëch placach, jak téatrë, galerie i kawnice. Westrzód môlów, gdze kôrta zagwësniwô òbniżënczi, są: Mùzeùm Emigracje, Mùzeùm Miasta Gdini, Mùzyczny Téater, Eùropejsczé Centrum Solidarnoscë, Szekspirowsczi Téater i wiele jinëch.

RED.

PRZËSERSK, SŁAWÒSZËNO. PÒZNÔWANIÉ CENÔWË

10 maja przedstôwcowie gminë Krokòwò ze szkólnyma Spòdleczny Szkòłë w Sławòszënie brelë ùdzél w Przëserskù w ùroczëznie sparłãczony z 200. roczëzną Floriana Cenôwë. Z pòdzywã òbezdrzelë artisticzny dzél w wëkònanim ùczniów przësersczi szkòłë i bôczno wësłëchelë wëkładów prof. Marii Pająkòwsczi-Kensik i prof. Józefa Bòrzëszkòwsczégò.

Na drëdżi dzéń – 11 maja – w Sławòszënie òdbéł sã midzëszkòłowi turniér wiédzë ò Cenôwie. Wzãłë w nim ùdzél karna ze spòdlecznëch szkòłów z Lubòcëna, Krokòwa, Sławòszëna, Wierzchùcëna, Żarnówca i Gimnazjum w Krokòwie.

Ùczãstnicë pòkôzelë bëlną znajemnotã biografii Cenôwë, rozmielë wnet bez felów rozeznac zela, pòdac jich kaszëbsczé i pòlsczé pòzwë, a téż znelë rzeklënë spisóné przez patrona turnieru. Wiédzô i ùmiejãtnoscë ùczniów to bez wątpieniô zasłëga szkólnëch, co jich przëszëkòwelë òd meritoriczny stronë. Wôrt achtnąc òsoblëwie Sławòmirã Jetke, szkólną ze Spòdleczny Szkòłë w Sławòszënie za ji cãżką robòtã òbczas szëkòwaniô turnieru. Nôdgrodë dlô dobiwców ùfùndowôł Part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Krokòwie, jaczégò przedstôwczczi bëłë téż w żuri.

Òbchòdë 200. roczëznë F. Cenôwë w Przëserskù. Òdj. Ł. Richert

BÒŻENA HARTIN-LESZCZËŃSKÔ, TŁÓM. RED.

W OBIEKTYWIE POMERANII

NOWÔ PRZEPRAWA NAD MÒTŁAWĄ WE GDUŃSKÙ PARŁĄCZĄCÔ PRZÉDNÉ MIASTO Z ÒSTROWÃ ÒŁOWIÓNKA BÃDZE ÒDDÓNÔ DO ÙŻËTKÙ JU ZA CZILE DNIÓW. ÒDJ. SŁAWÒMIR LEWANDOWSCZI

CO PLAŻI NA PLAŻI

Aktór Mark Kòndrat wspòminôł krącenié filmù „Pón Tadeùsz” przez Andrzejã Wajdã. Sedzelë z òperatorã Pawłã Edelmanã i żdelë na zôpód słuńca. Wòjska napòleòńszczé stoją w szëkù a Wajda gôdô: *Popatrz Pawełku, jak te koniki pięknie wyglądają. Jak te czaka na ułanach pięknie lśnią… Te szabelki, te piki… Pięknie jest. I wiesz co? Zaraz przyjdą aktorzy i wszystko nam zepsują…*[1]

Co mie plażi na plażi? W całoscë òb lato. Sama plaża mie plażi. Piesk przenëkô. Mewë wëlądëją i zôs pòlecą nad wòdã. I mòrze. Òno mòże bëc. Nawetkã bë mùszało bëc, tec plaża mô cwëk, czej je mòrze, nié? I zarô przińdą lëdze i wszëtkò psëją…

A mòrze szëmi, abùje (…). I pògôdô ze słuńcã i wiatrã. Ò wiodrze. Ò lëdzach. Ò żëcym…

Są trzë karna plażowégò lëdztwa. Białczi. Chłopi. I dzecë. Mògą bëc wëcmanim, tej to je colemało familiô abò jakô jinô mni fòrmalnô zlazłosc. Kò nicht jich nie mdze legitimòwôł. Mògą bëc òsóbno. Ti plażownicë. Nasztrądolégôcze. Chłopi colemało przëchòdzą pòwzerac na białczi, co sã bezsromòtno wënagòliwają. Tuwò pòszkòdowóny są chłopi w òkùlôrach, bò na sztrądze brëlë sã scygô abò òne sã z nosa spùrgniwają na mòkù. I jak tedë pòdzerac…? Są chłopi młodszi a starszi. Są ti z mùskùlama a ti, co pòtrafią płëwac. Mùskùlati zresztą chãtno płiwają, bò lepi sã mògą pòkazac białkóm, co leżą na piôskù a mòże na taczégò pòzdrzą… Tricepsë a bicepsë są naprãżiwóny. Skòczi taczi na główkã. Przepłënie jak jaczi rekin. Pół gòdzënë pòd wòdą wëtrzimie. Mòże jakô retowniczka za nim wskòczi a sztëczné òddichanié lëpë-w-lëpë zastosëje. Są chłopi, co ni mają mùskùlów na wiérzkù a barżi bënë. Jak sã taczi legnie na piôsk, tej mògą sã pòjawic z jaczégò „grinpisu”, cobë gò retac, bò mëszlą, że to jaczi wielorib na brzég wëszmërgniãti.

A białczi przëszłë sã òpôlëwac – łapac witaminã „D”. To znaczi, że mùszą sã wënagòlëc, bò òpôliwają skórã. Z ruchnów wëzeblec. Kòstiumë zaprezentowac. Jednodzélowé. Dwadzélowé. Deczkã na piôskù rozłożëc. I sã NASMAROWAC. Tuwò są wôżné krémë. Z filtrama, co òdgrôdzają słuńce òd skórë piãkniészégò zortu człowieka. Do smarowaniô pleców przëdają sã pòmòcnicë, bò nié wszãdze białeczka rãką dosygnąc mòże. Pózni to òpôloné drëszkama w robòce jidze pòkazac, a czej je równo brunô, to znaczi, że òpôliwała sã czësto gòło. Białczi biwô, że nawetkã piersë na pùbliczną pògòrchã pòtrafią wëstawic. W taczim przëtrôfkù chłopi na plażi przëstôwają sã interesowac wòdą i wszëtczim wkół a leno na ne piersë zdrzą. Jich kòbiétë kôżą jima tej ne swòje plecëska smarowac, zajimają jich rozmòwą, òdcygają òd pòkùsnégò widzawiszcza. Próżno i darmò, bò są rzeczë na tim swiece, co są wôżniészé òd mòrza.

Ale nié wszëtczé białczi sã òpôliwają na plażi. Mùszi rzec, że są lëdze (nié leno białczi), co dadzą sã zamknąc do taczi skrzëni, cobë sã dac przëskwarzëc. To sã jakòs nazywô, le nie pamiãtóm jak. Prodiż? Mikrodënëga? Në, nie pamiãtóm.

Są kùreszce dzecë na plażi. Òne są nôcekawszé dlô taczégò czikrajka jak jô. Biegają. Sëpią piôskã. Wlôżają do wòdë i wëlôżają z wòdë. Gòlisë. Szëfelczi mają i kòpią. I zôs sëpią. Wkół. Na tatkòwą gazétã. Na mëmin romans z biblioteczi. Na sostrë òpôloną nogã. A w òkò bracynowi. Zómczi bùdëją. Czasã tatã do bùdowaniô wcygną. A jak je pies? To sã z nim gònią. Jinëch zwierzãt na plażi za wiele ni ma. Biwô, że jaką mòrską żëwiznã wërzucy na brzég. Roslënã. Rëbã. Kraba. Abò smiecë, co niebëlny lëdze chiżni tam cësnãlë abò zabëlë wząc z plażi. Plastikòwé bùdle. Skło, co jidącë w nogã, mòże pòwôżno skaléczëc.

Są taczi lëdze, co leno szpacérëją pò plażi. Zakòchóny. Za rãkã sã trzimią. Pòzérają w òczë. I téż mòrza nie widzą a czasã przëdeptnąc mògą jaką dozdrzeliwającą na słuńcu mòrzëcã. Starszi lëdze téż szpacérëją i nawetkã ni mùszą nick do se mówic, bò prosto ju pò tëli latach ze sobą przëbiwaniô wiedzą, co mëszlą nawzôjno.

A mòrze szëmi, abùje, jakbë sã przecywiało z tëma, co z ti plażë do niegò wlôżają i mòczą sã w nim. Pòzérô òczama dënëgów na wënagòleńców. To jich kąsk zgëldzy, to są copnie, chwarszczącë. I pògôdô ze słuńcã i wiatrã. Ò wiodrze. Ò lëdzach. Ò żëcym…

TÓMK FÓPKA

[1] https://www.youtube.com/watch?v=sJ9sII_RVq8, przëstãp 23.05.2017

GÒSPÒDA „KÒL CZIPCZIN TATKA”

Môj béł w najim Pëlckòwie baro robòcy. Doch Rok Pëlckòwa wcyg warô! Brifka jakno przédny Pëlckòwión nijak ni mógł do mie zazdrzec, kò biédôk sóm nie wiedzôł, dze mô swòjã zmiartą knérã wsadzëc. A to promòcjô, a to kòńcert, a to kònkùrs, a to gòsce ze swiata, a to dzecë maturã zdôwają, a to białka szkalëje… – tak mie sã jiscył w SMS-ach, w jaczich téż sélôł krócëchné wiadła, cëż sã w najim zataconym na zbërkù swiata Pëlckòwie dzeje. Kùreszce, a bëło to 31 maja, ùczuł jem za òknã jegò skrzëpiącé kòło.

– Mòjn, mòjn – przëwitôł sã, jak to czedës stôri chłopi mielë w zwëkù.

– Mòjn – ùscësnął jem jegò zmòkłą rãkã.

– Dôj sa, jedzemë – zabédowôł.

– Dokądkaż?

– Na òbzérczi. Mùszimë sprawdzëc, czë naju Pëlckòwò je na lato przërëchtowóné, kò wnetka mdą ferie, letnicë sã zjadą, a w gnôtach czëjã, że mdze jejich skòpicą.

– Rozmiejã, że chcesz sprawdzëc, kùliż je Pëlckòwa w Pëlckòwie – dorazu jem zmerkôł, ó co drëchòwi jidze.

– To, to , to, to – zatotowôł spiéwno brifka.

Tak më wsedlë na jegò kòło a pòcësnãlë sëchim szasym pò pëlckòwsczich perdëgónach. Wtim brifka zahamòwôł.

– Prrr – zawòłôł na swòje kòło. – Jem głodny. Chcemë co zjesc! – zarządzył.

Zatrzimelë më sã kòl gòspòdë, jakô na szildze mia namalowónégò kùra zdobionégò w kwiatë z naju rodnégò wësziwkù a pëlckòwską pòzwã „Kòl Czipczin Tatka”.

– Hewò tuwò pewno szpecjalizëją sã w szmórowónëch pëlckòwsczich kùrach – ùcesził sã drëch, chtëren baro lubi jesc wszëtkò, co mô pióra.

Wlezlë më bënë, sedlë kòl stolika a żdajemë za kelnerką. Ta, òblokłô w góralsczé ruchna, stojała za tómbachã a sã na naju przëzérała.

Ma sã zdrza na niã a òna na naju. Tak òbez piãtnôsce minut trénowelë ma cerplëwòtã a mòc przëcyganiô drëdżégò człowieka zdrokã. Kùreszce sã ùdało. Kelnerka pòmalëczno pòdeszła do naju, szmërgnãła jôdną kôrtã na stół a rzekła ni to z pòlska, ni z pëlckòwska:

– Proszem.

Brifka òtemkł kôrtã a widã redosc w jegò òczach.

– Zdrzi, zdrzi, tuwò mają téż w naju gôdce pòzwë jestków wëpisóné – krziknął.

– Dôj sa – wëzdrzôł jem bënë a ùsmiéch flot zdżinął z mòji gãbë.

Fela za felą a felą nakrëtô. Skądkaż ti lëdze bierzą ne wszëtczé lëtrë: „ü”, „ö”, „ë”, „ʒ”?

– Mô Radzëzna Pëlckòwsczi Gôdczi jaką nową refòrmã pisënkù wprowadzoné? – wëzdrzôł jem na drëcha zadzëwòwóny.

– Jô doch nie wiém! – nen machnął rãką, doch òn, jak wikszosc Pëlckòwión, sã na pisënkù richtich nie znaje.

Kò nic, wzãła ma a so kùrzé piersë zażëczëła. Za Bòga Òjca jô ni móm anungù, czemùż tak długò rëchtowanié negò prostégò zjestkù warało – mòże kùchôrz ne piersë mùszôł bez pół gòdzënë maklac, żebë jãdrzniészé bëłë? Jô tam niechc nic kòmentérowac – na kùcharzenim doch sã nie znajã.

W kùńcu ma naju piersë dostelë. Kelnerka przëniosła je nama w taczich prostokątnëch talérzach zdobionëch w kùrpiowsczé wzorë, pòstawiła na stół a z krzëwim ùsmiéwkã na gãbie rzekła:

– Proszem.

– Bóg zapłac – òdrzekł ji brifka.

Ta sã na naju przëzdrzała a za sztócëk bëła nazôd.

– Proszem – rzekła swòjim zwëkã, pòdôwającë nama rechùnk.

Brifka sã na niã tak dzëwò przëzdrzôł a gôdô:

– Më doch jesz nie skùńczëlë…

Nen nie sfórtowôł dokùńczëc, a ta na niegò jak nie wsadła:

– Przecież mówił pan „zapłać”!

– Bóg zapłac…

– No właśnie, chciał pan płacić, to ja panów podliczyła – na zrobia mùniã a szła òprzéc sã ò tómbach.

Ne piersë, co òna nama pòda, bëłë nawetkã dobré, temù ma wiele nie gôda a jacha dali. A cëż ma mia widzóné i cëż ma mia czëté, mdzeta mògła pòczëtac w pòstãpnym dzélu…

RÓMK DRZÉŻDŻÓNK

WELEWETKA?

Sznëkrëjącë pò internetach, wiedno mòże nalezc co czekawégò. Ną razą w duńsczi książce pt. *Folkeminder fra Hanved sogn ved Flensborg*, dóny do smarë bez Jensa Madsena w Kòpenhadze (1870 r.), trafiła sã piesniô „Videvidevit”. Titel a tekst baro szlachùją za nają „Welewetką” (znóną téż pòd pòzwą „Wide wide wit” [!]). Hewò dolmaczënk ny wersje zrëchtowóny bez Maceja Bańdura: *Videvidevit, mój chlop je przëszli/ videvidevit, cëż mô halóné?/ videvidevit, miech slëwów/*

Videvidevit, min Mand er kommen,
videvidevit, hvad har han bragt?
videvidevit, en Sækfuld Blommer,
videvidevit, dem har jeg smagt.

Videvidevit, móm je òszmakóné. Jinszé duńsczé wersje szlachùjącé za ną z 1870 r. mòże nalezc w jinszich placach w internece. Hewò tu rodzy sã pëtanié: chtëż spiéwôł jã pierszi – Kaszëbi czë Duńczicë?

RD

Polska Filharmonia Bałtycka im. Fryderyka Chopina w Gdańsku

INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Dyrektor
prof. Roman Perucki
Dyrektor Artystyczny Orkiestry
George Tchitchinadze

CZERWIEC/LIPIEC 2017

71. SEZON 2016/2017

02

2/06/2017 PIĄTEK 19:00

ZAKOŃCZENIE SEZONU ARTYSTYCZNEGO 2016/2017 ORAZ I KONCERT PROMENADOWY. CARMINA BURANA

Massimiliano Caldi – dyrygent
Agnes Molnár – sopran
Gabriele Ribis – baryton
Ricardo Mirabelli - tenor
Akademicki Chór Uniwersytetu Gdańskiego – prowadzenie **Marcin Tomczak**
Chór Dziecięcy „Canzonetta" przy Ogólnokształcącej Szkole Muzycznej I i II stopnia im. Feliksa Nowowiejskiego w Gdańsku – prowadzenie **Teresa Pabjańczyk**
Orkiestra Symfoniczna PFB
Konrad Mielnik - prowadzenie

W programie m.in.: Carl Orff „Carmina Burana"

SPONSOR KONCERTU

PROJEKT DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MIASTA GDAŃSKA

04

4/06/2017 NIEDZIELA 19:00

MISTRZOWSKIE SYMFONIE – NOWOWIEJSKI 2017

Hanna Dys – organy
Maciej Zakrzewski - organy
Konrad Mielnik - prowadzenie
Program:
Feliks Nowowiejski
Symfonia organowa nr 2 g-moll op. 45
Symfonia organowa nr 3 a-moll op. 45
Symfonia organowa nr 4 d-moll op. 45

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

05

5/06/2017 PONIEDZIAŁEK 9:00, 11:15
6/06/2017 WTOREK 11:15

KONCERTY EDUKACYJNE

ANTONIO VIVALDI – CZTERY PORY ROKU DLA DZIECI. LATO

Solistka – **Natalia Walewska**, skrzypce (koncertmistrz Polskiej Filharmonii Bałtyckiej)
Muzycy Orkiestry Filharmonii Bałtyckiej
Aktorzy Teatru Miniatura w Gdańsku
Anna Bona, Natalia Walewska – pomysłodawcy cyklu

Wreszcie, po całym roku ciężkiej pracy nad koncertami, przychodzi pora na zasłużony odpoczynek. Podróżny futerał zapakowany po brzegi, a w nim niezbędnik każdego turysty: przeciwsłoneczne okulary, bermudy, hawajska koszula, płetwy do nurkowania... Przyjaciele zabierają Antonia na urlop nad polskie morze. W pełnym słońcu i duchocie dryfują pośród fal, ukołysani spokojną wodą.
Fa-la, Fa- la... jak mantra powtarza się pięknie brzmiący sen o lecie. Z letargu wybudza ich hałas grzmotów i błysk piorunów. Czy zdążą bezpiecznie dopłynąć do lądu?
Koncert dla dzieci w wieku 5-11 lat.

Patron honorowy:
RZECZNIK PRAW DZIECKA
Marek Michalak

KONCERTY ORGANOWE Z CYKLU „BLIŻEJ BACHA"

BAZYLIKA ŚW. MIKOŁAJA W GDAŃSKU

WTORKI, 20:00

6/06/2017
Błażej Musiałczyk – organy
Paweł Hulisz – trąbka

13/06/2017
Karol Hilla – organy
Dorota Pawlus – flet

Współorganizacja:
Pomorskie Stowarzyszenie Musica Sacra

11

11/06/2017 NIEDZIELA 18:00

II KONCERT PROMENADOWY

Massimiliano Caldi – dyrygent
Charles Richard-Hamelin – pianista
Orkiestra Symfoniczna PFB
Krzysztof Dąbrowski - prowadzenie

W programie: F. Chopin, L. van Beethoven, S. Prokofiev, B. Smetana, A. Dvorak, E. Elgar

PROJEKT DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MIASTA GDAŃSKA

17

17/06/2017 SOBOTA 19:00

III KONCERT PROMENADOWY – KLASYKA SZKLANEGO EKRANU

George Tchitchinadze – dyrygent
Orkiestra PFB
Krzysztof Dąbrowski - prowadzenie

W programie m.in.:
Część I: Sala Koncertowa
Nino Rota - fragmenty z „La Strada", utwory z filmu „Ojciec chrzestny"
Część II: Scena Letnia
W. Kilar - Walc z filmu „Trędowata"
J. Williams - fragmenty z filmu „Gwiezdne Wojny"
L. Bernstein - fragmenty z musicalu „West Side Story"

PROJEKT DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MIASTA GDAŃSKA

30

30/06/2017 PIĄTEK 20:00

INAUGURACJA 60. MIĘDZYNARODOWEGO FESTIWALU MUZYKI ORGANOWEJ W OLIWIE

Igor Lerman – dyrygent
Roman Perucki – organy
Lerman Chamber Orchestra z muzykami Polskiej Filharmonii Bałtyckiej
Konrad Mielnik - prowadzenie

Program:
Louis Vierne – Cortage
Josef Gabriel Rheinberger
Koncert organowy F-dur, op. 137
Koncert organowy g-moll, op. 177
Julien Bret
Koncert na organy i orkiestrę smyczkową

13/07-26/07 20:30

SALON GDAŃSKI NA OŁOWIANCE

CHOPIN NAD WODAMI MOTŁAWY
W odbywających się w Salonie Gdańskim PFB recitalach fortepianowych udział wezmą laureaci konkursów pianistycznych, a także absolwenci i profesorowie Akademii Muzycznej w Gdańsku.

PROJEKT DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MIASTA GDAŃSKA

30/06-25/08 WTORKI I PIĄTKI 20:00

ARCHIKATEDRA W OLIWIE

60. MIĘDZYNARODOWY FESTIWAL MUZYKI ORGANOWEJ W OLIWIE

W każdy wtorek i piątek w murach zabytkowej Archikatedry w Oliwie wystąpią międzynarodowej sławy organiści. Podczas festiwalu wystąpią m.in.: **Klemens Schnorr** (Niemcy), **Bernhard Gfrerer** (Austria), **Andrzej Chorociński, Etienne Walhain** (Belgia), **Roman Perucki, Frantisek Vaniček** (Czechy)

1/07-26/08 ŚRODY I SOBOTY 20:00

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. IGNACEGO LOYOLI W JASTRZĘBIEJ GÓRZE

XII MIĘDZYNARODOWY LETNI FESTIWAL MUZYCZNY „SŁOWO I MUZYKA U JEZUITÓW" W JASTRZĘBIEJ GÓRZE

2/07-13/08 NIEDZIELE 15:30

BAZYLIKA ARCHIKATEDRALNA PW. NMP WNIEBOWZIĘTEJ I ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA WE FROMBORKU

50. MIĘDZYNARODOWY FESTIWAL MUZYKI ORGANOWEJ WE FROMBORKU

2/07 INAUGURACJA FESTIWALU
Roman Perucki – organy
Łukasz Długosz – flet
Arno Hartmann – dyrygent
Orkiestra Symfoniczna PFB
W programie: J.S. Bach, E. Schneider, W.A. Mozart

9/07-20/08 NIEDZIELE 20:30

KOŚCIÓŁ ZWIASTOWANIA PANA W ŻARNOWCU

XII CYSTERSKIE LATO MUZYCZNE

13/07-17/08 CZWARTKI 19:00

KOŚCIÓŁ NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W JASTARNI

KONCERTY ORGANOWE

30/07-20/08 PONIEDZIAŁKI 20:00, NIEDZIELE 14:30

BAZYLIKA ŚW MIKOŁAJA W GDAŃSKU

KONCERTY Z OKAZJI JARMARKU ŚW. DOMINIKA

5-19/08 SOBOTY 16:00

XXXVI FESTIWAL ORGANOWY W KOŚCIELE NSPJ W STEGNIE
IMPREZA TOWARZYSZĄCA **22/07/2017**
KOŚCIÓŁ ŚW. JAKUBA W NIEDZWIEDZICY

WYDARZENIA IMPRESARYJNE

3/06/2017 SOBOTA 19:00

KONCERT CHARYTATYWNY FUNDACJI VIVADENTAL. GRZEGORZ TURNAU

WYSTAWY

7/05-30/06

„POZNAJ ŚWIAT ZE SKAT" WYSTAWA FOTOGRAFII PODRÓŻNICZEJ

WWW.FILHARMONIA.GDA.PL ▪ BILETY@FILHARMONIA.GDA.PL ▪ TEL. 58 320 62 62 • TEL. 58 323 83 62 ▪ WWW.FACEBOOK.COM/FILHARMONIA

KUP BILET www.bilety24.pl i wydrukuj na domowej drukarce, w kasach biletowych PFB Gdańsk, Ołowianka 1, w Biurze Podróży „Barkost" Gdynia, Świętojańska 100

Dyrekcja zastrzega sobie prawo do zmian w programie.

GŁÓWNY SPONSOR PFB MECENAS KULTURY · SPONSOR · PATRONI MEDIALNI SEZONU ARTYSTYCZNEGO 2016/2017 · WSPÓŁPRACA · SPONSOR STRATEGICZNY PFB

GABA KULKA

MŁYNARSKI plays MŁYNARSKI

23 czerwca
2017_19:00

CENTRUM
ŚW. JANA
W GDAŃSKU

ŚWIĘTOJAŃSKIE ŚWIĘTOWANIE

BILETY: 60 zł /normalny/ 40 zł /ulgowy, nawy boczne/
www.interticket.pl; Księgarnia PWN, ul. Korzenna 33/35
w Gdańsku; na godzinę przed koncertem
www.nck.org.pl, www.centrumjana.pl

Radio Gdańsk trojmiasto.pl